

3667/56
17

POHOD XIV. DIVIZIJE

SMER XIV. DIVIZIJE →
 NEMŠKA PAZI ~~~~~
 PARTIZANSKE POSTOJANKI •
 NEMŠKE POSTOJANKI ~~~~~

**S P O D N J E
 S L O V E N S K O
 P O S A V J E**

SPODNJE SLOVENSKO POSAVJE ✓

Zbornik za pouk domoznanstva

5482

81956/1481

A. Spodnje slovensko Posavje

(Opis)

I

IZ RADEČ DO KOMPOLJ

Fr. Drnovšek - J. Knapič:

V Radečah

Ko zapusti Sava Zidani most, se ji začno hribi od leve in desne približevati, dokler ji tik pred Radečami prav znatno ne zožijo doline.

Pečine skalnatega Brusa, ki je zadnji izrastek kumskega pogorja, segajo naravnost v Savo. Tu je zgrajen železen most čez Savo. Ime »Brus« je po pripovedki nastalo v času, ko so še Turki hodili v naše kraje. Nekoč so se ob prihodu divjih Turkov »hrabri« močje poskrili v teh skalah, žene in otroke pa so pustili doma. Ko so Turki odšli, so se močje vrnili na svoje domove. Ogorčenim ženam so se izgovarjali, da so šli v pečine meče brusiti in jim je žal, da so Turki tako naglo odšli.

Mesto Radeče leži na desnem bregu Save v kotlini, kjer je bilo že v rimskih časih važno križišče cest: ena je šla iz Trebnjega čez hrib Brunk v Radeče in dalje v Celje, oz. Ptuj, druga pa ob Savi v Sisek in Beograd. Rimljani so tu zgradili takozvane »pretórije« (prenočišča) za svoje vojake in druge potnike. Po razpadu rimske države so se prebivalci umaknili v hribe, kjer so bili varnejši pred nasilneži kot ob cesti. Na hribu nad rimsko naselbino so sezidali močan grad, v dolini pa je pozneje nastala obrtniška naselbina. Mesto je dvakrat popolnoma pogorelo, drugič 1700 l., leta 1567 pa je tod razsajala kuga.

Razgled s starega gradu

Stari grad nad mestom je danes v razvalinah. Njegovi lastniki so bili nekaj časa tudi Valvazorji (glej »Krško«!). Z razvalin se nam nudi lep razgled. Ob levem bregu Save je vas Loka, kjer je župnikoval Pri-

mož Trubar, v ozadju na precej visokem hribu pa vas Razbor, znana posebno izletnikom, ki se navadno pripeljejo po železnici do postaje Breg, odkoder jih mimo Razbora vodi pot na 947 m visoko Lisca. Na desnem bregu Save je gozdnato hribovje, čez katero je bila speljana rimska cesta v Šentjanž. Pod mestom se začne hribovje odmikati in dolina se razširi v rodovitno Kompolje. V dobi čolnarjenja po Savi je bila v Kompolju postaja za izmenjavo vprežne živine, ki je vlačila čolne po Savi navzgor. Pred vojno pa so imeli v Radečah svoje postajališče splavarji ali »flosarji« iz Savinjske doline.

V dolini Sopot

Izpod Kuma izvira potok Sopot, ki se pri Radečah izliva v Savo. Zaradi ozke soteske je Sopot primorana, da v svojem prvem toku teče kar ob poti, od tod njeno ime. — Bregovi Sopot so zelo gozdnati. Drvarji in oglarji so vse leto zaposleni v bregovih širne Jatne in Jagnjence. Ob poti pa se vrste žage, pa tudi manjše elektrarne. Pod hribom Zebnikom je v Njivicah ob Sopotu papirnica, ki izdeluje razne vrste najboljšega papirja za bankovce, za fotografije, kopirni papir za načrte ter razne vrste kartona. Potok Sopot ima v gornjem toku mnogo rib, zlasti postrvi, v dolnjem pa jih zastrupljajo odpadne vode iz papirnice. Leta 1934 so pri gradnji ceste Radeče—Litija odkrili predzgodovinsko naselbino z ostanki kosti jamskega medveda, koščeno orodje in kamnite artefakte (pračlovekove kamnite rezbarije in okraske). To dokazuje, da je dolina Sopot nudila bivališča že pračloveku.

V Radečah je sedež občine, ki obsega okoliše krajev Radeče, Loka pri Zidanem mostu, Dole pri Litiji, Podkum in vas Ravne. Meri 17.468 ha ter šteje 9352 prebivalcev.

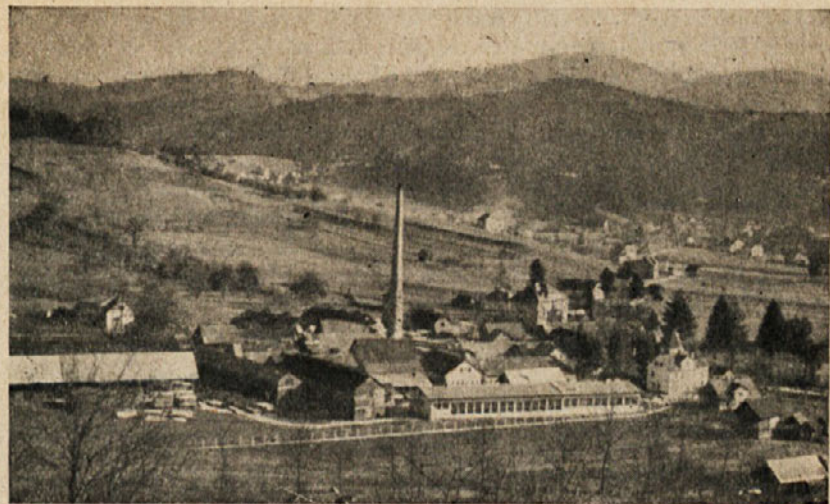
II

SEVNIŠKI PREDEL

Razgled z Vetrnika

Lepa razgledna točka po vsem sevniškem predelu je 536 m visoki Vetrnik, hrib nad Boštanjem ob desnem bregu Save.

Pred prvo svetovno vojno (do leta 1918) se je imenovala pokrajina na desnem bregu Save »Kranjska«, na levem pa »Štajerska«. Na štajerski strani so precej visoki hribi, Lisca (947 m) in Bohor (1023 m). Proti Savi se hribi spuščajo v nižje gričevje, dokler ne preidejo v nižino ob

Kopitarna v Sevnici

Savi. Na gričkih opazimo zidanice, znak, da se tu že pričenjajo vinogradi. Te srečujemo vse do Bizeljskega, središča vinogradstva v Posavju.

Od severa si je skozi hribovje in gričevje izdolbla pot Sevnična, z juga pa Mirna. Obe se pri Sevnici izlivata v Savo. Razen teh je še mnogo manjših potočkov, ki namakajo rodovitna ravninska polja, preden se iztekajo v Savo. Spomladi so ta polja kakor živobarvne preproge, proti poletju pa polagoma spreminjajo barvo, dokler zlatorumeno klasje ne privabi žanjic. Pridni kmetje pa kmalu nato že zopet zarežejo nove brazde in posejejo ajdo kot drugi poljski pridelek. Prav lep je tudi razgled na vasice na gričih. Spomladi so bele hišice obdane z rožnato kopreno sadnega drevja, jeseni pa se drevje ponaša z lepimi, kot vosek rumenimi jabolki. Ljudje jih imenujejo »sevniška voščenska«, drugod pa tudi »dolenjska voščenska«, ki se drže, ako jih pravilno spravimo, do pomladi. Lep je ta košček naše zemlje! Prirodno lepoto razgibljejo še visoki tovarniški dimniki, ki se v Smarju pri Sevnici dvigajo pri tovarni kopit in tovarni tanina. Sredi te prikupljive pokrajine stoji na strmeh griču spomenik fevdalizma, sevniški grad, ki je danes ljudska last.

Po Savi od Kompolj do Blance

Ko se reka Sava prebije skozi Sotesko med Vetrnikom in Lisco, pride v ravnino pri Sevnici. Z vlaka vidimo ob vznožju Vetrnika Boštanjski grad, ki so ga sezidali v francoski dobi. V dobi fevdalizma je

stal grad na visokem griču nad sedanjim, a je bil v dobi kmečkih uporov (1515) razdejan. Nedaleč odtod je na nizki planoti vas Boštanj. Tu se je rodil znameniti slikar Franc Klemenčič. V Boštanju je združeno kmetijsko posestvo, ki ima 78 ha zemlje. Zadruga ima na posestvu vzorno drevesnico, goji lepo sadno drevje in redi sivorjavo plemensko živino. — Nedaleč od Boštanja je vasica Okič, kjer je bil 1838 l. rojen pesnik Anton Umek-Okiški, ki je umrl l. 1871 kot profesor v Celovcu.

V Radni blizu Boštanja je še dobro ohranjen grad, kjer si je uredila svoje prostore sevniška nižja gimnazija. Ob izteku Sevnice v Savo je vas Smarje, sevniško industrijsko predmestje. V tovarni »Jugotanin« pridobivajo iz plemenitega kostanjevega in hrastovega lesa tanin (čreslovino), ki ga uporabljajo pri strojenju usnja. Tovarna je moderno urejena. V kopitarni izdelujejo iz bukovega in gabrovega lesa kopita za čevlje. Pri kolodvoru je parna žaga, ki reže les iz neizčrpnih gozdov na Bohorju; mizarska delavnica pa ga sproti predeluje v mizarske izdelke, ki jih ljudje vsak dan potrebujejo.

Po zgraditvi železnice iz Šentjanža v Mirnski dolini do Sevnice (l. 1938) je nastalo v Sevnici železniško križišče, kjer je živahen promet. Iz Sevnice vozijo les (hlode, deske, železniške pragove, drva), oglje, tanin, kopita, suhe gobe, sveže in suho sadje, polže itd. po vsej državi, zlasti pa še v tuje države. Nakup in odpremo blaga v tuje kraje oskrbuje združeno trgovsko podjetje »Posavje«, ki ima v Sevnici svoja skladišča.

Mesto Sevnica štejemo med najlepše kraje v Posavju. Leži pod grajskim hribom v lepi, proti jugu odprti dolini. Pod gradom je poslopje imenovano »Luterska klet«. Tu se je baje skrival Jurij Dalmatin, ko je pisal slovenske knjige za širjenje luteranstva.

Sevnica je že zelo staro mesto. Ko so tod hodili Turki, so ljudje na hribu vzhodno od mesteca zažigali kresove. Hrib je dobil ime Zigarški vrh. Dyakrat je mesto popolnoma pogorelo. Prebivalci so si postavili nove, zidane hiše, ki so pred ognjem varnejše od nekdanjih lesenih.

Med okupacijo so Sevnčani pokazali svojo zavednost in se že v letu 1941 pridružili osvobodilnemu gibanju. Ko so Nemci prišli na sled tajnemu organiziranemu odporu, so vršili množične aretacije članov OF v Sevnici in Brestanici. Med njimi so jih 5, od teh 3 mladeniče iz Brestanice, že v novembru 1941 obsodili na smrt. V zaporih sevniške sodnije so čakali na izvršitev obsodbe. Pod vodstvom tedanjega komandirja brežiške čete tov. Dušana Kvedra-Tomaža pa so 12. 11. 1941 z zvijačo vdrli v nemške zapore 3 pogumni partizani, borci brežiške čete. Nemškega jetničarja so razorožili, aretirali in ga zaprli v zapor, iz katerega so izpustili obsojene borce OF. V spomin na ta dan praznujejo Sevnčani svoj občinski praznik.

SKUD v Sevnici nosi ime po ustreljenem talcu, borcu OF, mladincu — junaku Slavu Kladniku.

Tovarna tanina v Sevnici

V Sevnici so razne obrtniške delavnice in trgovine. V mestu je tudi okrajno sodišče ter sedež občine ali komunc. V sevniško občino so priključeni okoliški vasi Boštanj, Bučka, Studenec, Krmelj, Tržišče in Cirknik na desnem bregu Save ter Zabukovje in večji del Blance na levem bregu Save. Občina meri 26.782 ha in šteje 17.203 prebivalce.

V Mirnski dolini

Ako krenemo iz Sevnice preko Save, pridemo med Radno in med Boštanjem v dolino reke Mirne, ki prihaja z Dolenjskega gričevja. Cesto spremlja v tesni dolini železnica, ki spaja Sevnico z 12 km oddaljenim industrijskim krajem Krmelj. Hriboviti kraji so porasli z obsežnimi gozdovi. Svet ima že kraški značaj. Znana je podzemska jama »Vranja peč«, v kateri je nekaj prav lepih kapnikov kot n. pr. »zasnežena smreka«. Globoko v jami je tudi jezero, iz katerega izvira »Vranjski potok«, ki mu nikoli ne zmanjka vode.

V večjem kraju Tržišče se odcepi na desno cesta, ki vodi v Krmelj, kjer kopljejo premog, in dalje v Šentjanž. Glavna cesta vodi dalje v Mokronog, železnica pa v Trebnje na Dolenjskem. Premog »lignit«
so našli v Krmelju že leta 1864, rudniške naprave kot separacijo, kalorično centralo in delavsko kolonijo pa so zgradili v pričetku tekočega stoletja.

Nekaj časa so imeli tudi krajevno bolnišnico. — Med okupacijo je prebivalstvo Krmelja zelo trpelo. Nemci so izselili okoli 200 ljudi, iz vsake vasi pa so jih precej postrelili. Partizani so Krmelj trikrat napadli, požgali postajo in uničili rudniške naprave. Odpor proti okupatorju je bil množičen. Iz Šentjanža je bil narodni heroj Majcen Milan, ki se je s svojim tovarišem Mevžljem Nikom v obkoljeni hiši dva dni boril proti številnim Nemcem.

Po osvoboditvi so rudarji osnovali rudarsko zadrugo, sami obnovili rudnik in pričeli delati. Odrpli so tudi šolo za svoje otroke in jo nastanili v bivši bolnišnici. Za prosvetno življenje skrbijo v novem »Domu svobode«, pred katerim stoji lep spomenik padlim borcem.

V novejšem času je nastalo v Krmelju novo podjetje z imenom »Kremenica«. Iz hriba kopljejo kremenčev pesek in ga drobijo, ter pošiljajo v livarne in na gradbišča novih cest.

Jugovzhodno od Krmelja je večji kraj Tržišče v pobočju nad cesto iz Trebnjega v Sevnico. Tu že nekaj let deluje nižja gimnazija. Prebivalci so kmetje, nekateri pa so zaposleni v premogovniku v Krmelju.

Ob cesti iz Mokronoga v Radeče je večja vas Šentjanž, po kateri ima premogovnik v Krmelju svoje ime. Vas je strnjeno naselje, po okoliških hribih pa so raztresene vasi in posamezne kmetije. Prebivalci obdelujejo polje, redijo živino, gojijo sadje in obdelujejo vinograde, v katerih raste rdeči dolenski »cviček«.

Visoko v hribih nad Šentjanžem je vasica Kal, v kateri so si prebivalci po osvoboditvi sami obnovili med okupacijo uničeno šolsko poslopje. Z eno izjemo so bili vsi člani OF, nekateri pa tudi aktivni borci NOV.

III

POD BOHORJEM

Ob Sevnični na Planino

Sevnična, ki se pri Šmarju pri Sevnici izliva v Savo, izvira pod Bohorjem. Ob njej vodi cesta na 20 km oddaljeno Planino. Dolina je ozka, utesnjeneta jo Lisca in Bohor. Za poljedelstvo ni ugodnih pogojev, zato je svet povečini gozdnat. V tej dolini tudi ni večjih naselbin. S samotnega desnega brega nas pozdravlja vasica Podgorje, z levega brega pa Zabukovje. Cesta se polagoma vzpenja; na desni vidimo vas Šentvid pri Planini; pot nas vodi dalje med lepimi travniki in pašniki, kjer se pase priznano planinsko govedo. V globeli pod razvalinami gradu zagledamo Planino, ki leži na položnem hribu med dolinama proti Sevnici in Sentjurju pri Celju. Avtobusne zveze omogočajo

prebivalcem zvezo s svetom. Planinci so predvsem živinorejci, pa tudi poljedelci in sadjarji. Svojo živino prodajajo vsako leto na znamenitih planinskih sejnih.

Razgled s Križa pri Planini

Ker leži Planina precej visoko (583 m), bi pričakovali, da nudi obsežen razgled; to pa ni tako; zapira ga na eni strani strm hrib z razvalinami starega gradu, na drugi strani pa hribovje, ki se v najvišji točki Bohorja dviga 1023 m visoko; pač pa se nam s hriba Križ (733 m) nudi lep razgled.

Po kratki, a strmi poti pridemo na vrh, kjer je cerkvena, nekdanje taborišče oz. zavetišče pred turškimi napadi.

Proti jugu nam razgled sicer deloma zapira hrbet gozdnatega Bohorja, vendar vidimo daleč na Dolenjsko. Na vzhodu se iznad Kozjegga dviga hrib Vetrnik, prav na obzorju pa vidimo »Gore« nad Bistrico ob Sotli. Proti severovzhodu nam sega pogled preko šmarskih hribov in vinorodnih gričev do Boča in Donačke gore. Na severni strani ležita Konjiška gora in zeleno Pohorje. Na severozahodu se belijo kamniti in ostro rezani vrhovi Kamniških planin, na zahodu pa nam zapira razgled dolenski Kum.

Na bohorskih brdih

Z južnega pobočja Bohorja teče proti Savi več potokov in potočkov, ki jim mahoviti gozdovi dajejo vodo; večji potoki so: Blanški potok, Dovški potok in Brestanica, ki napajajo niže ležeče ravnine ter gonijo mline in žage, preden se izlivajo v Savo.

Z Bohorja se spuščajo proti Savi ozke doline. Ob Blanškem potoku je kraj Leskovec, ob izlivu pa vas Blanca. Gozdovi, živinoreja in poljedelstvo redijo tukajšnje prebivalce. Po prisojnih gričih pridelujejo dobro vino. Ob Dovškem potoku je precej široka kotlina, v kateri je vas Senovo.

Med NOB je Bohor nudil zavetje mnogim junaškim borcem in aktivistom OF, predvsem pa kozjanskemu odredu, ki so ga povečini sestavljali borci iz krajev med Savo, Savinjo in Sotlo.

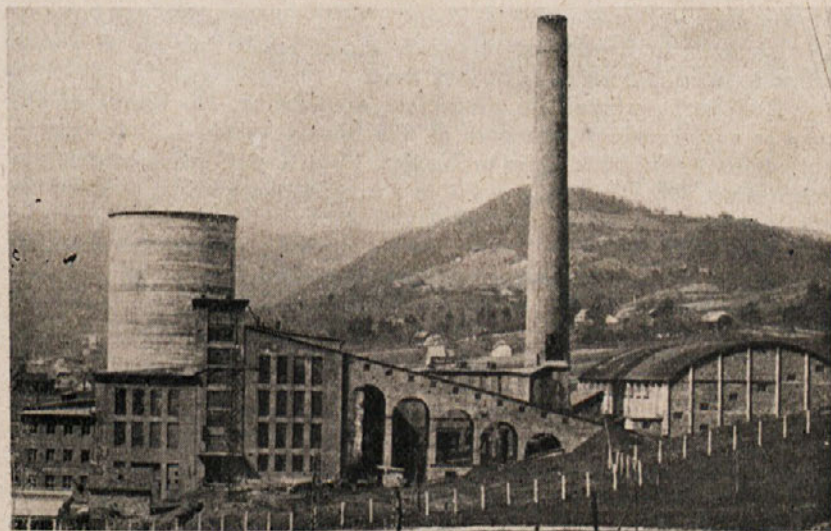
V senovski kotlini

Se pred nekaj desetletji je vladal v senovski dolini pravi vaški mir; prekinjal ga je tu pa tam zategli klic orača na njivi ali pa vesela pastirčkova pesem. Nihče ni motil tišine bohorskih gozdov, kjer živi mnogo divjačine, zemlja pa hrani tudi rudna bogastva.

Že leta 1819 so pričeli kopati nad Senovem premog, leta 1859 pa v vasi Reštanj. Prebirali so ga še z rokami, odvažali pa z vprežno živino.

Leta 1904 je rudnik kupila Trboveljska premogokopna družba (krafko TPD), ki ga je pa začela temeljiteje izkoriščati šele od leta 1920 dalje. V nekaj letih se je lice mirne dolinice, kjer so bile raztresene kmetije, popolnoma spremenilo. Senovo je postalo izrazito rudarsko naselje z lepimi stanovanjskimi hišami za rudarje in rudniške uslužbence, z vsemi potrebnimi rudniškimi napravami: jaški (najgloblji, Zakov, je 258 m globok), po katerih prevažajo rudarje v rove pod zemljo na delo in z dela ter izvažajo premog, ki so ga rudarji nakopali. Za prevoz premoga s Senovega na postajo Brestanica je ozkotirna železnica z električno lokomotivo, katero so delavci sami izdelali. Na Senovem je nov občinski dom, velikó šolsko poslopje, v katerem sta osnovna šola in nižja gimnazija, novo poslopje za kino, gasilski dom in lep spomenik padlim borcem NOB in žrtvam fašističnega nasilja.

Med NOB so senovski rudarji že leta 1941 organizirali prvo četo partizanov, ki pa so vsi do zadnjega padli v borbah. V noči od 9. na 10. februar 1944 je senovski rudnik napadla slavna XIV. divizija, ki je rudniške naprave deloma razdejala, da je okupatorju onemogočila brezobzirno izkoriščanje našega zemeljskega bogastva. Rudarji so kar v skupinah uhajali v partizane in se borili proti okupatorju. Po osvoboditvi so rudarji svoj rudnik zopet obnovili ter pričeli z veliko vnamo delati; fako so v letu 1954 nakopali 275.000 ton rjavega premoga! To je

Elektrarna pri Brestanici

Grad v Brestanici

mogoče radi tega, ker upravljajo svoj rudnik rudarji in uslužbenci sami in se zavedajo, da delajo za nas vse, t. j. za skupnost.

Težko je rudarjevo življenje, delo pa polno nevarnosti. Zato so rudarji vredni vsega spoštovanja!

V Brestanici

Brestanica je že stara naselbina, ki je nastala ob vznožju strmega hriba, na katerem stoji trden grad. Drugi grad je pod hribom ob cesti proti Savi. Pravljičica pripoveduje, da sta bila v XIV. stoletju lastnika obeh gradov dva brata, ki sta se medsebojno smrtno sovražila. Nekga dne sta z oken svojih gradov oba hkrati sprožila puški drug na drugega ter oba obležala mrtva.

Trg leži v ozki soteski, skozi katero teče potok Brestanice, po katerem ima trg svoje slovensko ime. Staro ime Rajhenburg spominja na dobo fevdalizma, ko so bili lastniki gradu grofje. — Pozneje je bil v gradu samostan trapistov, ki so imeli obširno posestvo ter tvornico čokolade in likerjev. Okupator je l. 1941 grad spremenil v izseljensko taborišče, kjer so zbirali slovenske izobražence ter jih selili v Srbijo in na Hrvaško. Jeseni 1941 in spomladi 1942 so selili vse prebivalstvo iz ozemlja ob Savi in Sotli v Nemčijo.

Pri Brestanici je velika elektrarna, ki je za naše gospodarstvo velikega pomena, ker daje električni tok za premogovnik Senovo, po dalj-

novodu pa celotni dolini ob Savi do Zagreba oz. preko Krškega v Novo mesto in po drugem daljnovodu preko Sevnice-Krmelja v Novo mesto. Dnevno porabi 40 vagonov premoga.

Nekdanja tovarna čokolade in likerjev obratuje še dalje v Sotel-skem med Brestanico in Vidmom. Letno izdelata do 100 ton čokolade in 1000 hl likerja, kar razpošiljajo po naši državi in v tujino. Ti izdelki že od nekdanj slovijo doma in na tujem, posebno čokolada, ki jo poznajo otroci in sladkosnedeži!

V Brestanici so obrtniki in kmetje, ti imajo svoja polja v senovški kotlini, ker v trgu samem ni prostora; na hribu Sremič nad Savo imajo lepe vinograde.

Med okupacijo je bila v Brestanici močna sovražnikova posadka, ki je stražila senovški rudnik in elektrarno. Okupatorju so se uprli tudi nekateri prebivalci Brestanice. Od sedemnajstih članov brežiške čete je bila v l. 1941 ena tretjina iz Brestanice. Ti in še mnogi drugi so žrtvovali svoja življenja, kot pravi pesnik O. Župančič:

za Domovino — Svobodo — Bodočnost...

Okoliša Senovo in Brestanica ter del okoliša Blanca tvorijo samostojno občino Senovo, ki meri 8716 ha in šteje 8331 prebivalcev.

IV

GRICEVJE MED MIRNO, SAVO IN KRKO

»Pridi Gorenjc, z mrzle planine...!«

Vsi jo poznamo, pesem Dolenjcev, kjer je doma rdeči »cviček«, pravo dolenjsko vino. Južna pobočja gričevja od Mirne do Krškega polja so zasajena z vinsko trto, ker »...sonce gorko, tukaj nam sije...« Kjer vinska trta ne uspeva, pa je zasajenega mnogo sadnega drevja, največ jablan, pa tudi sliv. Pred vojno, ko še ni bilo nevarnega škodljivca kaparja San Jose (izg. sanžose), so ob dobrih letinah vozili sadje na železniško postajo Videm-Krško, kjer so ga nakladali na vagone in razvažali po vsej državi in v inozemstvo. Sajasti kolodvor je bil tedaj podoben pisanemu sadnemu trgu. Na severnih pobočjih teh gričev uspevajo le gozdovi.

Večja naselja v tem predelu so: Veliki Trn, od koder je lep razgled po dolini Save; Studenec, vas ob cesti iz Sevnice na Rako, Bučka, vas na robu Krškega polja ob cesti iz Rake v Škocjan in Raka ob križišču cest Krško—Novo mesto in Sevnica—Kostanjevica. Tu je grad, ki

ga prištevamo med najstarejše v Sloveniji. Pred kmečkimi upori je bil grad večji. Kmetje so ga napadli in zažgali. Zgorel pa je le deloma. Ker so kmetje hoteli povrniti gospodi vse krivice in muke, so grajske ljudi ujeli ter upregli v plug. Pozneje so jih zaprli v podzemeljsko jamo, od koder so jih rešili sosednji graščaki. Z Rake sta doma Humek Drago, mladinski pisatelj in ilustrator, ter Humek Martin, sadjarski strokovnjak.

Med cestama iz Sevnice v Tržišče in iz Krškega v Škocjan sta na samotnih hribih šoli pri Sv. Primožu in na Telčah.

Ob vznožju gričevja na severnem robu Krškega polja leži vas Leskovec, kjer je nižja gimnazija. Blizu Leskovca je grad Turn z lepim parkom. Tam je grobnica grofov Auerspergov, med katerimi je tudi grof Auersperg Anton, nemški pesnik Anastasius Grün, sodobnik in učenec našega velikega pesnika dr. Franceta Prešerna.

Tudi grad Turn so leta 1515 kmetje napadli in oplenili. (Prim.: Josip Jurčič, »Sin kmečkega cesarja«). Pri gradu je vzorno zadružno kmetijsko posestvo imenovano po Matiji Gubcu; posestvo ima velik plantažni nasad breskev, pritličnih hrušk in pritličnih jablan. Celotno posestvo meri 105 ha. Na njem redijo sivorjavo plemensko živino.

V bližini Velikega Trna nad Leskovcem je »Ajdoška jama«, v kateri je bival človek že pred več kot 4000 leti. Tedanjo dobo imenujemo »kameno dobo«, ker je v tistih časih izdeloval človek orodje iz kamna in kosti. Izkopanine so shranjene v Posavskem muzeju v Brežicah. —

Mimo stadiona, ki nosi ime po Matiji Gubcu, kjer so ob kmečkih praznikih velike konjske dirke, pridemo iz Leskovca v Krško, najstarejše mestece na Spodnjem Posavju.

V starodavnem Krškem

Mesto Krško leži na desnem bregu Save; med strmim pobočjem gričevja in savsko strugo je stisnjeno mestece, da mu primanjkuje sonca, v spodnjem delu pa je v nevarnosti, da ga poplavi Sava. Tu je bilo včasih postajališče za ladje, ki so prevajale blago po Savi s Hrvatske v Slovenijo, dokler ni leta 1862 po levem bregu reke stekla železnica. Ugodnejšo lego kot Krško ima na levem bregu Save ležeča vas Videm, kjer je železniška postaja. Krško je križišče cest, ki se stekajo v mestu iz Brežic, s Krškega polja in iz Radeč. Ako pridemo v mesto po cesti s Krškega polja, nas vodi pot mimo lesenega mostu in dalje mimo velike stanovanjske hiše v središče mesta, kjer so razni uradi, trgovine, gostilne, obrtniške delavnice itd. Sredi mesta je park, kjer je bilo pokopališče. Tu je še grobnica bogatega Hočevarja Martina, ki je dal leta 1877 sezidati v Krškem poslopje, v katerem je osnovna šola in nižja

gimnazija. Pred drugo svetovno vojno je bila tam meščanska šola, ustanovljena leta 1877, ena najstarejših v naši republici. Začetki prve t. j. najstarejše osnovne šole v Posavju pa segajo še dalje za cela stoletja nazaj. Ko je pričel Primož Trubar oznanjati novo vero, t. j. protestantizem ali luteranstvo, so se zanjo navdušili tudi Krčani. Iz okolice Brestanice nekje pod Bohorjem doma, je prišel učitelj Adam Bohorič, ki je leta 1564 ustanovil šolo v Krškem, pozneje pa je bil v Ljubljani ravnatelj stanovske srednje šole. Med njegovimi krškimi učenci je bil najznamenitejši Jurij Dalmatin, duhovnik in pisec slovenskih knjig. Dalmatin je prevedel biblijo (sveto pismo) na slovenski jezik, Bohorič pa je sestavil prvo slovensko slovnico, z abecedo, ki se je po njem imenovala »bohoričica«. V tej abecedi so bile nekatere črke, ki jih dandanes v slovenski abecedi ne rabimo več: s = f, š = fh, č = zh. Bohoričica je bila splošno v rabi do leta 1839, ko je izšla prva slovenska knjiga v gajici, ki jo zdaj uporabljamo.

Krško je zelo staro mesto. Verjetno so bili tod naseljeni že Kelti, za njimi Rimljani, ki so imeli na Savi pristanišče. Cesta skozi mesto je vezala prvotno keltsko, pozneje rimsko mesto Neviodunum, sedanje Drnovo, in kraje ob Savi proti Radečam in dalje proti Celju (Celea).

Krški grad, sedanje razvaline, so sezidali v IX. stoletju. Ko so bili lastniki gradu celjski grofje, je nekaj časa prebivala v krškem gradu Veronika Deseniška. Naselbina je bila povzdignjena v mesto leta 1477. Mesto je dobilo svoj grb in je imelo svojega sodnika. Ta je imel pravico izrekat tudi smrtne kazni. Za časa kmečkih uporov 1515. l. in 1573. l. so se tod vršili hudi boji za »staro pravdo«.

Blizu šolskega poslopja tik za Savo je staro poslopje, na katerem je vzdana spominska plošča z napisom: »V tej hiši je umrl 19. septembra 1693 Janez Vajkard Valvasor«. Ta znameniti mož po rodu Ljubljčan, je prepotoval vso Kranjsko, jo preiskal do zadnjega kotička ter spisal znamenito knjigo »Die Ehre des Herzogthums Krain« (Slava Vojvodine Kranjske). Vse svoje premoženje je žrtvoval za poučna potovanja in za to veliko zgodovinsko delo. Umrl je v Krškem.

Po njem nosi ime tudi edina tiskarna na Spodnjem Posavju, t. j. Valvazorjeva tiskarna v Krškem.

V Krškem je pokopan tudi slovenski pisatelj, odvetnik Janez Meninger, ki je tu živel dolga leta.

Tako je bilo v Krškem v preteklosti. A danes? Danes je Videm-Krško eno naselje. Na Vidmu je blizu železniške postaje velika tovarna, v kateri izdelujejo celulozo. To so lesna vlakna, ki se dajo izločiti iz ostalih snovi, ki jih vsebuje les; prekuhana in pobeljena tvorijo celulozo. Tik tovarne za celulozo smo zgradili veliko tovarno za časopisni papir ali roto-papir, ki ga izdelujemo iz celuloze in lesovine. To je največja tovarna roto-papirja v vsej državi.

Tovarna papirja in celuloze na Vidmu pri Krškem

Za delavce in uslužbence tovarne smo zgradili pod zeleno Libno novo stanovanjsko naselje, ki je eno najlepših delavskih naselij v Sloveniji. Pri tovarni pa je najmodernejši bazen, ki služi plavalnemu športu, razvedrilu in zdravju prebivalstva. Tako skrbi socialistična skupnost za delavnega človeka!

Ko je okupator leta 1941 zasedel Krško, se je sestala prva skupina mladih borcev, ki je sklenila, da se mu bo z orožjem v roki zoperstavila. Izkušenj za borbo še niso imeli, zato jih je nemška policija polovila, preden so mogli izvršiti smelega načrta. Izdajalec-domačin jih je prijavil gestapovcem, ki so jih 30. VII. 1941 v gozdu Dobrava nad Brežicami postrelili kot prve žrtve fašizma v Sloveniji. Na kraju, kjer so bili ustreljeni, stoji spomenik, njihove kosti pa počivajo na krškem pokopališču. Zadnje spomine na junaško desetorico hrani Posavski muzej v Brežicah.

Prebivalci iz mesta in okolice so bili med vojno izseljeni v Nemčijo, na njihove domove pa so naselili Kočevarje. Mnogi niso hoteli v izgnanstvo; prijeli so za orožje in se uvrstili med borce proti okupatorju. V prostranem gozdu, ki jim je 4 leta nudil zavetje, so v mislih na svoj zapuščen dom zapeli: »Slovenci kremeniti, le stopimo v korak, da osvobodimo svoj domači prag...«

Krško je središče in sedež občine, ki jo sestavljajo okoliši: Videm-Krško, Dolenja vas pri Artičah, Drnovo, Leskovec, Pesje pri Artičah, Pleterje, Raka, Stari grad, Veliki Trn in Veliki Podlog ter Zdole.

Občina meri 16.664 ha in šteje 13.933 prebivalcev, 84 na km².

V

ORLICA

Od Save pri Vidmu preko Sotle pri Bistrici se vleče greben, ki je dobil ime po hribu Orlici, t. j. 633 m visokem vrhu nad Pečicami.

Južna pobočja Orlice imajo vse pogoje za uspešno vinogradstvo, to je ilovnato, z laporjem pomešano zemljo, zavetno lego in pa dovolj sonca. Pred severnimi mrzlimi vetrovi varuje vinograde ves greben z vrhovi Orlico, Presko, Špičkom, Silovcem in Sv. Gorami. Tako so vinski griči ves dan obsevani od toplega sonca, kar je glavni pogoj za dober vinski pridelek. Tamkajšnja vina so znana pod imeni »sremčan«, »sromeljčan«, »pišecan«, »bizelj« in slove daleč naokoli. Glavna panoga gospodarstva v tem delu je vinstvo, samo sadjarstvo, živinoreja in poljedelstvo bi tukajšnjega prebivalstva ne moglo prerediti.

Glavni greben Orlice je iz dolomita, južna pobočja so iz školjčnega apnenca, nato se širi proti jugu tri do šest kilometrov širok pas nizkega gričevja, ki je sestavljeno iz ilovnate in peščene zemlje ter nekod iz čistega kremenčevega peska. To so zadnje usedline nekdanjega Panonskega morja. Pod temi plastmi so ponekod ostanki starodavnih gozdov, ki so poogleneli in jih dandanes kopljemo kot premog, ki ga imenujemo lignit. Tak premogovnik lignita je pri Globokem, kjer pa sedaj v glavnem kopljejo posebno glino, ki vzdrži visoko temperaturo in jo rabijo za izdelovanje nepregorne opeke. To rabijo za oblaganje plavžev in kalupov, v katere vlivajo surovo železo in jeklo.

Vodni odtoki z Orlice so urezali med vinorodnimi hribčki svoje struge proti jugu; mimo Zdol teče Močnik, pri Sromljah izvira Sromljica, pri Pišecah Gabrnica; pod Prevojem v Maceljskem pogorju izvira Sotla, ki med Kunšperkom in Cesargradom preseka vzhodni odrastek Orlice; izza Špička priteče vanjo še Dramlja; vsi odtoki se izlivajo v Savo.

Iz Brežic, ki so središče tega okoliša, vodijo po dolinah teh potokov ceste do Zdol, Sromelj, Pišec in ob Sotli mimo Bizeljskega v Bistrico in dalje do Rogaške Slatine.

Cesta iz Brežic proti Zdolam se imenuje »Puntarska cesta«, ker so jo morali za kazen graditi kmetje po ponesrečenem kmečkem upor.

Zdole so vas, ki leži na zelo lepi razgledni točki. Prebivalci se bavijo z vinstvom, sadjarstvom in z živinorejo, manj s poljedelstvom.

Kulturno-umetniško društvo na Zdolah nosi ime po padlem aktivistu Tinetu Rožancu-Slavu, ki so ga poleti 1942 okupatorjevi krvniki pričakali v zasedi ob cesti v Pečice in ga ubili. Tine Rožanc-Slavo je bil med prvimi aktivisti med Savo in Sotlo in je po teh krajih navduševal prebivalstvo za borbo proti okupatorju in pripravljaval borce za vstop v kozjansko četo.

Pečice so majhna naselbina na hribčku severovzhodno od Zdol. Tu je bilo med okupacijo nekaj časa osvobojeno ozemlje, kjer so imeli 5. oktobra 1944 prve volitve odborov OF. V Pečicah je bila tudi kurirska postaja. Na krajše razdalje so kurirsko službo včasih opravljali tudi pionirji, ki so se prav dobro izkazali. Prebivalci Pečic in okoliških vasi so med okupacijo požrtvovalno podpirali partizane z živili in drugimi potrebščinami. Zato jih je okupator mnogo poslal v taborišča, druge pa vlačil po zaporih in jim požigal domove. Ljudstvo pa ni odnehalo v borbi proti okupatorju, za kar mu gre vse priznanje!

Hribovje okrog Pečic je sestavljeno iz čistega apnenca, zato je ta kamen prav dobro uporaben za žganje apna. Apnarji izvažajo svoj izdelek po vsem Spodnjem Posavju. Ljudje ga kupujejo za zidarska dela, za beljenje hiš in za škropljenje vinogradov.

Na skrajnem južnem pobočju teh bregov ležijo Artiče. Artičani so marljivi in preudarni sadjarji. Posebno mnogo pridelajo sliv, ki so jih včasih pokupili podjetni Brici iz bližine Gorice, jih olupili, iztrebili koščice in na soncu posušili. Pod imenom »prinele« so jih prodajali v mestih in celo v tujino.

Sromlje so skrit kraj sredi vinorodne pokrajine. Pred osvoboditvijo so imeli tu vinograde mnogi tujci, ki so prihajali sem samo na počitnice, vinograde so jim pa obdelovali revni viničarji, ki so dobivali navadno za svoj trud skromno stanovanje, dninarsko plačo in včasih kakšen košček njive ali travnika, da so si redili kravico in prašička. Ljudska oblast v Titovi Jugoslaviji je odvzela zemljo tujcem in jo prisodila tistim, ki jo obdelujejo. To je bilo urejeno s posebnim zakonom, ki ga imenujemo zakon o agrarni reformi. — Nad Sromljami se že pričenjajo obširni in bogati gozdovi, ki segajo po vsem grebenu tja do Sotle. V teh gozdovih so med NOB našli svoje zavetišče prvi borci kozjanske čete, ki se je pozneje razvila v bataljon in v odred. Na Silovcu je bil 24. aprila 1944. leta ustanovljen kozjanski odred.

V vseh teh vinorodnih krajih je dan točnje prodanega vina vedno »domači praznik«. Dan zaključijo s pojedino. Vinski kupec, »tovornik« imenovan, prinese v hišo denar in reši družino skrbi za vse leto, t. j. do prihodnje prodaje vina. Dobro razpoloženi vinogradnik-prodajalec, ku-

pec in ostali, ki pri točenju vina pomagajo, radi zapoje pesmi, ki so udomačene v teh krajih.

Ob vhodu v dolino Gabrnice leži v plitvi globini vas Globoko.

Jugovzhodno od Globokega, že povsem v ravnini, se razprostira gozd Dobrava.

Severno od Globokega je kraj Pišce. Ker so Pišce od vseh strani zavarovane pred mrzlimi vetrovi, so najtoplejši kraj na Spodnjem Posavju. Piščani znajo to ugodnost prav dobro izkoristiti: razen vinogradov s prvovrstnim grozdem gojijo predvsem zgodnje sadje, ki ga ugodno prodajajo na trgu v Brežicah in v Zagrebu.

Se drugo posebnost imajo Pišce. Sredi vasi izvira potok Gabrnica. Iz male votline »Duple« privre na dan voda, ki je že ob izviru tako močna, da goni več mlinov zaporedoma. Pozimi in poleti ima stalno toploto 12° C, zato velja »Dupla« poleti za mrzlo, pozimi za toplo vodo.

V Pišcah je bil doma jezikoslovec profesor Maks Pleteršnik, mož, ki se je proslavil z znamenitim delom: sestavil je slovar slovenskega jezika, knjigo, v kateri najdeš sleherno slovensko besedo. Desetletja je marljivi učenjak zbiral gradivo za to pomembno knjigo. V visoki starosti 82 let je Pleteršnik umrl na svojem vzornem posestvu v Pišcah na »Pleteršnikovem domu«. Pokopan je na domačem pokopališču.

Nedaleč izven vasi, sredi lepega parka, stoji starodavni pišečki grad.

Tudi Pišce z okolico so bile »osvobojeno ozemlje« od julija 1944 do 1945. Na pokopališču leži 16 žrtev fašističnega nasilja in 10 talcev, ki so bili ustreljeni v Pišcah. To je dokaz, da so prebivalci Pišec mnogo prispevali za našo osvoboditev.

Piščani so napredni gospodarji. V zadnjih letih je Kmetijska zadruga v Pišcah vzorno uredila obširno ekonomijo (kmetijsko gospodarstvo), na kateri ima velik moderno urejen vinograd, veliko trsnico in drevesnico. Iz trsnice in drevesnice dobivajo cepljenke in mlado drevje tisti kmetovalci, ki želijo obnoviti svoje zastarele vinograde in sadovnjake.

VI

V RAVNINI

Od Krškega in Vidma se proti jugu in jugovzhodu odpre ravnina, ki jo Sava deli na dva neenaka dela: Brežiško polje na levem bregu, ki sega od Vidma tja do Sotle in Krško polje, ki se razteza od Leskovca do »straže Hrvaške« — Gorjancev, ob katerih se vije tiha Krka, ki je dala tej ravnini na desnem bregu Save ime »Krško polje«.

Brežiško polje

Ob levem bregu Save stoji Videm, ki ima lepo lego ob vznožju prisojnih gričev: Sremitča, Kremena in Libne, kjer raste prav dobro vino. Med vinogradi in sadovnjaki so si ljudje postavili prijazne stanovaljske hišice, da jim ne manjka zraka, sonca in lepega razgleda. Ker v sosednjem Krškem zlasti pozimi sonca manjka, hodijo Krčani prav radi na Videm uživati prelepo naravo. Videm je že stara naselbina. Domnevajo, da je bil Videm že v rimski dobi letoviščarski kraj za bogate Rimljane, ki so bili sicer nastanjeni v mestu Neviodunum (današnja vas Drnovo).

V času preseljevanja narodov je bilo mesto Neviodunum popolnoma porušeno, prav tako pa tudi lepe vile na Vidmu. Konec 6. stoletja so se tod naselili naši pradedje, stari Slovani. Turki, ki so prihajali v Slovenijo po Savski dolini, so v letih 1469 in 1475 Videm docela porušili. Komaj so si ljudje malo opomogli, so prišle zelene kobilice v takih množinah, da so pokončale vsa polja in vinograde. Temu so se pridružile še slabe letine, ki so povzročile hudo lakoto, da so ljudje uživali travo in glodali drevesno skorjo in jih je mnogo od gladu pomrlo. Leta 1578, še bolj pa leta 1634 se je pojavila grozna morilka, črna kuga. Nekatere vasi so popolnoma izumrle. Tudi na Vidmu je ta morilka zahtevala številne žrtve. Kužna znamenja, ki so jih ljudje postavljali v spomin na te hude čase (stebri, -kapelice, cerkvice na bregovih), stoje še dandanes (na Polšci nad Vidmom, v Starem gradu, v Dolenji vasi).

V času velikega hrvatsko-slovenskega kmečkega upora je prišel močan oddelek upornih kmetov — prve dni februarja leta 1573 — do Vidma, da bi napadel krški grad in grad Turn pri Leskovcu. Grof Turn pa je pripeljal uskoke z Gorjancev in premagal kmečko vojsko pri Vidmu. Ujete kmete je nečloveško kaznoval.

Najlepša izletna točka za Videmčane je hrib Libna, ki je posebno zgodovinarjem dobro znana. Tu so imeli predniki starih Slovanov, stari Iliri, svoja bivališča in grobišča. Znanstveniki so na Libni že večkrat izkopavali za zgodovinarje dragocene predmete: orodje, orožje in predmete za okras, ki nam kažejo takratne prebivalce in njihovo življenje. Mnogo izkopenin hranijo muzeji v Gradcu, na Dunaju in v Ljubljani, v zadnjem času pa jih zbira naš Posavski muzej v Brežicah. Ob reki Savi, ki je prejšnje čase večkrat menjavala svoj tok, je nastal ob stari strugi peščen in močvirnat svet, zasajen z vrbami. Imenuje se »Vrbina«. V Vrbini imajo ljudje njive, travnike in pašnike. Tudi precej divjačine, zajcev, srn in fazanov se skriva po Vrbini. Reki Sava in Krka Vrbino večkrat poplavita. Vsa nižina ob Savi in Krki od Gorjancev do Orlice je bila nekdaj zaliv velikega Pánonskega morja, ki se je pred davnim časom izsušilo. Ko pride Sava v nižino, pušča v strugi prod, ki ga

kopljejo v Vrbini v gramoznicah na obeh bregovih reke. Uporabljajo ga pri zidanju zgradb za betonsko mešanico in za posipavanje cest. Med gramozom so naplavljenе plasti drobnega peska, ki ga zidarji imenujejo »sviž« in ga uporabljajo za malto.

Brežice

Brežice, ki leže na levem bregu Save na nizki terasi, so staro mesto in središče Spod. Posavja. Prvotno je bilo na tem mestu staroslovansko gradišče, ki se je v teku stoletij spremenilo v mestece okrog gradu, ki je gotovo najstarejša stavba v mestu. Brežice se omenjajo že leta 859 in ker leže na bregu — brežcu, imajo po tem tudi ime. O gradu vemo, da je stal že leta 1249 kot obrambna točka proti hrvatski meji. Mestni grb predstavlja 3 zelene bregove na temnem polju; na bregovih stoji mesto, pod bregovi pa modra Sava; izza bregov vstaja zlatorumena zarja.

Ko so prihajali v naše kraje Turki, so Brežice večkrat napadli, prvokrat 1469. leta. Pri tem je največ trpelo okoliško prebivalstvo, kajti meščani so bili varni za mestnim obzidjem in v trdnem gradu.

V velikem slovenskem kmečkem uporu l. 1515 se je zbrala pri Brežicah močna kmečka vojska, ki je štela 80.000 mož. Zavzeli so mesto in grad, nato pa prosili cesarja, da jih zaščiti pred krivičnim izkoriščanjem od strani graščakov. Na cesarjev ukaz so se kmetje razšli, toda graščaki so se strašno maščevali nad kmeti, ki so se borili »za staro pravdo«, t. j. za tiste pravice, ki so bile pisane v urbarjih.

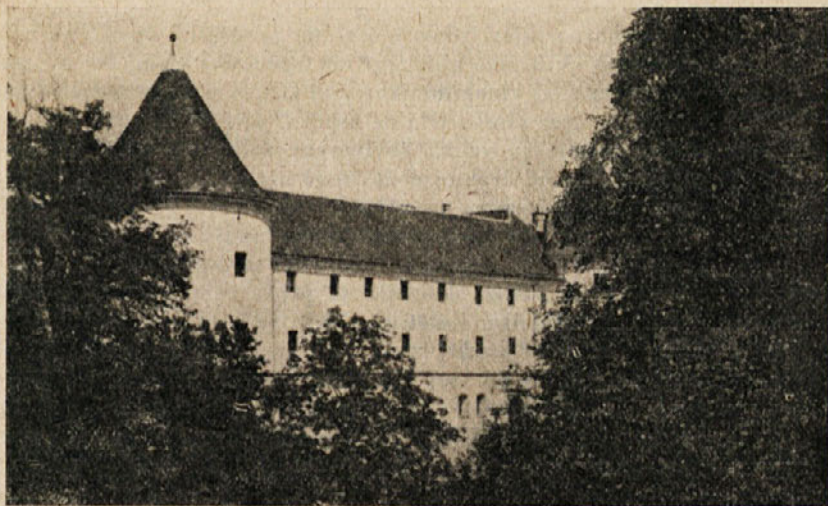
Tudi v hrvaško-slovenskem kmečkem uporu 1573 so kmetje prišli v Brežice, gradu pa niso zavzeli, toda končno so bili v bitki pri Stubici-premagani, ker je hrvaški ban in zagrebški nadškof Drašković zbral dobro oborožene graščake in cesarsko vojsko, kateri niso bili kos s cepci, kosami in sekirami oboroženi kmetje.

Graščaki so pobili na tisoče kmetov, tistim, ki so ostali, pa so naložili še puntarski davek.

Boj za »staro pravdo« je začel že pred letom 1500. Osebno svobodo so dosegli kmetje šele 200 let po velikem uporu, zemljo so dobili v last pred 100 leti; toda popolnoma smo pregnali tuje graščake iz naših krajev in razdelili njih zemljo delovnim kmetom šele leta 1945 po NOB, torej je ves boj »za staro pravdo« trajal skoraj 500 let.

Pod Brežicami se izliva v Savo reka Krka. Preko obeh rek sta lepa železna mostova, preko jezika med njima pa so leta 1906 zgradili betonski most, ki je dolg 524 m. Blizu sedanjega mostu bo zgrajen čez Krko drug cestni most za avtostrado Zagreb—Ljubljana.

Pred prvo svetovno vojno so bili za Slovence v Brežicah težki časi. Vsi uradi so bili nemški, pouk v slovenski šoli dvojezičen (slovenski in nemški), v nemški šoli seveda samo nemški. V trgovinah in obrtniških

Grad Mokrice

delavnicah je veljala nemščina za »gosposki«, slovenščina za »kmečki« jeziki. Slovenci so se zbirali v zgradbi »Narodnega doma«, sedaj »Dom JLA«, kjer so si krepili narodno zavest v društvu »Čitalnica«, ki je imelo pevske odseke, knjižnico in gledališko družino.

V Brežicah je živel odvetnik, narodni buditelj, pesnik dr. Radoslav Razlag (1826—1889), ki je tu pokopan. Znana je zlasti njegova pesem »Bodi zdrava, domovina, mili moj slovenski kraj...« (1863).

Že v začetku okupacije se je zbralo nekaj mladincev iz Brežic in okolice, ki so se 28. X. 1941 združili v partizansko četo in se umaknili v gozdove na Orlico, od koder so izvrševali vojaške akcije proti okupatorju. V vasi Gorjanec blizu Podsrede pa so bili izdani nemški policiji, ki jih je obkolila in nekaj na mestu ubila, druge pa odvedla v Maribor, kjer so jih postrelili. Komandir čete, narodni junak Dušan Kveder, ki je rešil obsojence iz zapora v Sevnici, se je s komisarjem čete, Rudijem Janhubo rešil pred poginom.

Med okupacijo so bili Brežičani in prebivalci Brežiške ravnine izseljeni v Nemčijo. V njihove domove so se vselili Kočevarji, ki pa so bili slabi gospodarji.

Ko so se prebivalci vrnili, so obnovili svoje opustošene domove. V Brežicah so v bivšem samostanu odprli višjo gimnazijo, kjer se dijaki pripravljajo za študij na visokih šolah. Uredili so novo tovarno pohištva, ki svoje izdelke prodaja po vsej državi in jih izvažajo tudi v tuje

države. Staro opekarno, kjer izdelujejo zidno in strešno opeko, so povečali. Ustanovili so »Vinarsko zadrugo« ter trgovino z vinom in sadjem »Vino«, ki odkupujeta od vinogradnikov pod Orlico vino in sadje in ga razpošiljata v kraje, kjer vinska trta ne uspeva, pa tudi v druge države. Blizu železniške postaje je velika kovinarska delavnica, v kateri popravljajo kmetijske stroje, traktorje in drugo orodje, ki ga uporabljajo pri obdelovanju zemlje državna posestva, kmetijske zadruge in napredni kmetovalci. Ker je mesto Brežice gospodarsko središče nižine ob Savi in Krki, so tukaj tudi večje trgovine. Zadržno trgovsko podjetje »Posavje« ima v Brežicah velika skladišča za jajca, suhe gobe, za sadje, zelenjavo in poljske pridelke. Kmetijske zadruge v okolici zbirajo pridelke, ki so jih prinesli na prodaj kmetovalci, in jih pošiljajo »Posavju« v Brežicah, ki jih razvažajo po vsej državi, največ pa v inozemstvo.

V Brežicah je tudi zadržna hranilnica in posojilnica. Tam dobivajo posojilo kmetovalci, ki nimajo sredstev za nabavo galice, umetnih gnojil, sadik za obnovo vinogradov in sadovnjakov, za ureditev gnojišč ter nabavo plemenske živine. Kadar imajo dolžniki denar, posojilo vrnejo in doplačajo še nizko odškodnino, t. j. obresti. V hranilnico prinašajo denar tisti kmetovalci, ki so kaj prodali: vino, živino, sadje itd.

V občino Brežice spadajo okoliši: Artiče (razen vasi Pesje in Dolnja vas), Bizeljsko, Brežice, Cerklje, Čatež, Dobova, Pišce, Velika Dolina, vasi Križe in Pečice pod Orlico in vasi Vinji vrh in Vrhovska vas pri Podbočju. Občina meri 27.146 ha in ima 25.730 prebivalcev.

Krško polje

Krško polje se razprostira na desnem bregu Save in na obeh bregovih Krke prav do Gorjancev. Mnoge ceste povezujejo večje in pomembnejše kraje: Brežice—Cerklje—Kostanjevica—Novo mesto, Krško—Drnovo—Cerklje, Brežice—Drnovo—Krško in druge. Vendar bodo vse te ceste ostale samo krajevnega pomena, ko bo zgrajena avtostrada od Zagreba do Ljubljane, ki bo tekla čez Krško polje v glavnem po sledi stare rimske ceste Emona (Ljubljana)—Siscia (Sisek).

Prebivalci Krškega polja se pečajo s poljedelstvom in živinorejo. Važen vir dohodkov je svinjereja, ker se ljudje bavijo z vzrejo mladih prašičkov, ki jih prodajajo na sejnih v Brežicah. Svinje odkupujejo mešarji iz industrijskih krajev. Kmetje so dobri konjerejci, ki vzgoje mnogo lepih konj, s katerimi prirejajo v Šentjerneju in v Krškem znane konjske dirke.

Ob vzhodju Gorjancev, v Cerkljah, je vojaško letališče (aerodrom). V okolici te vasi je še mnogo ostankov iz rimske dobe. Pod strugo Krke so imeli Rimljani speljan vodovod z Gorjancev v Nevioudunum. Lončene cevi tega vodovoda se najdejo še dandanes.

Na robu Gorjancev, nad izlivom reke Krke v deročo Savo leži prijazna vas Čatež, malo više ob Krki pa Malence, kjer so odkrili ilirsko gradišče in poznejše rimske utrdbe, s katerih je rimska vojaška posadka nadzirala promet na cestah v dolini Save in Krke.

Blizu Čateža so ob Savi Čateške toplice, kjer so izviri 54° C tople vode. Tu se zdravijo največ revmatični bolniki. Ob Krki je še več toplih vrecev, kar kaže, da je Brežiško-krška kotlina udorno ozemlje, ki se še ni umiril, zato so tod večkrat potresi.

Na vzhodnem robu Gorjancev stoji na desnem bregu Save dobro ohranjen grad Mokrice. Sem prihajajo na oddih in razvedrilo številni letoviščarji in izletniki. V gradu je ječa, v kateri naj bi po ljudskem pripovedovanju preživel zadnji del svojega življenja voditelj kmečkih upornikov Matija Gubec.

Na griču malo dalje od Mokric je vas Velika Dolina, kamor imajo napeljan vodovod iz 2 km oddaljene vasi Ponikve. Voda izvira v podzemeljski jami, v kateri so kapniki kot v kraških jamah. Gorjanci imajo deloma že kraški značaj.

V nekaterih vaseh na Gorjancih ob hrvatski meji še tko domače platno. V splošnem pa so ti kraji bolj revni, ker jim skopa zemlja daje premalo za življenje. Polovica okoliša je poraščena z gozdovi, polja so povečini samo v ravnini ob Savi. Tu je vas Jesenice, od koder se lahko z brodom prepeljemo čez Savo, da pridemo do železniške postaje Sutla, ki je že na Hrvaškem. V Jesenicah je bila do zgraditve železniške proge Zagreb—Zidani most vlačilna postaja na Savi ter carinarnica.

Iz Cerkelj vodi cesta v Bušče vas, ki leži na gričku pod Gorjanci. Blizu vasi so topli vreli (27° C). Više v Gorjancih je svet večinoma gozdnat, vmes, na prisojnih gričih, so vinogradi. Po izvrstnem »cvičku« sta najbolj znana okoliša Gadova peč in pa Bočje, pod katerim je večja vas Podbočje.

Tik pod mejo med Slovenijo in Hrvaško je 660 m visoko v Gorjancih vas Planina, ki je bila med okupacijo popolnoma požgana, moški prebivalci pa na zverinski način pobiti. Istega dne (14. in 15. sept. 1942) so ustaši pobili tudi več moških v vaseh Gradec, Brezje in Brezovica. Skupno so zločinski ustaši v teh vaseh požgali 16 kmečkih domov z vsem premoženjem in pobili 29 moških.

Kostanjevica je mesto na otoku reke Krke, ki ga obdaja od vseh strani. V mesto vodijo 3 mostovi. Kostanjevica je najstarejše dolenjsko mestece.

V bližini mesta je samostan, katerega najstarejši del je star nad 700 let, t. j. štirikotna stavba, ki ima na sredi dvorišče, katerega omejujejo s treh strani dvonadstropni arkadni hodniki v baročnem slogu. Samostan je bil v zadnji vojni deloma porušen, poškodovana je tudi cerkev, ki je važen umetnostni spomenik. Sedaj je v samostanu gozdna

uprava in vinarska zadruga, ki ima tam centralno vinsko klet. Iz vinogradov v Gorjancih in v Krškem gričevju dobiva vedno toliko dobrega vina, da je stalno založena in lahko nudi številnim kupcem iz raznih krajev najboljši dolenjski cviček in druga vina.

Med okupacijo je bila pokrajina od Podbočja do Kostanjevice in dalje na Dolenjsko pod italijansko oblastjo. V letu 1944 pa so dobili popolno oblast v Kostanjevici slovenski domobranci, ki so se skupno z Nemci borili proti partizanskim odredom, zapirali, mučili, ubijali nedolžne ljudi in požigali slovenske domove. Dne 9. maja 1945 so prodrle z Gorjancev zmagovite čete partizanov, vojakov NOV nove Jugoslavije in v obširnem Krakovskem gozdu med Kostanjevico in Rakotem temeljito obračunale z zadnjimi ostanki nemških in ustaških čet.

V Kostanjevici je v obnovljenem šolskem poslopju nižja gimnazija in osnovna šola. Državna drevesnica in trsnica skrbita za sadike, potrebne za obnovo naših sadovnjakov in vinogradov. V usnjarni izdelujejo usnje vseh vrst. Prebivalci se pečajo z vsemi panogami kmetijstva. Na Opatovi gori v Gorjancih so obširni gozdovi, ki dajejo les za izvoz. Planinsko društvo Kostanjevica upravlja v Opatovi gori planinsko kočo »na Polomu«, sedaj pa novo planinsko kočo na Planini, kjer se zadržujejo planinci, ki obiskujejo naše lepe gore. V hribovskih vaseh v Gorjancih žive še potomci Uskokov, ki jih imenujejo »čačarje«. Uskoška naselbina je tudi Stojdraga, vas zahodno od Velike Doline, kjer so prebivalci še ohranili narodno nošo, ki je običajna v njihovi domovini, Bosanski krajini. Slovenci jih imenujejo Vlahe. Uskoki so bili nekdanji mejni stražarji pred Turki. Kostanjevica ima avtobusno zvezo po glavni cesti iz Brežic v Novo mesto in v Krško.

Okoliš Kostanjevica in večji del okoliša Podbočje tvorita samostojno občino s sedežem v Kostanjevici. Ta občina je vključena v zvezo občin ali okraj Novo mesto.

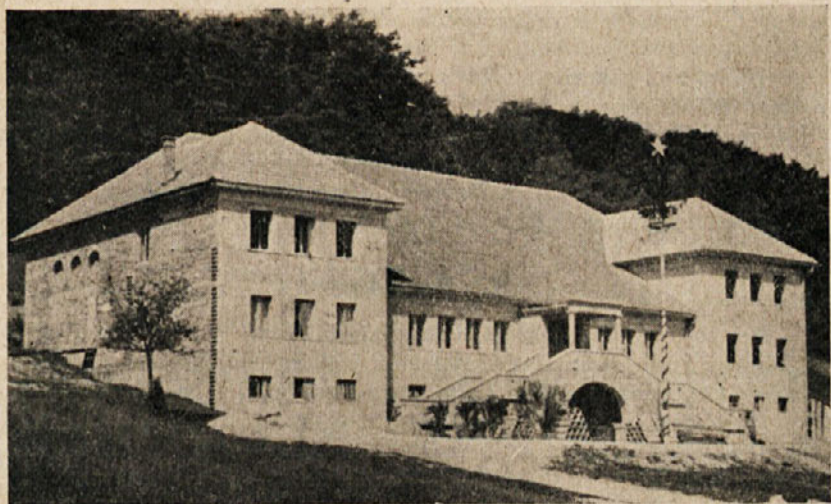
VII

OB SOTLI

Ob Dolenji Sotli

Od Krškega proti Brežicam razširi Sava svojo strugo. Ob izlivu Krke v Savo pa jo utesnjujejo z desne zadnji izrastki Gorjancev. Iz Gorjancev dobi Sava še potok Bregano, na levem bregu pa se ji pridruži lena Sotla.

V kotu med Savo in Sotlo so često poplave, zlasti spomladi in jeseni. Struga Sotle ima malo padca, zato ji narasla Sava večkrat onemogoči odtok in Sotla napravi od svojega izliva navzgor kar pravo

Zadružni dom na Bizeljskem

jezero. Kljub temu je zemlja v skrajnem kotu tega slovenskega dela Posavja rodovitna in marljive gospodinjje spravijo na zagrebškem živilskem trgu marsikaj v denar, kar jim dajeta domači vrt in polje.

Središče te ravnine v kotu med Savo in Sotlo je v Dobovi, kjer imajo nižjo gimnazijo, malo tovarno pletenin in večjo delavnico za popravilo železniških tovornih vagonov. Delavnico bodo razširili, ko bodo še iz Zagreba preselili te vrste delavnice v Dobovo.

Kadar narasla Sava upade, lovijo prebivalci pri Čatežu premog iz vode, ki ga ta prinaša iz rudarskih revirjev. Pri pranju z vodo ga vedno nekaj uide. Premog je obrušen, zato je jajčaste oblike kot prod na dnu savske struge.

Dobova je zadnja železniška postaja v Sloveniji. Ko vlak zaropoe preko sotlskega mostu, smo že v bratski Hrvatski.

V novi Jugoslaviji bodo ti kraji zaživel novo življenje. Nova železnica, ki jo že gradimo, bo povezala postajo Sutla s kraji ob Sotli tja do Kumrovcu in dalje do Rogaške Slatine. Pa tudi Savi in Sotli bomo uredili strugo, da ne bosta poplavljali polj na obeh svojih bregovih. Zlasti Sotla je nujno potrebna uravnave, saj mestoma izpodjeda in odnaša zemljo tako, da celo menjava svoj tok ter ob tem uničuje rodovitne njive in travnike.

Na nizki vzpetini nad Dobovo je vas Kapele z lepim razgledom po vsej okolici. Posebno zanimive so v Kapelah, deloma pa že v Dobovi,

lesene hišice, ki so živordeče pobarvane, le na mestu, kjer je zidana peč, je stena snažno pobeljena. Hišice so čiste in s svojo živordečo barvo lepo poživljajo pokrajino med svežim zelenjem. Pod Kapelami se že pričenjajo vinogradi, znak, da se bližamo vinogradskemu središču Posavja. V okofici Kapel je bil doma vinski strokovnjak Zmavc Andrej, ki si je pridobil za slovensko vinogradstvo velike zasluge. Spisal je o vinogradstvu vrsto knjig in člankov. Njegov brat Ivan Zmavc pa je bil zaposlen na univerzitetni knjižnici v Pragi.

Na Bizeljskem

Pod imenom Bizeljsko poznamo pokrajino od potoka Dramlje, ki se izliva v Sotlo, proti severu do sedla pod Sv. Gorami, oziroma proti Bistrici. Pokrajina je dobila svoje ime po gradu, ki je stal že leta 1278. Pod gradom se je razvila naselbina, ki se dandanes imenuje Bizeljska vas ali »Podgrad«. Grad stoji na lepem mestu sredi vinorodnega Bizeljskega. Ohranjen je še dobro, njegova posebnost pa so arkadni hodniki in štukurani sobni stropi. Sedaj je grad v upravi državnega kmetijskega posestva »Rdeča zvezda«, ki ima na Bizeljskem največje vinograde.

Vinarska zadruga na Bizeljskem je ena najstarejših na Spodnjem slovenskem Posavju in odkupuje od vinogradnikov v jeseni grozdje ali mošt ali pozneje vino. Zadruga se ukvarja tudi z lupljenjem in sušenjem sliv, ki jih kot »princele« prodaja po vsej državi.

Najbolj ponosni pa so »Bizelanci« na svoj »Zadružni dom«, ki bo, ko bo popolnoma dograjen, gotovo eden najlepših daleč naokrog. V domu je dvorana z odrom za gledališke predstave; tu so vsi važnejši sestanki ter kino, v drugih sobah ima zadruga svoje uradne prostore, da je tu osredotočeno vse kulturno in gospodarsko življenje celega okoliša.

V Bizeljskem okolišu so tri šole: v Stari vasi, v Sušici in v Orešju. Z vinorodnih gričkov je prav lep razgled na sosednjo Hrvatsko, s katero veže Bizeljsko novi most »bratstva in edinstva«. Na levem bregu Sotle je hrib z razvalinami nekdanjega gradu Cesargrad, v bližini je mestece Klanjec, kjer je živel hrvatski pesnik Anton Mihanović. Cesargradu nasproti je na desnem bregu Sotle razvalina gradu Kraljev grad, med ljudstvom imenovan »Kunšperk«, ki je stal že v 10. stoletju ter je že 200 let v razvalinah. Soteska med obema hriboma je ozka. Sotla si je tod izdolbla strugo v živo skalo. Dolina, imenovana Zelenjak, je lepa; Mihanović je tu spesnil himno »Lepa naša domovina«.

Skozi Zelenjak gradimo novo železnico od postaje Sotla do Kumrovca. Da pridobimo v ozki soteski za njo prostora, moramo razstreljevati in sekati mogočne skale, kjer pa je dolina najtesnejša, bomo napravili skozi hrib predor.

Med okupacijo so bili prebivalci Sotlske doline izseljeni v Nemčijo. Tisti, ki so ostali doma, so se v začetku bojev pridružili osvobodilnemu gibanju in ga na razne načine podpirali. Na Bizeljskem je doma komandant kozjanskega bataljona in poznejši komandant štaba kozjanskega odreda, junaški borec Rožman Jancz.

VIII

PO DOLINI BISTRICE

Od Sotle do Bohorja

Čez gorski hrbet, ki ga tvorijo vzhodni izrastki Orlice, preden se spuste proti Sotli, pridemo z Bizeljskega v vas Bistrice, ki je v dolini potoka Bistrice, ki se tam v bližini izliva v Sotlo.

Bistrice je strnjena vas, kjer imajo lep prosvetni dom in nižjo gimnazijo. Kmetovalci in obrtniki raznih strok so se naselili tod že pred mnogimi stoletji. Razen s poljedelstvom se pečajo tudi z živinorejo in vinogradstvom. V svojih otroških letih je nekaj časa obiskoval šolo v Bistrici tudi naš predsednik republike, tovariš maršal Tito. Njegov rojstni kraj Kumrovec je pol ure hoda od Bistrice onkraj Sotle. Kumrovec je mala vasica ob cesti, ki vodi ob Sotli proti Klanjcu. Titova rojstna hiša je po zunanosti enaka drugim zagorskim kmečkim hišicam, spomenik v vrtu ob hiši pa nam pove, da je bil tu rojen zmagoviti poveljnik v času NOB in naš veliki učitelj-voditelj v novi Jugoslaviji. V hiši je zdaj muzej, ki hrani spomine na Titovo mladost.

V Kumrovcu je tudi osemletka v krasnem novem šolskem poslopu kot vzorna šola.

Blizu Kumrovca stoji ob Sotli visok kamenit spomenik, postavljen v spomin nastanka hrvatske himne »Lepa naša domovina«.

Iz Bistrice vodijo ceste na razne strani: proti severu v Podčetrtek, večji kraj z dobro ohranjenim gradom, proti vzhodu v Kumrovec in dalje v Hrvatsko Zagorje, proti zahodu pa po dolini Bistrice v Podsredo. Dolino Bistrice bi lahko imenovali dolino gradov. Tudi v Podsredi je še dobro ohranjen grad. Konec trga ob cesti v Kozje je majhen premogovnik, kjer pa se radi oddaljenosti od železnice in premajhne debeline premogove plasti ne izplača izkopavanje v večjem obsegu. Sredi trga Podsreda stoji nad 2 m visok kamenit steber, kamor so včasih privezovali hudodelce, da so jih mimoidoči lahko sramotili. Podsredčani mislijo, da so s tem kamnom, »prangarjem«, zvezane trške pravice, zato ga skrbno čuvajo. Ko so jim ga leta 1882 ponoči skrivaj odpeljali Bistričani v svojo vas, so ga po posredovanju sodišča morali zopet vrniti Podsredčanom.

Blizu Podsrede je v svojih otroških letih nekaj let bival pri svoji teti naš maršal Tito. Tudi pozneje se je rad zatekal tja, posebno kadar se je moral skrivati pred oblastniki, ki jim ni ugajala njegova odločna borba za pravice delovnega ljudstva.

Dolina Bistrice je rodovitna, hribi, ki dolino obdajajo, pa so večinoma gozdnati. Zato so si prebivalci te doline ob vodi zgradili žage, ki režejo les. Tako imajo zaslužek pri sečnji, obdelavi in prevozu lesa. Žage imajo v Podsredi, pa tudi v Kozjem, kamor vodi cesta, ki spremlja Bistrico.

Kozje je trg v dolini Bistrice. S svojo lego ob vznožju gozdnatega Vetrnika (762 m) tvori naravno in gospodarsko središče celotnega ozemlja od Sotle do Bohorja, ki ga imenujejo »Kozjansko«. Tu se stekajo ceste iz Podsrede, iz Podčetrtrka skozi Buče in s Planine skozi Lesično.

Kozje je že stara naselbina, ki je nastala pod gradom nad trgov. Vitezi, lastniki gradu, so imeli v grbu sliko stolpa, okoli katerega se vije zmaj — kozji zmaj — odtod ime Kozje. Stari grad je zdaj razvalina, novi grad so zgradili pred dobrimi 100 leti v trgu. Tudi v Kozjem se prebivalci pečajo največ s poljedelstvom in z živinorejo, med njimi pa so tudi obrtniki. V Kozjem je zdaj nižja gimnazija in sedež občine, ki obsega področje doline ob Bistrici. Občina Kozje je vključena v zvezo občin ali okraj Celje.

Zapadno od Kozjega je ob Bistrici vas Lesično, na hribu nad vasjo pa trg Pilštanj. Tu so razvaline dveh gradov, ki sta bila običajno last ene grofovske rodbine.

Tudi v Pilštajnu je nižja gimnazija z dijaškim domom. Še bolj se stisne dolina ob cesti skozi Zagorje, ki je že na vzhodnem hrbtu Bohorja. V bližini je naselje Fužine, ki je dobilo svoje ime po plavžu, v katerem so topili železno rudo in lito železo prodajali tvornicam železa za izdelovanje jekla. Radi preoddaljenosti od železnice so delo ustavili.

Mimo naselja Šentvid pri Planini nas pripelje cesta v trg Planino, od koder imamo avtobusno zvezo skozi Jurklošter in Rimske Toplice v Celje in drugo proti Sevnici. — Ker so vsi kraji ob Bistrici in gorenji Sotli daleč od železniških prog, imajo avtobusne zveze z večjimi središči. Tako vozi avtobus iz Celja skozi Podčetrtek v Bistrico ob Sotli, drugi avtobus iz Celja skozi Lesično v Kozje in avtobus iz Brestanice skozi Podsredo v Kozje.

Med okupacijo so bili prebivalci iz okolišev Bistrice, Polje ob Sotli in Buče splošno preseljeni v notranjost Nemčije, ostali prebivalci Kozjanskega pa so se kar v začetku odločno postavili po robu okupatorju in borcem za svobodo nudili vse, kar so mogli: živež, obleko in streho. Celotno kozjansko ozemlje je zaradi tega mnogo trpelo. Okupator se je maščeval z množičnim zapiranjem in streljanjem podpornikov OF ter s plenitvijo in požiganjem že itak revnih domov domovini

zvestega ljudstva. Celotno Kozjansko je bilo ves čas domovinske vojne, zlasti pa po ustanovitvi kozjanskega odreda v stalni borbi z okupatorjem in njegovimi pomagači ter prvo osvobojeno ozemlje pod nemško okupacijsko oblastjo. Tu so bile odprte tudi prve slovenske šole na Štajerskem, pod Bohorjem, pa je bila v bunkerju prava tiskarna slovenske besede — tehnika »Franceta Prešerna«, ki je spravljala v promet »Slov. poročevalca« in druge liste.

Dr. Radoslav Razlag:

Domovini

*Bodi zdrava, domovina,
mili moj slovenski kraj!
ti prekrasna, ti edina
meni si zemeljski raj.*

*Tuje šege, tuje ljudstvo
so prijatli, bratje ne,
Slava le, slovansko čustvo
srce moje veseli.*

*Primi čelov¹, zemlja mila,
primi srce moje v dar,
da bi vedno matka bila,
ne pozabljena nikdar!*

Pohar Anton:

Zakaj so v Kapelah hiše rdeče pobarvane

Pomladansko sonce že toplo greje. Pred Urekovo hišo se igra s peskom in kamenjem mali Francek. Včasih pogleda mamo, ki čisti zunanje stene hiše. Od snega, zametov in zimskih viharjev je lanska barva zelo obledela. Vsako pomlad mama nanovo zamaže z ilovico vse razpoke in špranje. Nato pa jo lepo pobarva s krvavordečo barvo.

»Mama, letos pobarvaj hišo rumeno ali modro,« prosi Francek, »zakaj mora biti vedno rdeča!«

Tedaj se oglasi s klopce dedek, ki se je ogreval na soncu. »Rdeče barvane hiše so spomin na divje Turke, ki so pred več sto leti prihajali tudi v naše kraje in povzročili mnogo, mnogo gorja. Ropali so, požigali in tudi morili. Ko so odšli iz hiše, kjer so že opravili svoje surovo delo, so jo spredaj namazali s človeško krvjo. To je bilo znamenje za naslednje tolpe, da so vedeli, v katerih hišah nimajo ničesar več iskati.

Kapelčani so si pomagali z zvijačo. Svoje hiše so pobarvali z rdečo barvo. S tem so Turke premotili. Izognili so se takih hiš, misleč, da je v njih ropanje že opravljeno.

Dolgo je že tega, kar Turki ne ropajo več, ali še vedno vidiš v Kapelah in v sosednjih vaseh mnogo rdečih hiš, ki spominjajo slovenske kmete na tiste hude čase.

¹ čelov = poljub.

B. Iz zgodovine naših krajev

S. Škaler:

I. ŽIVLJENJE V STARIH ČASIH

1. Življenje na Libni v železni dobi

Pozabimo na sedanost in se podajmo za približno 2500 let nazaj v preteklost. Kakšno je bilo takrat življenje v Posavju?

Kaj redki so bili v tistem času prebivalci v dolini Save. Pa še ti so prebivali na tistih mestih, ki celo danes, ko je Posavje gosto naseljeno, niso naseljena ali pa izredno redko.

Med takšne kraje v Posavju, ki so bili naseljeni že okrog 2500 let pred n. š. spada naša Libna. To je hribček; ki se v treh stopnicah strmo dviga nad železniško postajo Videm-Krško. Z njegovega vrha je krasen razgled: po savski dolini vidimo vse do predmestja Zagreba, ob vijugasti Krki pa lahko zremo proti Novemu mestu. Še danes ima Libna zaradi lepega razgleda ob nedeljskih popoldnevih mnogo obiskovalcev iz okolice.

Podajmo se na izlet na Libno. Mislimo si, da živimo pred približno 2500 leti. Pojdimo z namenom, da spoznamo takratne prebivalce in njih življenje. Tako gladko naš obisk ravno ne bi potekal. Vedno budni opazovalci na vrhu hriba nas bi opazili že v dolini Save in, če ne bi vedeli, kakšna pota nas vodijo k njim, bi se na nas že takoj ob vzponu v hrib vsula toča bronastih in železnih puščic. To je bilo namreč njihovo obrambno orožje za daljavo. Da bi bile puščice še nevarnejše in smrtonosnejše, so njihove konice pomočili v strupeno tekočino, ki so jo znali sami pripraviti iz strupenih zeli in rastlin.

Če bi nam pa le dovolili obisk, bi pri njih videli marsikaj zanimivega. Ali bi se mogli z njimi sporazumeti? Niti besede ne. Tedanji prebivalci niso govorili slovenskega jezika in niso bili Slovenci. Pripadali so številnemu plemenu Ilirov. Iliri so tedaj prebivali skoraj po vsej Srednji Evropi: od Donave pri Dunaju do Beograda in Jadranskega

morja na jugu, na zapadu pa daleč v nižinah severne Italije. Toda še danes ne vemo prav, od kod so prišli. Učenjaki menijo, da so v neki veliki selitvi pred več kakor 3000 leti prišli v naše kraje s severa, iz današnje severovzhodne nemške in poljske pokrajine Šlezije. Iliri so izumrli, z njimi seveda tudi njihov jezik in le redke njihove besede so se ohranile, ker so jih prevzeli drugi, še danes živi jeziki.

Za bivališče so najrajši izbirali strmo dvignjene, a na vrhu položne hribčke, ki so jih do neke mere že sami ščitili pred nenadnimi napadi sovražnih plemen. Če hribček ni nudil zadostne varnosti, so svoje naselbine še utrdili, da bi onemogočili sovražniku dostop v naselje. Seveda so bile te utrde kaj preproste. Okoli naselbine so v zemljo zabili kole, jih v določeni razdalji podprli z lesenimi oporniki in z notranje strani okrepili z zemeljskim nasipom. Tako utrjena ilirska naselja imenujemo gradišča.

V takšnem gradišču se je odvijalo življenje v glavnem znotraj utrjenega ozemlja in prebivalci se niso oddaljevali predaleč od njega.

Kako je potekalo življenje na takšnem gradišču? Katera dela so opravljale žene, katera moški? Ilirke so opravljale skoro vsa tista dela, ki jih danes pri nas opravljajo moški. Skrb za dom in družino je bila njihovo opravilo. Obdelovale so tisto malo zemljišča okoli gradišča, ki jim je nudilo za skromno preživljanje nujno potrebno žito. Sicer pa jih je v večji meri kot poljedelstvo preživljala živinoreja. Znano je, da so Iliri gojili mnogo drobnice. Žene so skrbele tudi za obleko. V mnogih njihovih grobovih so našli vivčke iz žgane gline. To so deli posebne priprave za predenje. Po vivčkih sklepamo, da je bilo predenje platna zelo razširjeno opravilo ilirskih žena.

Kakšna dela so potem še preostajala moškim? Njihova najvažnejša naloga je bila skrbeti za utrditev in obrambo gradišča ali naselbine. To pa jim je nalagalo obilo dela. Orožje so morali izdelovati seveda sami. To pa gotovo ni bila lahka stvar. Treba je bilo poiskati glinasto zemljo, ki vsebuje železo. Takšno »železno rudo« so žgali na ognju, dokler niso dobili iz nje tekoče železo, to pa so vlivali v posebne modele ali kalupe. Ko se je shladilo, so dobili razno orožje in orodje kot sulice, meče, sekire raznih oblik in podobno. Seveda je bilo treba mnogo spretnih kovačev, ki so opravljali ta dela.

Pa tudi za orodje vsakdanje uporabe je bilo treba skrbeti. Za žene je bil zelo važen predvsem nakit in okrasni predmeti, kot so uhani, prstani, ovratnice, igle-lasnice, in sponke raznih oblik za žensko in moško obleko. Nekaterih lepših okrasnih predmetov niso znali izdelovati sami, temveč so jih kupovali. To velja predvsem za ovratnice, katerih jagode so iz smole jantarja, ki so ga dobivali v Severnem morju.

Vse to nam dokazuje, da je bila v ilirskih gradiščih že dokaj močno razvita obrt in tudi izmenjava posameznih predmetov — trgovina. To

pa je povzročilo, da so spretnejši, sposobnejši in hrabrejši posamezniki obogateli in se dvignili nad ostale, ki so jih morali priznavati za svoje voditelje, kar je še bolj utrdilo njihovo moč, položaj in bogastvo. Tako je počasi izginjala prejšnja enakost ilirskih prebivalcev gradišča.

Rast te imovinske neenakosti nam izpričujejo tudi ilirski grobovi. Iliri so svoje pokojnike sežigali. Pokopavali so samo ostanke kosti in pepela v posebnih, iz gline žganih loncih. Vanje so priložili še pokojnikove dragocenosti, ženskam predvsem nakit, moškim po večini orožje. V isti grob so pokopavali pokojnike cele rodbine in ga potem zasuli z zemljo tako, da je še danes na takšnem mestu vidna gomila. Takšnih rodbinskih gomil se da na naši Libni ugotoviti več kot 100 in nekaj desetih jih je že odkopanih. Toda v nekaterih gomilah sploh ni najti ali pa le zelo malo dragocenih pridevkov, v drugih pa so okrasni predmeti in orožje zelo številni in bogati. Poglavarju in voditelju ilirskih prebivalcev Libne pripisujejo Veliko gomilo, v kateri so odkrili krasno zlato krono, lepo izdelano čelado in krasen dolg meč. To vse dokazuje, da imamo na Libni revne in bogate prebivalce. Seveda so iz vrst poslednjih izbirali svoje vladarje.

Kdaj so Iliri opustili naselbino na Libni, ne vemo natančno. Prebivalci pa so tod nekaj stoletij v železni dobi, ki traja tisoč let, od 1000 pred našim štetjem do začetka sedanjega štetja. Zakaj se imenuje doba »železna«, že tudi lahko uganemo, ko vemo, da je iz železa izdelano skoraj vse orodje, orožje in tudi nekateri okrasni predmeti. Železo je bilo v tej dobi skoraj edina kovina, ki se je povsod uporabljala.

Za Ilire vemo, da so bili visoke postave, vztrajni pri delu in da so moški in ženske vse napore hrabro prenašali. Ljubili so veselje in zabavo. Moški pa so imeli to slabost, da pri pijači niso poznali zmernosti. Včasih so veseljačili in se napili do onemoglosti. Takrat, tako pripoveduje o njih neki grški zgodovinar, so jih njihove žene prav ljubeznivo spravile domov.

Po J. Apihu:

2. V srednjeveškem gradu

Dasi so bili vitezi gospoda, niso živeli po srednjeveških gradovih tako udobno, kakor živi dandanes vsak kočar. Zvečer so morali hoditi zgodaj spat, ker niso imeli svečave. Sveče so bile silno drage, treske pa so dajale malo svetlobe, a mnogo dima. Pozimi so vrhu tega še pošteno prezebali; kamini so pač požrli mnogo drv, a v izbo se je kadilo in toplota je uhajala skozi dimnik. Okna, ki so že tako bila majhna, so morali v hudem mrazu zadelavati z lesenimi zatvornicami ali z mehurji, z roženimi ploščami, s koženico ali z oljnatim papirjem. Stekla namreč izprva sploh niso imeli, pozneje je bilo še dolgo časa silno drago.

Poleti je bilo pač prijetno, zlasti ko so se zabavali na lovu. Posebno v čišlih so imeli lov s sokoli, ki so se ga udeleževale tudi gospe in gospodične. Sokole so namreč tako izučili, da so v zraku lovili druge ptice, jih oključali, da so popadale na tla ali mrtve ali vsaj omotene in so jih potem pograbili psi.

Dolgčas pa je predel svoje niti v gradovih pozimi. Pri plapolajočih in kadečih se treskah so grajske gospe s hčerami in deklami predle, pletle, vezle, krojile in šivale za vso družino; izdelovale so pa tudi lepe preproge in odeje, da so krasili z njimi grajske sobe. Poučevale so tudi hčerke, kako se jim je treba vesti, da se ne pregreše proti viteški dostojnosti, kadar pridejo gostje, ali pri viteških igrah in na lovu. Moški pa so po obilo zaužiti pijači polegali po klopeh ob zidu, prevlečenih s kožami divjih živali ali s suknom. Da bi se lotili knjig, kakor je to danes navada, ni bilo mogoče; knjige so bile tedaj silno redke in drage, med vitezi pa jih je tudi bilo malo, ki bi bili znali čitati. Kaj čuda, če se je ob tem enakomernem, pustem življenju grajska gospoda razveselila vsakega tujca, ki jih je obiskal ter jim prinesel kaj novic iz sveta, ali pa celo kakega potujočega pevca, ki jih je razvedril s pesmimi, slavečimi junaške viteške čine. In ni čuda, če so gosta obilo pogostili.

Navadno so imeli po srednjeveških gradovih samo po dva obeda: zajtrk in pozno popoldne glavni obed. Ker kave in čaja še niso poznali, so navadno zajtrkovali juho s kruhom. Uživali pa so zlasti meso, ribe, močnate jedi in sir. Sladili so z medom, ker sladkorja tedaj še ni bilo; zategadelj so grajske gospodinje redile tudi čebele, zlasti ker so potrebovale tudi vosek za sveče. Vilič niso poznali; za to so prinašale mesene in druge jedi že razrezane na mizo in so segali po njih z majhnimi noži ali pa kar s prsti. Seveda so si pred jedjo in po jedi umivali roke v umivalnikih, ki so jih nosili gostom služabniki. Meso, ki so ga uživali, je bilo močno poprano, zato so zlasti grajski gospodje vedno imeli hudo žejo. Pili so pivo in vino in razen tega še medico.

Najljubše opravilo je bil vitezom boj. Če ni bilo ravno vojne, so prirejali bojne igre ali pa je napovedal boj vitez vitez. Še rajši so napovedali vojno kakemu bogatemu mestu. Meni nič tebi nič so poslali mestu bojno pismo ter menili, da ga imajo pravico napasti in opleniti mestne trgovce. Tako so mnogi vitezi postali razbojniški vitezi, ki so izginili šele v novem veku, ko je izpremenjeni način bojevanja sploh preobrazil viteštvo.

Fr. Zomer:

3. Na Savi pred sto leti

V starih časih ni bilo železnic. Ljudje so potovali peš, na konjih ali na vozech, blago pa so prevažali tudi po rekah.

Za naše kraje je bila Sava najvažnejša vodna pot. Po njej so plule ladje daleč v osrčje naše domovine. Od Zaloga pri Ljubljani do

Zidanega mosta je bila plovba po Savi zelo težavna in nevarna. Vožnja čez slapove je zahtevala od brodarjev največjega poguma in spretnosti. Preden je ladja zdrselala čez slap, so se morali potniki uleči na dno, da niso popadali iz čolna v vodo. Pri skoku čez slap je večkrat napolnila voda čoln tako, da so morali pristati ter vodo izčrpati. Pred nekaterimi slapovi so morali blago izkrcati, ga na hrbtih ali konjih prenesti po ozki, v skalo vsekani stezi, izpraznjeni čoln pa so nato po vrveh spustili čez slap.

V Radečah pri Zidanem mostu je bilo pristanišče. Tam je bila tudi ladjedelnica. Ladje so bile zgrajene iz smrekovega in hrastovega lesa. Na posamezno ladjo so lahko naložili za deset železniških voz blaga. Žito je bilo v vrečah ali tudi v sodih, ki so držali po 45 mernikov. Vino so prevažali v majhnih sodih, bariglah ali pa tudi v velikih sodih, kakršne so rabili za tovorjenje po cestah. Drugo blago so prevažali v balah, zabojih itd.

Za upravljanje ladje je bilo treba 10 do 16 mož. Po reki navzdol so ladje poganjali z drogovi in vesli, navzgor pa jih je vlačila na vrveh živina ali pa tudi ljudje. Sledove teh obrežnih poti vidimo ponekod še dandanes prav dobro. Posamezno ladjo je vleklo 7 do 14, ob veliki vodi celo 21 parov volov. Vprežno živino so na postajah, ki so bile ob reki v določenih razdaljah, izmenjavali. Pri vožnji po reki navzgor se je večkrat pripetilo, da je ladja nasedla na pesek. Tedaj so jo

Grad v Brežicah

morali raztovoriti, da so jo lahko zopet dvignili. Ob posebno visoki vodi, ponoči in ob močnem vetru je bila vožnja prepovedana.

Na Radni so pri mlinu impolske graščine nakladali na ladje barigle z vinom iz okoliških vinogradov. Da bi si vinski kupci prihranili stroške za prevoz praznih sodov, so prazne sode povezali v velike splave in jih peljali po Savi navzgor ali navzdol. Na Radni je bil vsako leto na dan sv. Bernarda t. j. 12. marca, tudi velik sejem za les, ki so ga pripeljali splavarji iz Savinjske doline.

Posebno živahno je bilo življenje na Savi pri Krškem. Tu je bilo vedno toliko ladij, da je bila reka kar vsa pokrita z njimi. Nakladali so žito in vino iz okoliških krajev, obenem pa je tu gosposka pobirala davek od ladij in blaga.

Danes je promet na Savi po naših krajih skoraj popolnoma prenehal. Izpodrinila ga je železnica, ki vrši ta posel hitreje in lažje. Le še redki splavi iz Savinjske doline oživljajo nekdanj tako živahno vodno cesto.

St. Škaler:

4. Brežiški grad v preteklih stoletjih

Razširjena dolina Save od Zidanega mosta proti slovensko-hrvaški meji je bila v preteklosti posejana v ravninskem in obrobnem višinskem svetu z mnogoštevilnimi gradovi. Zato bi ta kos slovenske zemlje lahko upravičeno imenovali »dolino gradov«. To obsežno ozemlje je bilo dolgo časa v posesti salzburške nadškofije. Nji ga je poklonil nemški cesar. Upravni sedeži te salzburške posesti so bili v Brežicah in v Sevnici. Tu je načeloval takšnemu uradu od salzburške nadškofije postavljeni uradnik, »oficial«. Samo v sevniškem »uradu«, sedežu salzburške posesti v Spodnjem Posavju je bilo sedem gradov; za vse ne moremo niti natanko določiti mesta, kjer so stali. Ti in še mnogi drugi, ki so pričë življenja fevdalne dobe, leže danes v razvalinah. Le nekaj jih je še ohranjenih v spodnji dolini Save, na primer: Brestanica, Brežice, Mokrice, Pišece, Bizeljsko.

Vsakteri od teh je živa priča življenja in razvoja slovenske preteklosti od davnih dob pred približno tisoč leti pa vse do najnovejše dobe in že kot tak dragocen spomenik. V vrsti še ohranjenih gradov pa je brežiški grad najvažnejši spomenik za zgodovino slikarskega razvoja v Sloveniji. S svojimi stropnimi in stenskiimi slikarjami na zidnem ometu na stopnišču v drugo nadstropje, v grajski kapeli in predvsem v »viteški dvorani« sodi v vrsto najpomembnejših gradov slovenske Štajerske, ki so jim bili nekoč lastniki nemški plemiči.

Že v prvi polovici XII. stoletja so salzburški nadškofje z zidavo obrambnega stolpa in nastanitvijo oborožene posadke za obrambo ob nemško-ogrski meji na Sotli postavili temelje poznejšega brežiškega

gradu. Prvotni obrambni stolp je stal na kraju, kjer stoji danes jugozahodni grajski stolp. V zemeljskih temeljih tega stolpa so še danes vidni začetki prvotne gradnje. Razširjen še za salzburških gospodarjev je grad prišel okrog leta 1490 v roke nemške cesarske rodbine Habsburžanov. Ti so dajali mesto, grad in njemu pripadajočo zemljiško gosposčino v najem. Tako je grad večkrat menjaval gospodarje. Konec XVII. stoletja so ga z gosposčino vred pridobili k svoji obširni posesti na Štajerskem istrski grofje Attemsi in v njihovi lasti je ostal vse do konca druge svetovne vojne.

Grad sam je tesno povezan z najvažnejšimi dogodki slovenske politične zgodovine. V vojni med ogrskim kraljem Matijo Korvinom — kraljem Matjažem — in Habsburžanom Friderikom okrog 1480 do 1490 je nekaj let prišel celo v poset Madžarov in dobil ogrsko posadko.

V velikem slovenskem kmečkemu uporu leta 1515 se njegov fevdalni posestnik ni mogel ubraniti pred silo borcev »za staro pravdo«. Ne obrambni jarek, napolnjen z vodo, ki je viden še danes, ne dvizni most nad jarkom, katerega verige so tudi še danes ohranjene pred vhodnimi vrati, ni mogel kljubovati tej sili. Padel je v roke razsrjenih kmetov, ki so pobili grajskega oskrbnika in posadko, grad pa močno upustošili.

V sledečih petdesetih letih pa je fevdalno orožje z iznajdbo in uporabo smodnika toliko napredovalo, da se je v hrvaško-slovenskem uporu leta 1573 grad pred slabim kmečkim orožjem lahko ubranil z ognjem iz težkega topa. Tudi Turki se na svojih številnih pohodih v Slovenijo niso upali napasti dobro utrjenega gradu in mesta.

To so samo zgodovinski spomini, zvezani z imenom brežiškega gradu. Dosti bližja in razumljiveša nam je njegova še danes ohranjena zunanja in notranja podoba. Sedanja zunanjo podobo je dobil grad v posesti Attemsov. Toda ti so njegovo zunanost pokvarili namesto izboljšali, ko so v sredini preteklega stoletja zazidali renesančne arkadne loke v prvem in drugem nadstropju nad dvoriščnimi vhodnimi vrati in vanje prav neokusno vzdali okna. Navzlic temu pa se grad po mogočni zunanji podobi lahko uvršča med pomembnejše, na slovenskem ozemlju še danes ohranjene gradove.

V notranji opremi so Attemsi dali gradu takšno umetniško podobo, da ga uvrščamo med redke in naše najpomembnejše umetnostno-zgodovinske spomenike iz dobe baroka, ko se je razširilo svetno slikarstvo po naših gradovih. Pred dobrimi dvesto leti so namreč prostor med severovzhodnim in jugovzhodnim stolpom preuredili v prostrano dvorano, danes imenovano »viteško« ali »slavnostno« dvorano. Le-ta je največji poslikani dvoranski prostor v danes ohranjenih slovenskih gradovih. Iz iste dobe so tudi slikarski spomeniki na stenah in stropu nad stopniščem v drugo nadstropje, v kapeli in viteški dvorani.

V Avstriji je bil pred dobrimi tristo leti čas, ko so se avstrijski cesarji s pomočjo papeštva v Rimu z vsemi sredstvi borili proti novi reformirani veri — luteranstvu ali protestantizmu. V tisti dobi se je razvil barok v slikarstvu, kiparstvu in stavbarstvu, ta slog, ki ima svoje začetke v Italiji, je postal zdaj šola in vzor za slikarje avstrijskih dežel. Tudi nekateri domači umetniki so študirali v Italiji. V nadaljnjem razvoju tega sloga se poleg cerkvenega razvije v širšem obsegu tudi svetno slikarstvo. Med naročniki slikarskih del pri italijanskih umetnikih srečujemo v vedno večjem številu plemstvo in tudi že meščanstvo.

Primer tedanjih plemiških naročil so nekateri razkošno zidani in poslikani gradovi štajerskega plemstva južno od Gradca na slovenskem ozemlju.

V vrsto takšnih prizadevnih fevdalnih rodbin moremo šteti tudi grofe Attemse, lastnike brežiškega gradu. Tekmovali so v razkošni ureditvi in bogati slikarski krasitvi svojih palač v Gradcu in svojih gradov v Slovenski Bistrici, Dornavi, Statenbergu in v Brežicah.

Tako moremo razumeti, da je viteška dvorana brežiškega gradu po svojem slikarskem umetniškem okrasu stilno in oblikovno sorodna svetovno znani dvorani »Palazzo Barberini« v Rimu.

Ne vemo sicer točno, kdaj so dali Attemsi poslikati omenjene prostore v brežiškem gradu; približno računamo pred dvesto leti. Tudi ime slikarja — umetnika — ali bolje dveh slikarjev — se za Brežice nikjer ne navaja. Strokovnjaki menijo, da je brežiško »viteško« dvorano poslikal štajerski slikar Joannecki.

V viteški dvorani je ohranjena slikarjeva na steno naslikana podoba. Slikar je upodobil sebe na vzhodni steni dvorane v celotni figuri s paletjo, čopičem in palico. Med prizori, ki jih je uporabljal slikar v viteški dvorani, ni najti nobene podobe iz krščanske vere; podobe nam kažejo prizore iz življenja grških in rimskih ljudi in bogov, kakor so si jih izmislili Grki in Rimljani; na primer prizor treh kovačev v kovačnici, boginje Diane na vozu z golobjo vprego, Pozeidon in Proserpina na morju; na tleh ležeči zaboden mladenič; žena, ki si zabada v prsi bodalo; od žena in otrok obdani vinjeni bog Dioniz; ples okrog vaz; žena, ki napaja ob zvokih glasbe svoje dete z vinom; godba in ples deklet; vojaki na konjih itd. Na stropu so posebitve znanosti in umetnosti, na primer: pesništvo, glasba, matematika, kiparstvo in risanje, slikarstvo, tiskarstvo in medicina.

To bi bil kratek opis brežiškega gradu, enega najvažnejših slovenskih umetnostno-zgodovinskih spomenikov. V njem ima danes svoje razstavne prostore Posavski muzej z največjo slovensko baročno poslikano dvorano, katero z zanimanjem in občudovanjem ogledujejo obiskovalci iz Jugoslavije in inozemstva.

5. Posavski muzej v Brežicah

Prvi muzeji so bili urejeni v srednji Evropi v začetku XIX. stoletja pred približno 150 leti. Njihovi začetki so vezani na narodno prebujenje v obdobju romantike. S prikazovanjem vsega, kar je bilo v zgodovinskem razvoju narodna last, so imeli namen, vzbujati narodnostni čut in ljubezen do naroda. Pri Slovencih je v navadi, da hranijo uro ali uhane svojih prednikov, srbske družine z velikim spoštovanjem čuvajo razno orožje svojih prednikov, Bosanci ali Makedonci pa hranijo razne vrste starega denarja. Kot posamezne družine iz ljubezni hranijo nekatere uporabne predmete svojih prednikov in tako častijo njih spomin, tako narodi danes hranijo v zgodovinskih muzejih predmete, ki kakorkoli kažejo na razvoj lastnega naroda, narodov ali plemen, ki so kdaj bivali na določenem ozemlju. Muzejsko zbiranje predmetov ima poleg vzbujanja ljubezni do svojega naroda še vrsto drugih nalog. V zgodovinskem muzeju si lahko izpopolnimo znanje, ki si ga pridobimo pri pouku zgodovine. Na ta način postane predmet razumljivejši in zanimivejši. Vse drugače približamo pri zgodovinskem pouku sliko ureditve rimskega mesta Neviudunuma na Krškem polju, kmečke upore ali kosovsko bitko, če učenci vidijo stvarne, otipljive dokaze iz tistih dob v muzeju: vodovodne cevi rimskega vodovoda v Neviudunumu in naprave za centralno kurjavo, resnično ali naslikano orožje kmečkih upornikov, orožje srbske in turške vojske iz časa kosovske bitke. Dobro urejen zgodovinski muzej je kot knjiga-slikovnica. Iz nje lahko razberemo življenje tisočletne preteklosti, način prehrane, bivanja in verovanja ljudi, njihove šege in navade, raznovrstno orodje, orožje in denar, obrtne in umetniške izdelke prebivalcev določenega obdobja.

Slovenci smo dobili prvi muzej v Ljubljani v tridesetih letih preteklega stoletja. Bil je med prvimi muzeji v tedanji Avstriji. Konec preteklega stoletja je dobil svoje tovariše v mariborskem, ptujskem in celjskem muzeju.

Začetki Posavskega muzeja segajo šele v zadnja leta pred drugo svetovno vojno. Prvi skromni razstavni prostor je imel v opuščeni cerkvi v Krškem. Leta 1949 se je muzej preselil v Brežice in dobil tu v obsežnih dvorinah mogočnega brežiškega gradu, ki spada med najlepše in najbolj ohranjene slovenske gradove, nove razstavne prostore. Muzejske zbirke so razstavljene po časovnem zaporedju v devetih dvoranah drugega nadstropja in vsebujejo predmete iz dobe 2000 let pred našim štetjem vse do najnovejše dobe NOB.

Najstarejši predmeti, ki jih muzej razstavlja v prvi razstavni dvorani, pripadajo nekdanjim prebivalcem Ajdovske jame pri Nemški vasi nad Leskovcem iz časa 2200 let pred našim štetjem. Uporabno

orodje in orožje je izdelano iz kamna in kosti. V tej dobi se vedno bolj uporabljajo tudi že izdelki iz žgane gline, kot so skodele, žlice in lonci raznih oblik. Bronasti predmeti, ki so se tudi našli v nji, pa pričajo, da so prebivalci več stoletij uporabljali jamo za bivališče, še tedaj, ko je že bronasto orodje in orožje polagoma izpodrivalo kameno.

Iz železne dobe, ki okoli leta 1000 pred našim štetjem prejšnje bronaste izdelke zamenja z železnimi, so v prvi dvorani razstavljeni uporabni in okrasni predmeti ter primeri železnega orožja iz dveh najvažnejših najdišč v Posavju, iz Dobove in z Libne. Iz teh dveh najdišč so razstavljene ženske in moške sponke za obleko raznih oblik, ženske igle — lasnice, ovratnice iz jantarja, moške pasne sponke, brivski noži, lonci iz žgane gline, ki so služili pri vsakdanji uporabi in v kultne namene pri pogrebih in podobno.

Ko so prišli naši kraji pod oblast Rimljanov, je bil najvažnejši rimski kraj v naši okolici mesto Nevioudunum pri Drnovem na Krškem polju najdbe iz Nevioudunuma in vzdolž rimske ceste, ki je vodila iz Emone — Ljubljane preko Velikih Malenc, Ribnice in Mokric v Sisek na Hrvaškem, prikazuje obdobje Rimljanov v naših krajih. Rimsko kiparstvo nam predstavlja dobro ohranjena kamnita glava iz Radeč in mavčni odlitek kamnite krste iz Vranja pri Sevnici. Priča slovanske naselitve v Posavju je razstavljen ženski skelet Slovanke in njemu pripadajoči grobni pridevki — značilni uhani grozdnate oblike iz staroslovanškega grobišča v Selah pri Dobovi, ki je bilo odkrito leta 1953.

Iz prve, arheološke dvorane stopimo na desno v ogelno »okroglo« dvorano s stensko slikarjo iz konca XVIII. stoletja. Tu je nameščeno gradivo iz poznega srednjega veka in začetnih stoletij novega veka ter razvoj denarstva od rimske do najnovejše dobe. Tu so v razstavnih vitrinah listine mestnih svoboščin in privilegijev za Krško iz leta 1477, za Brežice iz leta 1523, sodne palice mestnih sodnikov iz Krškega in Brežic, najstarejša listina o potrditvi mestnih pravic Krškega iz leta 1600, urbarji in pogodbe, inventarni zapisnik prazupnije Krško — Leskovec iz leta 1566, dragocene inkunabule (prve še pred letom 1500 tiskane knjige), tisk z lesorezi iz leta 1505, pergament z glagolskim pismom in razni drugi pergamentni rokopisi. Stare slovenske tiskane knjige so zastopane z Dalmatinovo »Biblijo«, Valvazorjevo »Slavo vojvodine Kranjske«, z deli Janeza Svetokriškega, Marka Pohlina, P. Rogerija, Štefana Zagrebškega, z nizozemskim atlantom sveta itd. Numizmatična zbirka, zbirka novcev, ima razstavljene novce iz prvih rimskih imperatorjev (cesarjev) vse do najnovejše dobe. Med njimi so najzanimivejši novci salzburških kovnic iz XIII. stoletja v Brežicah in v Kostanjevici. Pri mnogih obiskovalcih

vzbudijo zanimanje v tej dvorani razstavljene puške, ki prikazujejo razvoj pušk v zadnjih dvesto letih.

Naslednja dvorana fevdalne dobe prikazuje kulturno-zgodovinsko pomembno zbirko portretnih slik XVII. in XVIII. stoletja. V njej je razstavljeno 18 zanimivih portretov fevdalne rodbine Moscon iz Pišec, nekaj pohištva in orožja. Pri obiskovalcih vzbujajo posebno zanimanje lepo rezljane sani iz dvorne delavnice cesarice Marije Terezije iz dobe okrog 1760, ki jih je cesarica poklonila nekemu predniku grofov Auespergov. Potem, ko so sani služile lastnikom raznih fevdalnih gradov (Mokrice, Brdo), so zdaj zanimiv razstavni inventar Posavskega muzeja. Nadalje so tod ohranjene pisane priče fevdalne preteklosti, urbarji in zemljiške knjige iz fevdalnih arhivov (Auersperg, Attems, Moscon, Mokrice, Pleterje, Kostanjevica). V vitrinah pa so razstavljeni slovenski tiski iz XIX. stoletja in nekaj rokopisov slovenskih pisateljev (Mencinger, dr. Razlag).

V sledeči, bidermajersko opremljeni meščanski sobi je tipična sobna oprema (med drugim tudi miza pisatelja Mencingerja) v slogu prve polovice XIX. stoletja (angleški porcelan, majolika, akvareli itd.).

Meščanski sobi sledijo v naslednjih treh dvorinah razstavljene izredno pomembne narodopisne zbirke. V prvi narodopisni dvorani so predmeti združeni in sestavljeni v kmečki kot z mizo, s klopni in podobami na steklu. Hišno opremo ponazarjajo še posamezni kosi, tako kredenca iz leta 1815, postelja, predalnik, skrinje iz prejšnjega stoletja. Med posebnosti štejemo sklednik preproste izdelave, dva porodniška stola, tako imenovani ženitovanjski stol, tri različne oblike žličnikov, solnik, pinje itd.

Znamenitost muzeja pa je v naslednji narodopisni sobi, kjer je nameščena najpopolnejša zbirka lončene posode, ki je bila izdelana in nekoč v uporabi v okolici Krškega. V zbirkah te sobe spoznamo nadalje zanimivo kuhinjsko orodje iz delovnega območja Posavskega muzeja, razno orodje domače obrti iz prejšnjega stoletja (oblič in žage), ključavnice, cokle, v celoti iz lesa izdelan voz iz leta 1781. Prav lepa je zbirka modelov za narodni kruhek, ki izvirajo iz Železne Kaple na Koroškem, in redka posebnost je čebelni panj v obliki rezljane lesene figure »uskoka« iz Kostanjevice (1830).

V tretji narodopisni dvorani je razstavljena hišna obrt, ki je cvetela po naših vaseh v desetletjih preteklega stoletja. Takšno domačijsko obrt predstavlja v tej sobi tkalstvo z vsem potrebnim orodjem, kot so statve, trlice raznih oblik, česalnik za lan, krtača za volno in kmečki kolovrat preproste izdelave. V isti sobi so razstavljene tudi razne oblike ključavnic, mojstrski izdelki naših kovačev, ki jih občudujemo še danes. Nadalje je tu prikazan razvoj razsvetljave z različnimi primeri svečnikov, čelešnikov, leščerb in latern.

V obsežni dvorani severnega stolpa je razstavljena zbirka iz dobe NOB in okupacije. Ta čas je s svojimi množičnimi izselitvami leta 1941 najbolj kruto prizadel prav ozemlje okoli Brežic in Krškega. Množičnemu izseljevanju je posvečen poseben izseljenski kotiček, kjer je razstavljen letak o splošni izselitvi prebivalstva v Posavju, fotografije, ki prikazujejo prisilno izseljevanje Slovencev, bivanje v zbirnem taborišču v Brestanici, transport v Nemčijo in življenje naših izseljencev v raznih taboriščih v Nemčiji. V razstavnih vitrinah so ohranjena tudi nekatera pisma in pesmi naših izseljencev, ki opisujejo težko življenje v izseljeniških taboriščih. Nadalje vidimo tod razglase o nemškem streljanju aktivnih sodelavcev NOB ali njihovih podpornikov s področja Posavja, okupatorjeve dokumente itd. V posebni vitrini so razstavljene zapuščina in fotografije prvih desetih žrtev fašizma iz Krškega, ki so bile ustreljene in pokopane v gozdu v Dobravi ter publikacija o njih. Dejavnost partizanskih tehnik — tiskarn — prikazujejo številni tiski iz dobe NOB, okupatorjevo divjanje nad civilnim prebivalstvom v Posavju pa številne razstavljene fotografije. Na partizansko borbo Kozjanskega nas spominja zapuščina partizanov-borcev, njihova oprema, orožje in pisani dokumenti. Križev pot slovenskega ljudstva v obdobju okupacije pa je prikazan z lesorezi umrlega slikarja in kiparja Nikolaja Pirnata, ki v pretresljivih prizorih prikazujejo trpljenje slovenskih brezdomcev, mučenje slovenskih talcev, strahote iz koncentracijskih taborišč itd.

Vrednost in lepoto razstavljenih zbirk pa dviga tudi to, da so nameščene v prostorih gradu, ki je zaradi svoje starosti že sam zanimiv zgodovinski spomenik.

II. ZA STARO PRAVDO

A. Senoa:

1. Za staro pravdo

Bilo je drugega binškočnega dne leta 1572. Tiha noč se je razprostrla nad krajino, v kateri se je čulo pljuskanje Save, nad njo pa je drhtela slaba mesečina. Nedaleč od Zaprešiča je stal tik vode med gostim vrbovjem zapuščen lesen mlin. Prazna, odprta okna so zevala v noč in šumeč se je igrala voda okoli lesene razvaline. Pravili so, da v mlinu straši, in ljudje so se ga izogibali od daleč.

A nocoj ne šepčejo v mlinu duhovi; živi ljudje so v njem. V sredi sedi na mlinškem kamnu Matija Gubec. Bled je in upadel, lice mu je mračno, toda mirno, oko mu žari s čudnim plamenom. Zraven njega čepi Elija Gregorič. Podpirajoč glavo ob kolena, gleda nem predse. Pred Gubcem leži na trebuhu Gušetič. Na prevaljenem sodu sedi divji, močan človek, s podrezanimi lasmi, Ivan Svrač iz Pušče, a

poleg njega stoji suh, majhen, rjavkast mož šilastega nosu, Matija Bistrič iz Trstenika ob Sotli. V kotu se naslanja na zid suh, visok človek s čepico iz kunovine, Ivan Turkovič iz Zaprešiča, a za Gubcem stoji plečat, zarjavel mož trdega obraza in živih oči, kmet Pasanec iz Stubice.

»Bratje!« Mirno izpregovori Matija Gubec. »V tej tihi noči smo se sešli kakor bratje in ljudje, da se pogovorimo. Vsi veste, kaj nas peče in boli, nas kmete Susjeda in Stubice. Osmo leto teče, odkar je Tahi s kruto roko in s sleparstvom izgnal stare gospodarje: osem krvavih let je že, odkar bivamo na tej trdi, nemili zemlji kakor križani mučniki. Trudili smo se, a znoj smo prelivali za Tahija. On nam je požel naše žito, ugrabil naše bore groše, našo živino, koval je za nas verige, ranil nas do krvi, razbijal naše glave, požigal hiše in spravil vdove na beraško palico. Prišlo je nerodovitno leto, a mi smo morali hraniti njegovo živino; prišla je lakota, da so ljudje umirali, a mi smo morali krmiti njih pse. Šli smo pred sodišče, a za kmeta ni pravice; šli smo do bana, a ban ne drži obljube; šli smo dvakrat pred samo kraljevo svetlost, da mu razodenemo svoje krvavo in ranjeno srce. Rekli smo kralju, da smo rajši pod živim vragom nego pod Tahijem. Kralj je poslal komisarja, poslal je madžarskega škofa. Škof nas je izpraševal pred mesecem dni. Njemu smo povedali vse svoje težave in bridkosti. A kaj napravi škof? Našo tožbo izroči domači gosposki, med katero je Tahi prvi. Gospod škof je jagnje poslal na izpoved k volku! In na vsakem zboru v Zagrebu je gosposka sklenila, naj nas sodišče preganja in obeša kakor razbojnice, naj nas izobči iz vsega krščanstva; gospoda je celo zapovedala, da moramo mi kmetje iz Susjeda in Stubice iti gradit trdnjavo Ivanič, da moramo popustiti plug, ženo in otroke sedaj, ko nas je obiskovala nekoliko let toča, mraz, povodenj, lakota — sedaj, ko kliče zemlja po tako dolgem času naše žulje, da poberejo božji blagoslov. A to še ni vse! Prosto je krvniku jemati žito, vino, živino, hišo, glavo — a nima pravice, da bi segal v naše poštenje! To mu ne bo odpuščeno nikoli!« skoči Gubec na noge, lice mu žari, a oči mu plamte s svetim ognjem.

»Nikoli!« se razvnamejo kmetje.

»Zemlja nam odreka pokorščino, nebo se je zaprlo, za nas ni pravice! Na noge torej, bratje, z eno dušo, z enim srcem, z eno pestjo!«

»Na noge!« zagrmje kmetje.

»Prisezite, da razbijete krvniške verige!«

»Prisegamo!«

»Prisezite pri krvi Jezusovi, da boste pomagali drug drugemu kakor brat bratu, v sreči in nesreči!«

»Prisegamo!« zakličejo soglasno kmetje in vsi vzdignejo roke.

»Bratje!« izpregovori zopet Gubec. »Vi poznate vsak svoj kraj. Vem, da je ves narod tu in onkraj Sotle kakor nabita puška, toda treba je še nagovora in dogovora. Hodite in delajte, toda nihče od gospode ne sme ničesar zvedeti. Ne hodite k slabotnežu in malovrednežu, da nas ne izda! Pri teh naj vsakdo molči kakor grob!«

»Gubec,« se dvigne Pasanec, »ti si pametnejši od nas, ti si pravičnik, ti si učen človek. Ves narod je zapisal tvoje ime v svoje srce. Mi zbiramo vojsko, a brez glave ne opravimo ničesar. Možje! Gubec naj nas vodi, on naj bo naš poglavar! Hočete?«

»Hočemo! Živio naš voditelj Gubec!« zakličejo vsi hkrati.

»Hočem! Vodil vas bom,« reče svečano Gubec in dvigne roko. »Vodil vas bom v boj za staro narodno pravdo, z vami bom do zadnjega diha. Tako mi Bog pomagaj!«

Anton Aškerc:

2. Boj pri Brežicah

(Septembra 1516)

»Kdo trka tam zunaj — o polunoči?«

»»Odprite! Kum Zorko pred vrati stoji.««

»Odkod si?« — »»Iz Brežic — iz boja!««

»Odprta ti koča je moja!«

»Iz Brežic! Divja li še pravde vihar?«
»»Ne! Danes potihnil je že za vsekdar!
Mir sklenil je Ditrihštajn Žiga —
nad njim nikjer vojvode ni ga!

»»To boj je bil strašen, bil vražji je boj!
Kij s sulicój, z mečem bat, sablja s kosój...
Nocoj je vse tiho tam doli...
Zdaj ukaj vsak grad naokoli!

»»O, miren sedaj vsak je puntar-tlačan.
Mir rajski opevata krokar in uran...
Kako smo se bili v dolini,
to jaz ti naznanjam edini!

»»Tristo jih po bitvi ostalih še roj
v vrt mestni nažene ti Ditrihštajn, voj;
nasmeje se Žiga in deje:
»Pokaj pak sò prazne te veje?!»
»»Pet kmetov tovariši dragi, lahko
kot sadje nosilo bi vsako drevo!
Ko nalašč, prekrasna — vešala...
Pa naj se poskusi tá — šala! —«

Anton Aškerc:

3. Kronanje v Zagrebu

(1573)

Zvonovi zagrebški pojo,
pojo, da še nikdár tako.

»Le vkup, le vkup, gospod, tlačan!
Oznanjamo slovesen dan!

»Široko ôri se naš glas
v poslednjo tja slovensko vas!

»Ū poslednjo tja hrvaško vas
naj slišijo seljaki nas!

»Razlegaj se do daljnih dalj:
»M a t i j a G u b e c naš je kralj!«

Ropoče boben gor in dol
po ulicah ko še nikol:

»Le vkup, le vkup, o j Zagreb ves!
Seljakov kralj se krona dnes! .

»Kjer cerkev Markova stoji,
tja gledat kronanje zdaj vsi!«

Kjer Marka svetega je hram,
pred njim železen prèstol tam!

Pred stolom Gubec, kmet stoji . . .
O srečen, slaven kralj si ti!

Glej, kronanje iz oken vseh,
z balkonov gledajo in streh.

Ponosno Gubec jim stoji.
Molče on govori z očmi!

Poglejte smeli mu klobuk!
Ni li posavski to hajduk?

Zimzelen si za trak je del,
pero kokotovo pripel . . .

In Gubcu, glej možje trije
priklonijo se do zemljé;

priklonijo se do zemljé
v škrlat odeti vsi trije.

Priklanja prvi se, veli:
»Naš kralj M a t i j a naj živi!

»Bog spolnil ti je željo, knez!
Ues narod v tebi združil dnes!

»Tu v Zagrebu, preslavni voj,
htel prèstol si imeti svoj.

»Tu prèstol! Glej ga pred sebo:
nad ognjem žolt je ko zlato!

»Nanj sede veličanstvo naj!
vdano prosimo sedaj! ...

»Bojiš se trona?! — Ti ječiš?...
O vreden, da na njem sediš!«

Priklanja drugi se, veli:
»Naš kralj M a t i j a naj živi!

»Brez krone kralja nočemo —
mi kronati te hočemo!

»Na tronu svetlem že sediš,
a zdaj še krono to dobiš!

»O, rači jo, prejasni knez,
iz mojih rok sprejeti dnes!

»Žari se ko zlato ti vsa —
saj v živem ognju je bila ...

»Trepčeš?! Dosti si krepak,
za krono rojen si junak!«

Priklanja tretji se, veli:
»Naš kralj M a t i j a naj živi!

»O, kak te diči krone kras!
Kraljev pod njoj je tvoj obraz!

»O, kralj slovenski kmetov voj,
na stolu zlatem pred menoj,

»od mene sprejmi pa v rokó
ognjeno-svetlo žezlo to!

»Krepko ga drži! ... Ž njim vojuj,
podložnikom zapoveduj!« —

In vsi zvonovi zapojo
in bobnarji zabobnajo:

»Matija Gubec — živel kralj!
Razlegaj se do daljnih dalj!«

*Na tronu Gubec kralj sedi,
z mrtvaškim glasom govori:*

*»Kot kralj dnes prvič gledam vas —
vi zadnjič slišite moj glas! ...*

*»Ues narod kronan si z meno,
s kraljevoj venčan zdaj častjo ...*

*»O naš veliki petek sam! ...
Kdaj vzkresne stara pravda nam? ...*

*»Za njó duh moj vas spremljaj v bran
In — pomnite današnji dan!«*

Lado Smrekar:

4. Matiji Gubcu

*Kdo si, ki nas budiš vekove
in dvigaš nam k uporú čvrsto pest?
Kdo si, ki kličeš nas sinove
in dramiš že stoletja našo vest?*

*Povsod si: v poljih, nad gorami,
v košatih krošnjah naših širnih host,
v oblakih sivih, med zvezdami
in vemo vsi — ime ti je Prostost.*

*Si zlat oblak in dim in veter
in vihra burna, kadar kličeš zbor,
cvetica drobna, solze, eter
in vemo spet — ime ti je Upor!*

*Kdo si, ki nas budiš vekove
in dvigaš nam k uporú čvrsto pest?
Kdo si, ki kličeš nas sinove
in dramiš že stoletja našo vest?*

*Brez groba si in vsi sledovi
pošastno zginili so za teboj,
a vemo vsi, da smo sinovi,
da silni, večnoživi sad smo tvoj.*

*Brez groba si, Ti, kralj ubogih
in vendar poješ nam iz bujnih trav
in govoriš po volji mnogih,
ki dvignili s teboj so punt krvav.*

*Nikjer ni groba, da poklonil
bi tvoj potomec se, ki zdrav je, čvrst;
ah, glej, tam v polju se je sklonil
in je poljubil — tvojo rodno prst.*

III. NARODNOOSVOBODILNA BORBA

St. Skalcer:

1. Prvih deset žrtev

Že pred drugo svetovno vojno je bila v Krškem precej močna komunistična mladinska organizacija, ki je pokazala svojo delavnost in požrtvovalnost zlasti po razpadu stare Jugoslavije spomladi leta 1941. Člani so med prebivalci v okolici Krškega zbirali orožje in strelivo ter ga skrivali pred okupatorjem. Mladinca Graber in Preskar sta v Brestnici na železniški postaji iz vagona odnesla nekaj orožja in streliva, ki naj bi se uporabilo pri akcijah proti okupatorju. Akcij pa niso mogli več izvršiti, ker so bili predčasno izdani. Po načrtu naj bi napadli oddelek nemške policije, ki je bil nastanjen v šolskem poslopju v Krškem. Iz kleti sosednje stavbe do šole so nameravali izkopati pod zemljo rov, z dinamitom razstreliti poslopje, istočasno pa napasti policijo. Že tedaj so ljudje domnevali, da bo okupator izselil prebivalstvo ob Savi in Sotli. Mladi uporniki so premišljevali, kako bi preprečili izseljevanje. Da bi pridobili za izvedbo svojih načrtov čim več pristašev, so agitirali med delavci v kamnolomu in na cesti. Nekateri delavce pa so Nemci dobro plačevali, da so si iz njihovih vrst pridobili pristašev. Zato je bilo organizacijsko-propagandno delo prve mesece po okupaciji zelo otežkočeno. Zlasti nevarni so bili številni nemčurji in domači izdajalci. Zaradi tega je bila pri vsem delu proti okupatorju nujno potrebna skrajna previdnost, ki je pa mladi člani protifašistične borbene skupine v Krškem še niso poznali v dovoljni meri. Zato so jo Nemci tudi lahko odkrili in uničili že v začetku njenega razvoja.

Krška partijska organizacija je imela zvezo s pokrajinsko sekcijo KPS v Celju. Od nje je tudi dobila propagandni material, ki ga je 28. julija 1941 prinesla v Krško učiteljica Ivanka Uranjek-Angelca, doma iz Griž pri Celju. Ko je prišla v Krško, je mladinec Rado Kaplan ni počakal na železniški postaji, kot je bilo dogovorjeno. Zato ga je hotela poiskati v brivnici, kjer je bil zaposlen. Ni pa vedela, da je

Rado Kaplan skupno z bratom Milanom zaposlen v podružnici Kregarjeve brivnice na Vidmu. Le-ta pa je bila ta dan zaprta, ker je bil ponedeljek. Zaman je po Krškem izpraševala po obeh Kaplanovih. Z izpraševanjem in iskanjem je zbudila med ljudmi v Kregarjevi brivnici v Krškem pozornost. Na nesrečo je tam še pozabila svojo aktovko, v kateri je imela ves propagandni material. Brivski pomočnik, ki je slišal povpraševanje po Kaplanu Radu, je odprl pozabljeno aktovko, jo prebrskal in odnesel poveljstvu nemške policije v Krškem, kjer je vse prijavil.

Policija je pričela takoj iskati Milana in Rada Kaplana. Milana so srečali na cesti, pa jim je kljub večkratnim pozivom in streljanju ušel in pobegnil v gozd nad Krškim. Za njim so prišli še ostali člani skupine z Ivanko Uranjek, ki je med tem že našla Rada Kaplana. V Rovih, dober kilometer nad Krškim, so v gozdu razpeli šotorsko krilo in taborili. Pri sebi so imeli tudi nekaj orožja in streliva. Zvečer so na posvetovanju sklenili, da se bodo naslednji dan umaknili čez bližnjo nemško-italijansko mejo. Le eden izmed članov skupine, Bizjak, je svaril pred obotavljanjem, toda niso ga poslušali. Zato se je še istega večera umaknil sam in se na Dolenjskem pridružil partizanskim enotam.

Tudi naslednje jutro se niso takoj umaknili čez mejo, temveč so poslali enega Kaplanovih domov po hrano. Preskarjev brat, ki je bil kot delavec zaposlen na cesti, pa jim je nesel v skrivališče zajtrk. Pri tem je srečal cestarja. Zdelo se mu je sumljivo, da je Preskar izostal od dela. Zato mu je previdno sledil in odkril skrivališče skupine. Takoj jih je šel prijaviti v Krško nemški policiji, ki je tudi že iskala njihovo taborišče. Tako so nemški policisti že 29. julija 1941 dopoldne zajeli vseh deset članov in jih pripeljali v Krško, kjer so napravili na domovih hišne preiskave. Potem so jih zasliševali vso noč od 29. na 30. julij 1941. Zaporniki so sami sprevideli, da jih čaka ustrelitev, vendar so se pri zasliševanju in ob izvrstitvi obsodbe hrabro držali.

Ustrelili so jih v zgodnjih jutranjih urah v sredo, 30. julija 1941 v gozdu Dobrava, nekaj kilometrov od Brežic, ne daleč od ceste Brežice—Bizeljsko. Skupni grob so si morali sami izkopati. Slovenski odpadnik iz Brežic jim je prevedel nemško smrtno obsodbo na slovenski jezik. Po usmrtitvi so policisti skupni grob skrbno zakrili. Logar Geč iz Župelevca pa je slišal strele in, misleč, da so divji lovci, se je previdno približeval kraju od koder je slišal streljanje. Iznenaden je zagledal skupino policistov, ki so pokrivali grob s travo in mahom. Ker je slutil okupatorjev zločin, je grob označil s tem, da je na oglišča zasadil štiri mlade jelke. Ze isto popoldne so Nemci povsod razobesili razglas — prvega — o ustrelitvi »v zvezi s komunističnim rovarjenjem aretiranih« desetih oseb. Okupator je tako spoznal, da je v Sloveniji razšir-

jeno odporniško gibanje, ki ga vodi Komunistična partija. S pomočjo izdajalcev se mu je posrečilo uničiti prvo oboroženo skupino v Posavju.

Leta 1945 je logar sporočil svojcem padlih, kje leži skupni grob. Dne 2. decembra 1945 jih je Zveza borcev prekopala in prenesla posmrtno ostanke na pokopališče v Krško. Na skupnem grobu v Dobravi pa jim je Zveza postavila lep spomenik. Njihovi osebni predmeti, ki so bili najdeni ob prekopu v skupnem grobu v Dobravi, pa so shranjeni danes v Posavskem muzeju v Brežicah.

M. Jerin:

2. XIV. divizija je prekoračila reko Sotlo

V noči med 6. in 7. februarjem 1944 je prekoračila pri Sedlarjevem reko Sotlo slavna XIV. divizija, ki je s svojim pohodom preko Kozjanskega še bolj dvignila samozavest borcev na tem področju, in kar je najvažnejše, dokazala ljudem med Sotlo in Savinjo, da so bila poročila aktivistov in borcev o udarni moči slovenskih brigad resnična; ljudje so se o tem lahko sami prepričali.

Ko se je divizija premaknila do pod Bohorja, je pomočnik komisarja Glavnega štaba Slovenije, narodni heroj Avbelj Viktor, poklical v štab divizije komandanta kozjanskega bataljona Rožmana Janeza in komisarja Jerina Marjana. Čeprav pod smreko, je bilo snidenje tovariško prisrčno ter se je med njimi razvil živahen razgovor. Tov. Avbelj se je zanimal za vse podrobnosti s tega področja, kot n. pr. o številčnem stanju kozjanskega bataljona, o izvršenih akcijah, o delu aktivistov, o zadržanju prebivalstva, o moči sovražnih postojank itd. Medtem je snežilo kot za stavo, 2 km daleč pa so Tomšičevci odbijali sovražen napad. Divizijski obveščevalec tov. Miklič, je prinesel točna poročila, ki jih je zbral v enem poldnevu in so se natančno ujemala s podatki obeh voditeljev kozjanskega bataljona. Medtem sta se vrnila od Tomšičevcev komandant divizije tov. Vasja in pozneje padli komisar, narodni heroj Krt. Odločili so se za napad na rudnik Senovo. Komisar kozjanskega bataljona Jerin je bil določen za vodiča na Senovo, tov. Janez Rožman pa je prevzel nalogo izbrati najboljše poznavalce terena Brestanica—Veliki kamen, ki naj bi bili za vodiče Serčerjevi brigadi, ki je bila v zasedi.

Še pred mrakom so krenili Tomšičevci s komandantom Efenkom Kovačičem Ivanom na čelu v spremstvu vodiča Jerina iz bohorskih gozdov proti Senovemu. Medtem je sovražnik že okrepil postojanke na Senovem in v Brestanici ter jih utrdil. Ko se je brigada približala na kakih 500 m sovražni postojanki na Senovem, je izdal tov. Efenko končna povelja za napad. En bataljon je imel nalogo uničiti postojanko, drugi pa separacijo. Ob 9. uri zvečer naj bi se začel napad. Leno

so potekale minute, dokler ni Efenko izstrelil dogovorjene rakete. Brigada se je približala postojanki na 50 m. Noč je oživel, italijanske brede so zapele mrtvaško pesem. Borci so jurišali na močno utrjeno postojanko, vendar jih je sovražnik s točo svinčenek prisil k tlom. Z žarometi je razsvetljeval okolico, zato tudi ponovni večkratni juriši niso imeli željenega uspeha. Sovražni ogenj ni ponchal. Iz dveh minometov, ki ju je imel nasprotnik montirana na podstrešju so neprestano padale mine v neposredno bližino borcev. Okupator se je za obrambo bolj pripravil, kot so pričakovali partizani. — Kot poznavalec razmer je dobil tov. Jerin četo, s katero naj uniči separacijo. V naskoku so bili »verkšuci« preganani in okrog 2. ure ponoči je separacija zgorela. Glavni cilj je bil dosežen. Proizvodnja je bila za mesec dni popolnoma ustavljena, povzročeno razdejanje pa je okupator občutil vse leto. Partizani so izpraznili še rudniško trgovino in se proti jutru umaknili proti bohorskim gozdovom.

Da uniči »banditsko divizijo«, je sovražnik osredotočil na Kozjanskem vse razpoložljive sile iz Celja, Maribora in Graza. Divizija se je premaknila proti Savinji. Kozjanskemu bataljonu pa prepustila v oskrbo 16 težko ranjenih tovarišev, ki jih je sovražnik zasledoval po vsem Bohorju, da bi se nad njimi maščeval za težke izgube, ki jih je utrpel v borbah. Njegovo prizadevanje pa je bilo brezuspešno, v bohorskih grapah skrbno skritih junakov sovražnik ni mogel izslediti. Ker to ni uspelo, so poskušali z izdajo.

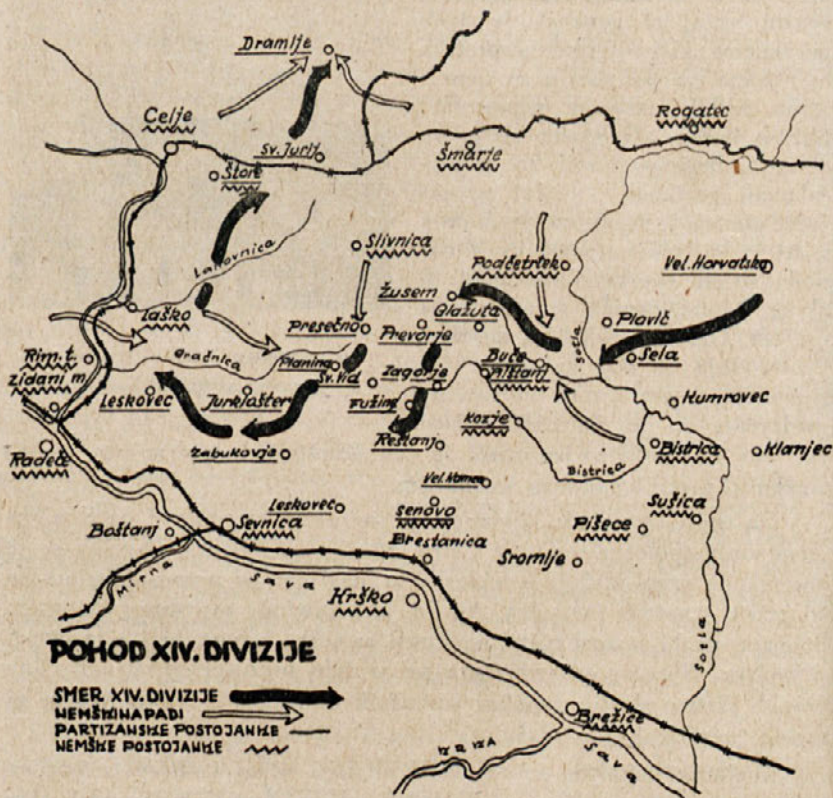
Kozjanski bataljon je dal XIV. diviziji nekaj vodičev za prehod v Savinjsko dolino. Ob povratku od Savinje v bataljon je padel eden teh vodičev okupatorju v roke. Dal se je pregovoriti, da bo pripeljal sovražnika do partizanskih bunkerjev in zasilne bolnice v Bohorju. S Senovega so ga oboroženega poslali k partizanom, da jih poišče in poizve, kje je zasilna bolnica. Ko je zvedel, kar je želel izdati sovra-

Spomenik krškim žrtvam
na pokopališču v Krškem

niku, je nenadno izginil iz partizanskega taborišča. Za njim poslana patrolja je ugotovila, da je šel proti Senovemu, kjer je sled za njim izginila.

Kozjanski bataljon je še isto noč premestil vse ranjence na drugo varno mesto, pri bunkerju pa pustil dve mitralješki trojki. Ves drugi dan ni bilo sledu ne o izdajalcu ne o Švabih. V prvih jutranjih urah naslednjega dne pa je prišlo v Bohor nad 200 policistov iz Brestanice, ki jih je vodil izdajalec. Partizanski mitraljezci so jih pustili prav do zapuščene bolnice, ki so se ji Švabi približevali z vso previdnostjo. Iz neposredne bližine so vrgli bombo v bunker in izvršili napad. Kakšno

presenečenje zanje, ko so v bunkerju našli samo zapuščene pograde! Tedaj pa sta zapeli obe partizanski mitralješki trojki, ki sta pognali Švabe v paničen beg na Senovo in v Brestanico. Tudi izdajalec je pobegnul z njimi, pozneje pa je dobil zasluženo plačilo.

Ves mesec februar in marec so še križarile po Bohorju sovražne patrolje, ki so štele do 200 do zob oboroženih mož, in iskale partizanske enote. Dobro poznavanje terena in spretno umikanje pred zasledovalci je rešilo maloštevilne borce. Sneg je izdajal premike partizanov, ki se nikjer niso mogli zadrževati več kot en dan. Večkrat so se vrteli v krogu, ker je partizanska četa krenila s svoje poti na njihovo in jim sledila v primerni razdalji. Tudi kmetje, sicer najboljši zavezniki partizanov v teh gorskih zaselkih, ki so borcem nudili vsestransko pomoč, niso mogli verjeti njihovi smelosti, ko so jim pripovedovali, da so bili šele pol ure pred njimi v vasi policisti in vpraševali po »banditih«. — Takrat je bilo v Bohorju vsega 26 oboroženih borcev, ker je prva četa po odhodu XIV. divizije pod vodstvom komandanta Rožmana Janeza krenila proti Pišecam.

Sovražniku se namen, da bi zajezil razvoj NOB na Kozjanskem, ni posrečil. Partizanske edinice so se vedno bolj množile in v aprilu je bohorska četa štela že 90 borcev, ki so izvrševali manjše akcije po vsem Kozjanskem.

Lado Smrekar:

3. Beseda iz groba

(Ob tragediji na Planini)

*Nocoj grobovi so odprli svoja žrela
in mi stopili znova smo med vas,
visoko dvignili ponosna čela,
kot tisti hip, ko zrlí smrti smo v obraz.*

*Med temi polji je zorela naša setev:
uporna misel, zdrav pogum,
a preden je prišla klasata žetev,
pogazil je sejalca bojni hrum.*

*Od tod so gnali nas v dobrave širne,
ki smo v ljubezni zrlí jih nekoč,
dokler gorele zarje so večerne
in ni utihnil ptičji zbor pojoč.*

*Tam padli smo brez sodbe in brez greha,
zato, ker smo svobodo, čast ljubili!
Zdaj v grobu smo, a v nas je uteha:
za naše žrtve vi ste jo dobili.*

*Življenje svoje vam smo žrtvovali
in smo ponosni vsi na svojo žrtev,
use, kar imeli smo, bodočnosti smo dali;
kako lepo je za svobodo biti mrtev.*

*Zdaj, ko v svobodi nov si dom gradite,
zdaj, ko utihnil jok je, bojni krik,
zdaj, ko za misel našo delate, trpite,
tovariši, ste živ naš spomenik!*

Jerin - Knapič:

4. Na Silovcu spomladi 1944

Na dan tretje obletnice ustanovitve OF, 27. aprila 1944, je bil na Silovcu nad Sromljani ustanovljen Kozjanski odred. Štab IV. operativne cone je že nekaj dni prej pripravil Ukaz o ustanovitvi odreda. Glavni štab Slovenije pa je poslal na Kozjansko nekaj izkušenih borcev za izpopolnitev komandnega kadra. Po formiranju bataljonov je odposlanec štaba IV. operativne cone, španski borec Mišelj, prečital zbranim borcem Ukaz, s katerim je bil postavljen za prvega komandanta Kozjanskega odreda Jerin Marjan, za načelnika pa Rozman Janez.

Z Dolenjskega, iz Glavnega štaba Slovenije, se je medtem vrnila patrolja, ki je prinesla 6 mitraljezov in 12 brzostrelk. To je izredno dvignilo pogum in moralo vseh borcev, kar so dokazali vrh Bohorja, kamor se je odred premestil. Dne 3. maja se je pojavila vrh Bohorja nemška patrolja, ki je štela okoli 200 mož. Sestavili so jo iz članov posadk na Planini, v Zabukovju, na Senovem in v Brestanici. Ko je bil odred zbran pri razdeljevanju obeda, je nenadoma počil strel. Nepredvidni stražar partizanske zasede je dobil ta strel v glavo od nemške predhodnice. Vrh Bohorja je oživel. Vsi so v trenutku zgrabili za orožje in krenili v pomoč zasedi, ki je bila zaradi premočnega navzkrižnega sovražnikovega ognja prisiljena, da se je umaknila proti glavni skupini borcev. Stoletne bukve so ščitile zasedi umik in protinapad zbranega odreda. Sovražnik je med divjim streljanjem zasedel vrh, partizanskiemu odredu pa se je posrečilo približati se na 50 m. Od tu ni šlo več dalje. Zdaj je naskočil sovražnik, zdaj naši borci, vsi brez uspeha. Smrtno zadet je padel partizanski mitraljezec, takoj ga je nadomestil pomočnik in divje streljal v nasprotnikove vrste. Z grebena je bilo večkrat slišati poslednji krik zadetega Švaba; partizani so razločno slišali nemška povelja, Nemci pa povelja komandanta Jerina. Za debelo bukviyo je ležal tov. Mišelj in motril položaj. Kot izkušen borec je ugotovil, da so Nemci v veliki premoči in da bo težko izbojevati zmago. Na srečo niso mogli uporabljati minometov, ker bi bili v gostem bukovju nevarni tudi njim samim. Komandant Jerin je tvegala po dveurni

borbi zadnji poskus. Svojega pomočnika Janežiča Janeza je poslal z desetino borcev niže po pobočju tako, da bi v loku obšli bojišče in prišli sovražniku za hrbet, kjer naj bi napadli z velikim hrupom sovražnikov položaj. Manever se je obnesel. Janežičevi borci so z jurišanjem v hrbet zbegali sovražnika, Jerinova skupina pa je z junaškim naskokom pregnala zmedenega sovražnika z grebena ter ga pregnala v globače. Rezultat te triurne borbe je bil za kozjanski odred izredno pomemben. Tu so prestali mnogi borci-novinci ognjeni krst, dvignila se jim je samozavest in od nasprotnika priborjeno orožje je bilo za vsakogar imenitnejše od orožja, ki ga je prejel v edinici. Zaplenjenega orožja in municije je bilo zdaj dovolj, na grebenu in po gozdu pa je ležalo 37 mrtvih sovražnikov, padla sta le dva partizana, šest pa je bilo laže ranjenih. V gozdu je ostal tudi v nogo ranjeni nemški vojak, po narodnosti Poljak, ki ga je partizanska bolničarka obvezala, komandant Jerin pa je naročil bližnjemu kmetu, da ga je z vozom odpeljal v nemško postojanko na Planini. Za komandanta na Planini je še priložil pismo, v katerem ga je opomnil na razliko med njihovim »kulturnim« početjem, kadar zajamejo ranjenega partizana in med ravnanjem »banditov«, ki naj jim služi za vzgled. Uspeh te poteze ni izostal. Od tega dne noga švabskega vojaka ni več stopila na vrh Bohorja.

Da bi bilo vojaško in politično delo Kozjanskega odreda čim širše, so se voditelji odločili, da razdelijo odred po bataljonih. En bataljon je ostal na sektorju Bohorja, drugi je krenil proti Svetini nad Celjem. Tam je pregnal švabsko stražo, ki je čuvala zapornike — gozdne delavce, zaplenil 45 pušk, municijo, uniforme in izvršil mobilizacijo za partizanski odred. Dvakrat močnejši se je bataljon vrnil na Bohor.

Prvi bataljon je medtem krenil proti Žusmu, kjer se je spopadel s sovražnikom in ga po štiriurni borbi premagal.

V začetku junija se je vodstvo odreda odločilo za napad na Jurklošter. Napad so partizani izvršili ob 16. uri popoldne. Izenadeni nemški žandarji (14 mož) so se slabo branili. Preoblečene so partizani poslali v Rimske Toplice.

Zavzetje Jurkloštra je povzročilo med okupatorjevimi pristaši izreden strah, naše ljudstvo pa je vest o tem navdušila. Po tej akciji se je odred številčno že tako pomnožil, da je bilo možno formirati še tretji bataljon. Ta je že nekaj dni po svojem nastanku napadel straže v koptarni v Sevnici, izpraznil skladišče, v katerem so imeli »vermani« svojo obleko, orožje in municijo in uničil nekaj strojev.

Ljudstvo je dobilo v Kozjanski odred posebno zaupanje. V juliju 1944 so nasprotniki organizirali splošno hajko na Kozjansko. Iz Laškéga in iz Rimskih toplic so prodirali proti Planini s tanki, druge močne enote pa so se bližale Planini iz Sevnice, iz Celja in iz Radeč preko Lisce. Ljudstvo Jurkloštra je zapustilo vas in se pridružilo borcem. Sovražnik

je vpadel s tanki v prazno vas! Nemški komandant se je zavegal, kaj to pomeni in ni dovolil kraje, ropanja in požiganja, da so se mogli drugi dan prebivalci mirno vrniti na svoje domove. Gotovo je bil to edinstven primer na Štajerskem, ko so prebivalci očitno pokazali sovražniku, da se je zaledje na Kozjanskem v celoti strnilo z osvobodilno vojsko. Odred je dnevno rasel in pošiljal mobilizirance na Dolenjsko. V nekaj mesecih je odpravil preko 2000 borcev čez Savo na osvobojeno ozemlje, medtem pa stalno nadaljeval z uspešnimi akcijami. Tako je I. bataljon krenil proti Sotli in po dveh urah trdega boja zavzel močno postojanko Pišece, nekaj dni nato pa II. bataljon sovražno postojanko Pilštanj, tretji bataljon pa Zagorje. Sovražnik teh postojank ni več obnavljal, pač pa je močneje utrdil svoje postojanke na Planini in v Kozjem. Tako je bilo ozemlje med Sotlo in Savinjo v pretežni večini osvobojeno. Ljudska oblast se je polagoma uveljavljala na vseh področjih. Kot prvo osvobojeno ozemlje na Štajerskem je dobilo to ozemlje lastno okrožje in prve narodnoosvobodilne odbore. V avgustu je odred likvidiral še sovražno postojanko v Zabukovju. Višji poveljstvi (Glavni štab Slovenije in štab IV. operativne cone) sta poslali odredu 3 pismene pohvale za vojaške uspehe v prvih 4 mesecih, odkar je bil odred ustanovljen.

Pod zaščito manjših enot so odredni minerji vsako noč rušili progo Celje—Zidani most—Brežice in s tem ovirali sovražniku redni promet in prevoz vojaških transportov.

Partizani so hoteli na razne načine škodovati sovražniku. Tako so obkolili Planino in postavili ob cesti zasedo. Ko so Nemci vozili na kamionih hrano iz Dobja na Planino, so jih partizani napadli, zaplenili živila in kamione zažgali. Nato so sovražniki Planino izpraznili, osvobojeno ozemlje pa se je s tem povečalo. Konec avgusta 1944 je sovražnik zasnoval obsežen načrt, da uniči partizanske edinice. V Kozjem se je zbralo preko 2000 mož. Partizanski I. bataljon je bil tedaj na Bizeljskem (v Pišecah), II. bataljon v bližini Rimskih toplic, III. bataljon na Vetrniku nad Kozjim. Komandant tega bataljona je s krepkim izpadom prebil sovražni obroč, da so imeli sovražniki velike izgube. Ljudje so pozneje pripovedovali, da so Švabi na več vozovih vozili svoje mrtve z Vetrnika.

Nekaj dni za tem je prispela na Kozjansko XIV. U. divizija pod komando narodnega heroja Janka Sekirnika-Simona in komisarja Đidića. V noči na 11. september je padla zadnja nemška postojanka Kozje in ozemlje med Sotlo in Savinjo je bilo popolnoma osvobojeno. S tem se je moglo že formirati Kozjansko vojno področje, ki mu je bil komandant Rožman Janez. V oktobru 1944 je odred štel že nad 800 borcev; s svojimi edinicami je štetil spuščanje vojnega materiala iz anglo-ameriških avionov pri Planini.

Narodnoosvobodilni odbori so organizirali v svojih krajih tudi šolstvo. Prva partizanska šola je bila odprta v Henini pri Jurklostru, ki je bila tudi prva slovenska partizanska šola na Štajerskem. V dveh mesecih je delovalo na Kozjanskem že 13 šol.

V zimski ofenzivi 1944—1945 je odred utrpel precejšnje izgube. Često so na Kozjansko upadali ustaški oddelki iz Hrvaške, z Balkana umikajoča se nemška drhal pa si je preko tega ozemlja utirala pot v Avstrijo. V manjše edinice porazdeljeni odred se je v glavnem posvetil manjšim akcijam, s katerimi je hotel predvsem sovražniku onemogočiti ropanje in pustošenje med civilnim prebivalstvom. Zadnjo večjo akcijo proti Kozjanskemu odredu je sovražnik začel še v marcu 1945, ko so na tem področju operirali sovražnikovi planinski oddelki. Močne izgube je pri tem utrpel II. bataljon, ki so ga sovražniki dvakrat obkolili; padel je tudi komandant bataljona Šepetavec-Andi.

Del odreda je odšel na Hrvaško nasproti zmagujočim borcem sremske fronte, drugi del pa je ostal na Kozjanskem. Ta je do osvoboditve križaril po celotnem področju in branil zaledje pred surovimi nemškimi in ustaškimi hordami, ki so se tod prebijale proti severu.

Kozjanski borci so danes razkropljeni širom po naši domovini. Nekateri so še sedaj oficirji v naši ljudski armadi in zvesti čuvarji pridobitev NOB, drugi so na raznih gospodarskih in političnih dolžnostih. Vsi so mnogo žrtvovali za našo svobodo in za lepše življenje delovnih ljudi, največ pa so žrtvovali tisti, ki so padli, njim smo dolžni večno zahvalo. Slava jim!

Ausenak Lojze:

5. Tehnika Franceta Prešerna na Bohorju

Že zelo zgodaj, kmalu potem, ko so začeli nastajati na Kozjanskem prvi partizanski oddelki, se je na tem področju oglasil tudi tisk narodno-osvobodilnega gibanja. Ta tisk so razmnoževali v tako imenovanih tehnikah v začetku z najpreprostejšimi sredstvi.

Na Bohorju, blizu Zajsela, je bila ustanovljena prva takšna tehnika, imenovana po Francetu Prešernu. Skrta je bila med smrečjem. Od začetka delo tehnike ni bilo obširno. S prihodom XIV. divizije na Štajersko pa se je to delo razmahnilo v širino. Treba je bilo čedalje bolj redno in temeljiteje obveščevati naše ljudi o vseh važnejših dogodkih v zvezi z našo borbo.

Prav to pa je hotel okupator za vsako ceno preprečiti. Stikal je za tehniko vztrajno in zagrizeno. Zato se je avgusta leta 1944 preselila v globel pod Zajselmi. Svoj novi dom smo si »Prešernovci« opazili z listjem in ga prikrili, da ga je človek komaj opazil, ko je že zadel vanj. Bunker je bil dolg kakih 6 m, širok komaj polovico toliko. 12 ljudi v takšni

tesnobi, to pač ni bila šala. In notranja podoba tehnike? Vzdolž zadnje stene, ki je bila vkopana v hrib, so bili drug vrh drugega trije pogradi — nočišča prebivalcev tehnike. Sredi bunkerja, po vsej dolžini, je bila dolga miza, pod njo pa kupi papirja, ki je bil znesen z vsega Kozjanskega. Ta miza je bila središče vsega dela v tehniki. Na obeh koncih mize sta neprenehoma klokotali rotarki in šeleste metali iz sebe potiskane liste papirja, spretno roke pa so jih sproti lovile, jih sušile in spravljale na kupe. Iz teh listov so nato nastajali časopisi. V tehniki so razmnoževali »Novi čas«, »Mladino«, »Radio vestnik« in ves ostali tisk, potreben kozjanskemu okrožju. To časopisje je šlo v tisoče in tisoče. Vse to opraviti v divji, razorani globeli ni bila malenkost. Treba je bilo nenehno iskati novih izvorov papirja, tiskarske barve in drugih potrebščin. Vse to sta noč za nočjo prinašala na svojih plečih kurirja Janez in Štef od vsepovsod. Treba je bilo streči muhastemu radiu, ki ni bil voljan dajati novic brez anodnih baterij, katere so prihajale po skrivnih zvezah, kupljene celo z dovoljenji nemškega blagovnega urada v Brežicah, medtem ko so akumulatorje polnili v rudniški elektrarni na Senovem. Vse to je moralo delovati kakor ura, da je moglo časopisje ob času med ljudi.

Po dnevi je teklo delo v tehniki tiho, skoro skrivnostno pritajeno, da bi prebivalci z ničemer ne izdali bunkerja. Ko pa je globel zakrila noč, se je v tehniki vse razživelo. Razgovori, ki so se dotlej pletli le zadržano, so postali glasnejši in živahnejši. Nedolgo in iz enakomernega klokotanja rotark se je — tiho in previdno sicer, izvil napev partizanske pesmi. Ej, koliko je pomenila »tiskarjem« tedaj ta pesem! Saj je pela o odporu naših ljudi, o njihovih junaštvih in zmagah, o njihovem trpljenju in ljubezni do domače zemlje, pa o neizprosнем hotenju, da to zemljo osvobode osvajalcev.

Takrat sta morala kurirja na pot. V nahrbtnika so jima natrpali zavoje časopisja, podeljenega po krajih, kamor je bilo namenjeno, na Planino in Bizeljsko, v Brežice in na Blanco, na Senovo in drugam. Na tisoče izvodov sta odnašala noč za nočjo, poleti in pozimi. S smehljajem sta sprejemala pozdrave, ki so jima jih izročali tovariši in tovarišice za svoje drage in znance po vsem Kozjanskem. Vsako noč sta enako previdno odgrnila šotorno krilo pri vratih in odhajala na javke, ne meneč se, ali bosta dosegla cilj in se vrnila. Noč za nočjo, pozimi in poleti. Toda poletje jima je prizanašalo. Za sabo sta razstijala in poravnavała suho listje, da bi ne izdajalo stopinj. A zima! Ogromne množine snega so docela zametle globel, po kateri sta morala. Do vratu sta gazila mehko, sipko gmoto, dokler nista prisopla do potočka v breznu. Nikoder drugod nista mogla, če nista hotela, da bi sovražniku izdala tehniko. V mozeg ju je pretreslo, ko jima je ledena brozga objela gležnje in se jima dvigala više in više. Dobrih tisoč

korakov sta morala tako. Telesi sta jima drgetali, sile pešale pod bremenom. Vedela sta, da se jima z vsako tako potjo krha zdravje, toda vztrajala sta, kajti na plečih sta nosila tovor, ki je bil v časih krivic in silja našim ljudem najdražji — nosila sta jim toplo, pogumno in borbeno besedo v materinščini. In ta beseda je morala brez zamud v vsak dom in potrkat na sleherno srce našega človeka na Kozjanskem.

6. Kozjanski kurirček Marjanček

(Pripoveduje Miško Zmavc)

V zgodnji spomladi leta 1943 je prišel k meni v trgovino v Brestanici droben, nepoznan deček. Na glavi je nosil postrani nataknjeno hitlerjugensko čepico. Rad bi kupil zaboj za zajčke. Peljal sem ga v skladišče, da bi si sam izbral kaj primernega, ko pa sva bila sama, mi fantek pravi:

»Saj ne potrebujem zaboja! Veste, jaz zajčkov sploh nimam«. Postal sem pozoren, kaj fantek hoče. Tedaj se je zresnil in mi dejal: »Partizanski kurir Marjan sem. Poslan sem k vam, da držim zvezo.«

Zaradi mnogih izdajstev, ki so bila v tistem času na dnevnem redu sem fantka previdno odslovil in mu rekel, naj gre raje k svoji mami. Še danes vidim, kako je drobn dečko odšel s solzami v očeh. Naslednji dan pa sem na Vetrniku izvedel, da je bil Marjanček res določen za kurirja in da mu lahko popolnoma zaupam.

Marjanček je začel prihajati redno vsak drugi dan v Brestanico preko Bohorja iz 20 km oddaljenega Kozjegga. V hlačah »pumparčkih« je imel skrbno vdelan prostorček za poročila. Največkrat je prišel z nahrbtnikom, ki mu je segal daleč čez hrbet. V njem je odnašal vse, kar so partizani potrebovali: sanitetni material, živila, čevlje, tobak, obleko, strelivo in podobno.

Nemški policisti, ki so stražili pred občino v Brestanici, so se s fantkom večkrat pošalili in mu dali včasih tudi bonbončke. Počasi pa jim je dečko postal sumljiv. Nekega dne me je takoj ob prihodu v trgovino opozoril, da se je na straži stoječi policist obrnil in najbrž odšel obvestit dežurnega. Komaj je Marjanček to izgovoril, že je stal v trgovini policist in opazoval dečka. Marjanček, kot vedno iznajdljiv in prisoten, je začel kupovati na živilsko karto, ki jo je imel v ta namen vedno pri sebi, in to pot vse pošteno plačal. Ko ga je policist vprašal, zakaj kupuje v Brestanici, mu je odgovoril, da se v njihovem kraju nič ne dobi, ker banditski partizani vse sproti poberejo v trgovini. Policist je zadovoljen odšel. —

Marjanček je potem še tu in tam šel mimo straže prazen. Izbral si je drugo pot ob Dovškem potoku, ki ga je prekoračil pri Kunejevih. Ko je postalo še bolj nevarno, je čakal na zvezo izven trga.

Menda ni bilo v tistih dneh partizana v našem predelu, ki ne bi poznal kurirja Marjančka ali vsaj slišal o njem to in ono. Poznali so ga v Kozjanskem odredu, na komandi Kozjanskega vojnega področja, dobro pa ga je poznal tudi pooblaščenec varnostne obveščevalne službe pokojni Franjo Urbančič-Mihael, za njim pa Sandi Medven, s katerimi je bil Marjanček v stikih vse do osvoboditve. Dobro so ga poznali tudi vsi zavedni kmetje in drugi ljudje.

Kadar je Marjanček prišel z nasmejanim obrazom, je vedno povedal, kako je zagodel Nemcem to in ono. Nekoč je srečal 50 vermanov v rjavih oblekah. Vprašali so ga, če je videl kaj partizanov. Povedal jim je, da jih je v hribu vse polno in da imajo vsi takšne puške, ki imajo po dve nogi. Preplašeni ob takem številu puškomitraljezov so se vermani obrnili in vrnili v dolino. Nekoč so Nemci zaplenili kmetom mnogo živine in jo segnali na večji travnik v Kozjem. Kurir Marjanček je tedaj odpeljal 3 pare volov in jih skril v neko klet. V graščinskem hlevu v Kozjem so imeli Nemci precej nakradene živine. S pomočjo partizanov je Marjanček odgnal iz tega hleva 15 govedi.

Kadar so Nemci hajkali po Kozjem, se je med njimi vedno sukal tudi Marjanček. Njegova hitlerjugendska kapica in njegova iznajdljivost sta mu priborili vstop kamorkoli. Ko so Nemci nekega dne pred hajko v Kozjem počivali, se je zmuznil Marjanček do njihovih mul in tovorov. S čudovito spretnostjo je porezal na mulah vso opremo. Nabral je po vozovih tudi precej streliva in takoj obvestil partizane, kje so Nemci.

Vse do leta 1945 je bila Marjančku sreča mila. V aprilu tega leta pa je za las manjkalo, da ni postal žrtev ustaških krogel. V Brestanici so počivale prve ustaške kolone, ki so bežale proti severu. Po trgu je prišel Marjanček, natovorjen s strelivom za partizane. Lačni ustaši so ga ustavili, misleč, da nosi jestvine. Ko pa so našli pri njem strelivo, so ga postavili k zidu, da bi ga ustrelili. Marjanček, spreten kakor vedno, je v hipu izrabil ustaško gnečo in prerivanje, se pomešal med ustaše in se tako preril do potoka. Ko so ustaši zapazili, da fant beži, so za njim streljali, vendar jim je ušel.

Marjan je na svojih težkih poteh mnogo doživel in pretrpel. — Rojen je bil na Raki 1931 leta, kjer je živel s starši. Leta 1942 so prišli Nemci tudi po Gabričevo družino. Takrat je mali Marjanček ušel skozi okno. Zbežal je proti Kozjemu, spomladi 1943 je postal kurir NOB, ko mu je bilo komaj 11 let. Leta so tekla, iz Marjančka je zrasel Marjan, iz kurirja je postal tehnik, ki dela pri Gozdni upravi. —

Marjan je bil izmed tistih mnogih pionirjev in mladincev v Posavju, ki naj bi se ob njih vzgledih učila tudi današnja mladina.

7. »Zelence je ukanil...«

(Iz sestavka »Kozjanska pomlad«)

V poznem mraku je novi odred zapustil Silovec. V kratkem času se je premaknil s Silovca na Vetrnik nad Kozjem. Borce sta formiranje odreda in nova oborižitev tako opogumila, da celo pri prehodu čez glavno cesto niso spoštovali povelja o popolni tišini in je predhodnica pri Podsredi zelence izzivala celo s partizansko pesmijo...

Na Vetrniku se je odred ustavil. Aktivistka Urška s Pokojnika je odšla v Kozje poizvedovat o sovražnikovi posadki. Popoldne se je vrnila s poročilom, da je v Kozjem čez 250 žandarjev in vermanov, povečini Kočevarjev in da ne hodijo iz trga. Preveč žrtev bi stal napad na tako zasedeno postojanko. Zato je komandant odločil, da pošlje poizvedovalca na Senovo.

Nalogo je prevzel aktivist Tine, kmet iz Pustih Lošč nad Senovim, na jugovzhodnem pobočju Bohorja.

Tine je odšel naravnost v sovražno oporišče na Senovo. Policijski komandant ga je najprej močno nahrulil, ker je prodajal zijala po vsej sobi, predno je povedal, po kaj je prišel. Nемеc ga je ostro prebadal z očmi. Tine se je delal neumnega. Na vso moč je mahal z rokami in pripovedoval o »banditih«. Komandant Prus je poklical tolmača.

»Kdo si in kaj hočeš?« se je zadril nanj tolmač.

»Bandite sem videl sinoči! Vse polno jih je bilo okrog moje koč. V kočo pa so prišli samo komandanti.«

»Kako pa veš, da so bili banditi?« je že strahoma spraševal tolmač.

»Rdeče zvezde so imeli na kapah.«

Komandant je prebledel in odprl usta. »Banditen.« je končno izjavil. Tolmač se je prvi znašel in vprašal: »Koliko pa jih je bilo po tvoji sodbi? Kakšno orožje so imeli?«

»Tega bi vam ne mogel povedati, ker jih je bilo toliko, da bi jih še ne znal prešteti,« je lokavo nadaljeval Tine.

Na vprašanje o orožju pa se je Tine ozrl po sobi in dejal: »Nič takega ni videti tukaj.« Komandant pa je zagrabil Tineta za ovratnik in ga odvedel v skladišče. Tu je kazal na strojnice, brzostrelke in minomete ter spraševal »prepadenega« Tineta: »Das, das, das?«

»Ja, ja, prav tako orožje so imeli,« je pritrjeval Tine, pri tem pa delal na moč neumen obraz. Komandant in tolmač sta mu brez pomislekov verjela. Ko je odhajal, je še slišal brnenje telefona in nervozne pozive nemškega komandanta. Za ovinkom je kar poskočil od veselja, da je tako preplašil in ukanil sicer tako bahate nemške frice.

Že drugo jutro navsezgodaj je odšel I. bataljon novega odreda v zasedo proti Senovemu. Švabov pa ni hotelo biti od nikoder...

8. Zemljo je poljubila

(Spominu Hlebčeve mame iz Brestanice)

Imel sem prijatelja, zdaj ga ne vidim nič več. Bil je doma iz Posavskih revirjev; visok in plečat, sama moč in vedrina, tak kot ljudje in zemlja tam doli. Bežno je bilo prvo srečanje, skoraj bežna srečanja kasneje, vendar zaupljiv pogled in košat smeh sta bila tako prepričljiva, da te je na mah pridobil zase.

Nekega majskega večera je bilo. Brala sva Puškina in še zdaj se spominjam zadnjih vrstic:

»... Vse tiho, majska noč prihaja
brez glasu...«

Bila sva na gradu in mesto pod nama je žarelo v luči, kot bi se kosalo z nočjo, ki je vkovala v nebo morje zvezda. Začel je pripovedovati...

Med vojno smo bili v Nemčiji, fašisti so nas pognali. Bili smo v tujem svetu in nas je neprestano glodala misel na domovino. Svojih največjih zakladov se zaveš šele takrat, ko jih zgubiš. Tudi mi smo šele v tujini spoznali, kaj je domovina. Nismo bili sami, cele vasi iz Posavja so bile tam in smo živeli isto usodo. Slovenske besede skoraj ni bilo slišati, pesmi pa še celo ne. Kadar pa smo jo zaslišali, se nam je zdelo, kot da slonimo na domačih podbojih in sanjamo o sreči in svetli bodočnosti, ki pride. Moja mama je ob takih trenutkih vselej jokala in med solzami je komaj izvila iz sebe nekaj besed. Povedala jih je s pritajeno grozo in obupom hkrati:

»... Samo, da bi umrla doma...«

Po vojni smo se vrnil. Bili smo veseli, vriskali smo, peli pozno v noč in se slednjič od napora, prestane groze in poti utrudili. Materin obraz pa je bil vso pot nasmejan, bila je vedra in lahkotna, kot da ji bije v prsih nova mladost s potisočerjenimi močmi. Oči so se ji iskrale v dotlej nepoznanem ognju.

Prišli smo v savsko dolino. Vlak je drvel mimo travnikov in polj, ki so jih hlepče gledale naše napol ugasle oči. Še nekaj hipov in bili smo doma. V vlaku je nastala gneča, toda mati je vstala in se prva pririnila k vratom. Ko je vlak ustavil, je planila na tla, pokleknila in poljubila domačo zemljo. Oči so ji zalile solze, dvigniti se ni mogla več...

Zadnjič sem slišal, da je umrla. Njena želja se ji je izpolnila. Zemlja, ki jo je tako ljubila, jo je sprejela in lahek ji je sen v njenem naročju, sredi posavskih travnikov in žitnih polj.

9. Naši narodni heroji (junaki)

Med narodno-osvobodilno borbo so se posebno odlikovali nekateri borci, kurirji, aktivisti, obveščevalci itd. z veliko požrtvovalnostjo in predanostjo osvobodilni fronti.

Marsikateri je pri tem žrtvoval svoje življenje za domovino kot borec ali kot žrtev fašističnega divjanja. Nekateri so dočakali svobodo, ki so jo pomagali priboriti z neprimernim junaštvom, s katerim so služili drugim za vzgled.

Najhrabrejšim borcem se je domovina po osvoboditvi oddolžila s tem, da jim je podelila častni naslov narodnega heroja.

Tudi v Posavju imamo narodne heroje, ki so bili v teh krajih rojeni, ali so se tod borili, ali pa sedaj bivajo v naših krajih.

Naša dolžnost je, da se seznanimo z njimi in z njihovimi velikimi deli!

Ne moremo pisati o vseh herojih, ki so se borili na Spodnjem slovenskem Posavju, ker jih je veliko, zato omenimo predvsem tiste, ki so za te kraje pomembni.

Mali-Hočevar Albinca

Mali-Hočevar Albinca je živela po vojni v Brežicah, kjer je bil njen mož oficir JLA. Rojena je bila 12. IX. 1925 v Vinici ob Kolpi kot hči malega obrtnika, čevljarja. Oče ji je zgodaj umrl in 8 letna Albinca je morala v službo v okolico Novega mesta. Ker je bila prešibka za naporno delo, je zbolela in se za dve leti vrnila k materi. Z 12. letom je šla ponovno v službo kot pastirica, pozneje pa v Novo mesto kot služkinja. Še ne 17 let stara je vstopila 8. julija 1942 v Zahodnodolenjski partizanski odred. Kljub temu, da je bila telesno šibka, je prestala vse strahote italijanske roške ofenzive in z največjim pogumom prepeljala skupino 16 tovarišev čez Krko. Pozneje je bila bolničarka v III. bataljonu Tomšičeve brigade. Razen požrtvovalne skrbi za ranjence pa se je vneto udeleževala vseh borb, kjer je pokazala izredno hrabrost. Tako je sodelovala v borbah v Suhi krajini in na Kočevskem v veliki bitki v Jelenovem žlebu, pri Turjaku itd. Izvršila je več drznih in junaških akcij. Tako je n. pr. ob ofenzivi v Suho krajino z dvema borcema jurila na belogardistično zasedo, jo pregnala in zaplenila orožje, pri Turjaku pa je utrujenega mitraljezca zamenjala pri mitraljezu in z njim streljala, dokler ni bil tovariš zopet sposoben za borbo.

V borbah je dobila 35 ran in se zdravila v raznih bolnicah. Danes je kot 80% invalid izredno vestna skrbna mati treh otrok. V Brežicah in v okolici je aktivno sodelovala v javnem življenju. Posebno rada je obiskovala v šolah pionirje, ki jim je ljubeznivo in zanimivo pripovedovala o dogodkih iz NOB.

Mali-Hočevar Albina

Alojz Kolman-Marob

Alojz Kolman-Marob

Kolman Alojz je doma iz Zabukovja pri Sevnici, kjer je bil rojen 1. junija 1911. V stari Jugoslaviji je bil aktiven oficir, a je iz vojske pobegnil v inozemstvo. V letu 1940 so ga prijeli na italijansko-jugoslovanski meji in ga zaprli v Lepoglavo. Oktobra 1941 je stopil v Mokronoško partizansko četo. Ta četa se je pozneje priključila Štajerskemu bataljonu, ki se je boril po Gorenjskem, Savinjski dolini in po Zasavju.

Ob koncu junija 1942 je bil med voditelji, ki so organizirali napad na vlak in rešili okoli 300 internirancev, ki so jih Italijani vozili v taborišča v Italijo. Na Štajerskem je bil namestnik komandanta IV. operativne cone. Kmalu nato je bil imenovan za komandanta zaščitne brigade Glavnega štaba Slovenije. V začetku novembra 1944 je padel v borbi pri Koprivniku na Kočevskem.

Med partizani in civilnim prebivalstvom je bil radi svojega junaštva in neustrašenosti močno spoštovan in priljubljen.

Milan Majcen

Majcen Milan je doma iz Št. Janža v Mirnski dolini, kjer je bil rojen 17. XI. 1914. V Karlovcu se je izučil za natakarja. Zaposlen je bil v Ljubljani, kjer je vodil od leta 1940 gostilno pri Keršiču na Celovski cesti. V tej gostilni so se zbirali komunisti in protifašisti.

Majcen Milan

Flis Drago-Strela

Zato so ga v začetku avgusta 1941 fašisti aretirali in zaprli. Čez nekaj dni pa je iz zapore pobegnil in odšel k partizanom na Mokrec pri Ljubljani. V septembru 1941 je odšel v Mirnsko dolino, da je okrog Mokronoga zbral prve borce za Mokronoško četo. Zadnje dni v oktobru je na ozemlju, ki je bilo določeno za izselitev nagovarjal ljudi k vstaji. Ko sta imela on in aktivist Janče Mevželj v vasi Murence pri Št. Janžu sestanek s kneti, ju je hitlerijanec Novak izdal Nemcem. Ti so 28. oktobra zvečer obkolili hišo, v kateri sta bila, vendar se nista vdala. Borila sta se še, ko je prišel Nemcem na pomoč nov policijski oddelek in so jurišali na hišo. Nemške ročne granate sta lovila, še preden so eksplodirale in jih metala nazaj na Nemce. Ko je Mevželj junaško padel, se je boril Majcen še sam dalje noč in dan. Nemci so morali uporabiti težke minomete in težke strojnice, s katerimi so zažgali hišo. Šele, ko so ga prereševali s strojnico, je tudi on padel kot junak.

Junaštvo obeh borcev so priznali celo sovražniki.

Flis Drago-Strela

Flis Drago je bil rojen 14. avgusta 1921 na Blanci pri Sevnici kot sin železniškega uslužbenca. V dijaških letih se je seznanil z učiteljem-komunistom Apihom, ki ga je navdušil za borbo delavnih množic. Štu-

diral je medicino na ljubljanski univerzi. Od julija 1941. do osvoboditve 1945 je bil v partizanih na Pohorju, na Dolenjskem in od leta 1942 dalje na Primorskem, povsod borec v prvih vrstah naj bo v bojih z okupatorjem ali pri političnem delu med ljudstvom; Tolminci ga imajo v najboljšem spominu kot borca in kot političnega delavca.

Blančani so lahko ponosni, da je prva leta mladosti preživel med njimi.

Preskar Josip-Boltek

Preskar Josip je bil rojen 1920. leta na Osredku pri Podsredi. Izučil se je čevljske obrti in delal pred vojno v Zagrebu, kjer se je udejstvoval med delavstvom.

Med vojno je delal kot ilegalec v Zagrebu; z velikim uspehom je vodil mladinske udarne skupine pri sabotažnih akcijah in v borbi z ustaši.

Policija ga je po dveh letih zasledila in na ulici težko ranila; prepeljali so ga v bolnišnico in ga zaslisevali; zaradi težkih ran je kmalu umrl. Policija ni mogla ugotoviti kdo je.

Zaradi velikega junaštva je bil proglašen za narodnega junaka.

Kerin Milka-Pohorska

Kerin Milka je bila doma iz Vel. Podloga na Krškem polju. Bila je ena prvih partizank na Spodnjem Posavju. Skupno z Gorjansko četo je šla na Štajersko, kjer so jo kmalu ujeli Nemci in jo neusmiljeno mučili in pretrepali. Ker ni ničesar izdala, so jo poslali v kazensko taborišče v gradu Borl niže Ptuja. Od tam je pobegnila na Pohorje in se priključila borecem Pohorskega bataljona. Vodila je ženski vod in se izkazala kot izredno pogumna, neustrašena borka v številnih napadih na nemške postojanke in kolone. Soborci so jo imenovali »Pohorska levinja«. Pozneje je vstopila v Savinjski bataljon. Ko so Nemci leta 1944 obkoljevali bataljon na Menini planini pri Gornjem gradu, ga je vodila tako uspešno, da so se vsi borci rešili na varno.

Dne 31. julija 1944 je padla v borbah za Ljubno, ko so enote XIV. divizije osvobajale Gornjo Savinjsko dolino. Ob svoji junaški smrti je bila komaj 21 let stara.

Tončka Čeč-Olga

Čeč Tončka je bila rojena 1898 v Trbovljah iz rudarske družine. Ko je videla krivice, ki jih je delala tedanja kapitalistična družba delovnim ljudem, je vstopila že leta 1920 v KPJ, kjer je zlasti delovala v zvezi delavskih žena.

Kerin Milka-Pohorska

Preskar Josip-Boltek

Po vdoru Nemcev je delovala kot aktivistka na Kozjanskem, kot organizatorica OF v Sevnici in na Planini. Radi izdaje so jo Nemci ujeli blizu Planine in jo zaprli v Celju. Tam so jo zverinsko mučili in na ulicah javno zasramovali. Ves trud gestapovcev je bil brezuspešen. Tončka Čeč-Olga je hrabro vzdržala mučenja in zasmehovanja. Zato so jo poslali v taborišče Auschwitz, kjer je 3. XI. 1943 umrla na posledicah strašnega trpljenja.

Dušan Kveder-Tomaž

Kveder Dušan je bil rojen 9. aprila 1915 v Šentjurju pri Celju. Po dovršeni gimnaziji je študiral v Ljubljani pravo. Ves se je posvetil borbi za pravice delavnega ljudstva. Bil je tudi član SKOJ-a, vodstva za Slovenijo in urednik mladinskega lista »Mlada pota«. V španski državljanski vojni je bil prostovoljec v republikanski vojski pomočnik brigadnega komisarja. Po španski državljanski vojni je bil interniran v Franciji, kjer so ga zajeli Nemci in odpeljali na prisilno delo. Leta 1941 je pobegnil iz Nemčije in pričel v naših krajih organizirati NOB. Jeseni leta 1941 je bil poslan na Spodnje Posavje, da organizira Brežiško četo. Ta je štela meseca oktobra 1941 vsega 12 mož, njen koman-

Čeč Tončka-Olga

Kveder Dušan

dir je bil Dušan Kveder-Tomaž. Dne 12. novembra 1941 so pod vodstvom Dušana Kvedra vdrli trije partizani v sevniške zapore in osvobodili pet na smrt obsojenih aktivistov OF.

Na Dolenjskem je organiziral Štajerski bataljon in pozneje drugo skupino odredov. Na Štajerskem je bil komisar operativne cone, pozneje pa načelnik Glavnega štaba za Slovenijo. Po smrti generallajtnanta Rozmana je postal komandant glavnega štaba Slovenije. Sedaj opravlja važne službe v naši diplomaciji.

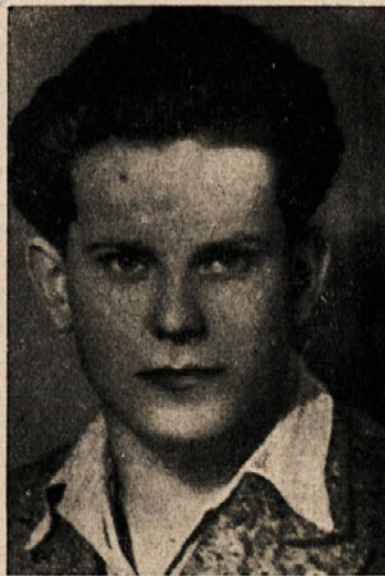
Žagar Stane

Žagar Stane je bil rojen l. 1896 v Žagi pri Bovcu. Kot učitelj je služboval v Zrelcu na Koroškem, po plebiscitu pa v Krškem, v Gorjah in na Dobravi pri Kropi. Leta 1940 je bil kot državi nevaren odpuščen iz službe. Do okupacije je živel v Celju, nato se je vrnil na Gorenjsko, kjer je kot član Glavnega štaba pomagal pri organizaciji NOB. Za rast narodnoosvobodilnega gibanja na Gorenjskem ima Žagar kot preizkušen partijski voditelj velike zasluge.

Po prestani ostri zimi 1941/42 se je del Cankarjevega bataljona na Gorenjskem pomikal iz Selške doline na Jelovico. V tej enoti je

Žagar Stanko

Skvarča Ivan-Modras

bil tudi štab Cankarjevega bataljona in Stane Žagar. Pri Planici nad Crngrobom pa je bila enota izdana Nemcem, ki so jo obkolili. Ko je bilo v borbi 32 partizanov proti 1000 Nemcem že 5 junaških borcev mrtvih in je preostalim pričelo primanjkovati streliva, je Žagar predlagal preboj iz obroča kot zadnji poskus rešitve. Poskus se je sicer posrečil, kajti več kot polovica enote se je rešila, 10 najboljših borcev, med njimi tudi heroj Stane Žagar, pa je obležalo na bojišču.

Ime narodnega heroja Staneta Žagarja je tesno povezano z zgodovino naše Partije, borbe za boljše življenje našega delovnega človeka in NOB na Gorenjskem.

Padel 27. III. 1942 na Planici pri Škofji Loki, pokopan je na Dobravi pri Kropi.

Mesto Krško more biti ponosno, da je tam nekdam učiteljeval narodni heroj Stane Žagar.

Ivan Skvarča-Modras

Skvarča Ivan je bil rojen l. 1915 v Sp. Idriji. Oče se je kot delavec že isto leto preselil v Zagorje, kjer se je Ivan izučil za ključavničarja. Zaposlen je bil v Celju. Že mlad je bil odbornik Zveze kmečkih fan-

tov in deklet, član Komunistične partije in aktiven delavec v delavsko-kulturnem društvu »Svoboda«. Zaradi svojega naprednega mišljenja in dela je bil leta 1939 zaprt. Leta 1941 je šel skupno s Petrom Štancetom v partizane. Kot borec štajerskega bataljona se je posebno izkazal v borbah pri pohodu na Kozjansko. Od leta 1942 je s svojo enoto samostojno izvršil več vojaških akcij od Bizeljskega do Haloz. Dnevno je napadal nemške postojanke, opravljal sabotažne akcije in zadajal Nemcem udarce. Ti so ga zasledovali vse leto, njega in njegovo četo pa niso mogli uničiti. Konec leta 1942 se je s svojimi borci združil s Kozjanskim bataljonom, kateremu je bil najprej komisar, potem komandant. V vseh borbah se je izkazal kot izredno hraber in spreten vodnik svoje enote.

Izredno junaštvo je pokazal v borbah pri Kozjem, pri rudniku na Senovem in pri napadu na vas Bistrica ob Sotli, kjer je padel junaške smrti 20. XII. 1943, ko je reševal ranjence svojega bataljona, da jih ne bi zajel okupator. Pokopan je v Zagorju pri Trbovljah.

C. Naše delo

Avsenak Lojze:

1. V rudniku na Senovem

Dolinica, ki vodi od Brestanice proti severovzhodu, se na Senovem naenkrat zoži in stisne v sotesko. Znajdemo se kakor v kotlu. Ta kraj se imenuje Ravne. V hribu pred seboj zagledamo črno odprtino — vhod v senovski rudnik. Pa vstopimo!

Hladen zrak nam zaveje naproti in nekako tesno je človeku pri srcu. Toda z nami je lučka-karbidarica, ki zvesto spremlja rudarja v jami. Tu je glavni izvozni rov, ki vodoravno pelje v rudnik. Ta rov je navpično povezan s površino z dvema jaškoma, na Zakovu in Reštanjju. Jaška se po teh krajih tudi imenujeta. Zakovski jašek je na primer globok 267 metrov.

Premogov sloj je plast premoga različnih debelosti in dolžin. V senovskem rudniku znaša največja debelost sloja do 20 metrov. Premog, ki ga tu kopljejo, pa se imenuje rjavi premog. Nastal je iz drevja in rastlinja sploh v dolgih milijonih let.

Da bi se mogel premog odkopavati, vodijo proge iz glavnega izvoznega rova proti sloju. Ker pa premogovni sloj strmo pada navzdol, se more priti do njega le tako, da gredo proge proti njemu tudi iz jaškov, in to na različnih višinah. Na teh višinah se odkopava premog in se imenujejo zato odkopne etaže. Visoke so približno tri in pol metra.

Mesta, kjer rudarji kopljejo premog, se imenujejo odkopi. Tu delajo v delovnih skupinah, največkrat po trije možje, kopač, njegov pomočnik in vozač. Premog pri pridobivanju razstreljujejo, pri vrtnanju uporabljajo svedre na stisnjeni zrak.

Proti pritisku hribine morajo rudarji vse proge in delovišča zavarovati z lesenim podporjem, da morejo delati brez nevarnosti.

Z odkopov odvažajo rudarji premog do jaškov, po katerih ga spuščajo do glavnega izvoznega rova, odkoder ga odvažajo električne lokomotive iz jame. Izvozni stroj prevaža tudi rudarje na delo in z dela.

Iz jame vozijo premog na separacijo, kjer ga posebni stroji razvrščajo na šest vrst. Nekatere vrste se tudi perejo, da se izloči blato in vse drugo, kar nima gorljivih snovi.

Tako pripravljeni premog odvažajo električne lokomotive do nakladališča v Brestanici, kjer ga natovarjajo na železniške vagoni in nato razpošiljajo naročnikom. Senovski premog se uporablja za kurjenje lokomotiv, pogon strojev v tovarnah in za potrebe gospodinjstev.

Delo v rudniku je težko. Ne samo zato, ker delajo rudarji pod zemljo brez sončne svetlobe, manjka jim tudi dobrega svežega zraka, pogosto pa jih muči tudi vročina ali mokrota v jami. Zato je treba rudarsko delo pravilno ceniti in rudarje spoštovati.

Avsenak Lojze:

2. O družbenem upravljanju podjetij

S podjetji kot splošnim ljudskim premoženjem gospodarijo v imenu družbene skupnosti delovni kolektivi po delavskih svetih in upravnih odborih. To je največja čast in zaupanje, ki so jo dosegli delovni ljudje v novi socialistični domovini.

Delavski svet izvoli delovni kolektiv. Zato si izbere najboljše in najzanesljivejše tovariše, od katerih pričakuje, da bodo svoje odgovorne naloge v delavskem svetu izpolnjevali kar najbolj vestno. Izvoljeni člani delavskega sveta si izvolijo svojega predsednika. Člani delavskega sveta izvolijo nato upravni odbor podjetja, ta pa si sam postavi predsednika.

Delavski svet potrjuje temeljne načrte in zaključne račune podjetja in odloča o gospodarjenju s podjetjem, izpolnjevanju gospodarskega načrta, pretresa delo upravnega odbora, razdeljuje tisti del skladov, ki so namenjeni podjetju ali delovnemu kolektivu.

Upravni odbor sestavlja predloge za temeljne načrte, skrbi, da podjetje pravilno posluje in je notranje urejeno, briga se za izboljšanje in povečanje proizvodnje, strokovni napredek delavcev in uslužbencev, pravilne delovne odnose v podjetju, delavsko varstvo in stori vse za varstvo in pravilno uporabljanje splošnega ljudskega premoženja, s katerim podjetje gospodari.

Upravni odbor je za vse svoje delo odgovoren delavskemu svetu, kateremu mora o tem poročati na sejah, hkrati pa odgovarja tudi oblastem.

Vsi posli družbenega upravljanja podjetij se morajo opravljati pošteno in strogo po zakonitih predpisih.

3. V kopitarni

Že teden dni je Ljubljančan Jančev Boris na počitnicah pri svojem stricu, čevljarškem mojstru v Sevnici. Ko ga je pa njegov bratranec, stričev Milan, vedno tako vabil! Lansko leto je bil Milan v Ljubljani, letos pa je prišel Boris v Sevnico. Enake starosti sta: letos sta pravkar dovršila 3. razred osnovne šole.

Koliko zanimivega je videl Boris tu na deželi! Kaj vse mu je Milan že razkazal! Posebno rad pa se je Boris mudil pri stricu v delavnici. Kako so tu nabijali od jutra do večera; tu je bilo treba novih podplatov, tam samo majhne krpe, temu je treba čevlje podšiti, onemu napraviti par novih.

»Mojster! Nekaj kopit številke 43, modernih, na pol koničastih bo treba! Za nove čevlje našemu sosedu kar ne morem najti pripravnih!« je prekinil molk pomočnik, ki je na polici prebrskal že vso ne prav skromno zalogo tamkaj razvrščenih kopit. »Saj res! Jih že tako rabim nekaj več, bom pa stopil jutri v Šmarje v kopitarno, da kaj pripravnega izberem.« »Stric! Prosim, ali smem z vami? Tako rad bi videl, kako je v kopitarni!« je zagrabil Boris ugodno priliko. »I, seveda, lahko greš! Pa Milan pojde tudi z nama. Z delovodjem sva dobra prijatelja, pa nam bo prav rad vse razkazal.«

Drugo jutro so jo mahnili v četrto ure oddaljeno Šmarje. Že od daleč so videli visoki tovarniški dimnik, iz katerega se je dvigal steber dima pod oblake. »45 metrov je visok,« je razlagal Milan, »prav toliko, kakor naš zvonik.«

»Dobro jutro, prijatelj Janc! Kaj bo dobrega?« je pozdravljaj delovodja, ko je opazil našo trojico. »Nekaj robe bom nabral in tale naš Ljubljančan bi rad videl, kako delate kopita. Ali bi nas popeljal nekoliko po tvornici?« »Le kar z menoj!« jih je takoj povabil prijazni delovodja.

»Glej, pravkar so pripeljali voz bukovih in gabrovih hlodov. Kar za njimi pojdemo! Za naše delo je ta les najpripravnejši, ker je trd in ne poka tako rad. Kupujemo ga od domačih posestnikov, dovažamo pa ga tudi po železnici iz oddaljenih krajev. Potrebujemo ga mnogo, imeti moramo veliko zalogo. Les mora dolgo ležati in čakati, kakor boste videli.«

Medtem so delavci hlode že zvalili na prvo žago, ki jih je razrezala v 20—30 cm dolge kose, druga jih je po dolgem razrezala na več enako velikih kosov, tretja pa jim je že dala surovo obliko kopita. »O, to gre pa hitro!« se je začudil Boris ter opazoval, kako so delavci surova kopita nato zmetali v parni kotel in ga zaprli. Ker pa se je Borisu zdelo le predolgo, je potihoma vprašal Milana, koliko časa bo

treba čakati. Delovodja, ki je slišal to vprašanje, se je nasmehnil: »Ej, predolgo bi to trajalo! Ne smeš misliti, dečko, da bo stric kar tu počakal, da bodo kopita gotova! O, dotlej je še dolga pot! Kopita se morajo v tem kotlu sedaj pariti celih 30 ur, da jih preizkusimo. Če kopito poče, les ni dovolj trd, zato ga zavržemo. — Prijatelj Janc, pojdiva, da si izbereš, kar rabiš. Vidva, fanta, pa pridita jutri popoldne ob treh, da vama bom naprej razkazal!«

Že pred napovedano uro sta drugega dne Boris in Milan čakala pred tvornico. Pozdravila sta delovodjo, ko ju je prišel iskat. Sli so zopet h kotlu, kjer so delavci že jemali venkaj kuhana kopita, jih nalagali na vozičke ter po ozkem železniškem tiru odpeljali k sušilnicam. Nekake dolge drvarnice so to, z redkimi stenami iz ozkih letvic, znotraj pa polica nad polico, kamor zlagajo prekuhana kopita. »Pol leta se morajo kopita na zraku in vetru sušiti!« je razkladal delovodja. »Ko se bodo tu skoro popolnoma posušila, jih bomo za nekaj časa dali še v umetno sušilnico. Tam, v vročem zraku, izhlapi iz njih tudi poslednja kapljica vode. S tem so kopita prestala zadnjo preizkušnjo.«

Hajdi, sedaj pa še v pravo delavnico! V veliki dvorani so razpostavljeni stroji, stružnice, ob njih pa v svoje delo zatopljeni delavci-strugarji. A obiščimo prej za trenutek še nad vse važnega delavca, modelérja, ki je pravzaprav duša kopitarne! Lani je bila moda širokih, letos morda koničastih čevljev; lani z visoko, letos morda z nizko peto. Pa je treba moških, ženskih in otroških kopit. Ta ima večjo, drugi manjšo, ta suho, drugi debelejšo nogo. Kopit najrazličnejših velikosti je treba. Vse to izdeluje modelér, vsake vrste po en par, toda — z roko! Izgotovljene vzorce izroča strugarjem, ki nato s strojem izdelujejo prav taka kopita, deset, sto, tisoč parov, kakor zahteva naročilo.

Ostružena kopita prevzamejo novi delavci, ki jih na posebnih strojih še obrusijo, zgladijo, opremijo s številko velikosti, nato še s tvorniškim žigom in že jih zlagajo v zaboje, pa z njimi na kolodvor, od koder jih razpošiljajo po vsem svetu.

Al. Razpotnik

4. V papirnici

Kdor je že hodil z Zidanega mosta proti Radečam, ga je medpotoma gotovo prehitel visoko naložen tovorni avtomobil. Če bi povprašali, kaj in kam vozi, bi zvedeli, da je papirniški avtomobil, ki vozi ponajvečkrat cunje s kolodvora v radeško papirnico.

Gotovo vas zanima, kakšna je papirnica! Napotimo se za sledjo avtomobila skozi Radeče, po cesti ob Sopotih naravnost proti strmemu Žlebniku. Po polurni hoji pridemo najprej do razsežne stavbe, papir-

niške cunjarne. Tu avtomobil po navadi odloži svoj tovor, cunje, stare in nove, vsake posebej, a vse razkužene, da ni v njih bolezenskih klic. Stare cunje izpraši stroj, nato pa jih razbero v svetle, temne, bele in umazane. Uporabljajo pa samo platnene in bombaževinaste, svilnatih in volnenih ne morejo rabiti. Takoj nato jih zmečejo v stroj, ki jih zreže v majhne krpice. — Delo v cunjarni opravljajo večinoma ženske.

Pojdimo sedaj v glavno tvornico, ki je od tod oddaljena skoraj četrt ure hoda. Podjetje je staro že okoli 200 let.

Vstopimo v prvo dvorano! Tu vidimo veliko kroglo s premerom 3—4 m. Napolnjena je s cunjami in z vodo, ki so ji dodali sode in apna. Ko se krogla vrti, se v nji cunje mešajo in kuhajo. To traja 8 ur. Nato cunje izpirajo v posebnih pripravah in jih zmeljejo. Sledi beljenje teh cunjastih koščkov v zelo jedki tekočini, v klorovem apnu.

Toda cunje še niso dovolj zmlete. Morajo še v posebne mline. Tu pridenejo cunjasti brozgi kleja in glin; za barvasti papir tudi barve. Vidimo gosto, mlečno gmoto, ki se vrti in, če jo zajamemo, nam med prsti odteče. Čudno se nam zdi, kako more iz tega nastati papir. Kmalu stojimo pri 30 m dolgem stroju, čigar spodna stran je pravzaprav veliko kovinasto sito, ki se enakomerno trese. Po tem situ se razliva brozga, zaradi tršenja se brozga počasi pomika naprej in med tem odteka voda. Ta, papirju že precej podobna snov, preide nato na drug stroj, kjer se plazi preko klubučevinaste podloge. Klubučevina vsrka še ostalo vlago. Še vedno nekoliko vlažna tanka plast snovi se nato sproti navija na velike vroče valje, na katerih se šele popolnoma posuši.

Perila ne likamo suhega, temveč ga prej nekoliko naškropimo in zvijemo, da postane vlažno. Isto delajo s papirjem. Ko suhega odvijemo z valjev, ga naškropijo in ob straneh obrežejo, nato ga pa zvijejo v velike zvitke. Te odnesejo za nekaj dni v hladen prostor. Potem pride papir v stroj, ki ga zgleda, zlika ter zreže v poljubne oblike in velikosti. Delavke pregledajo vsak kos papirja, ga zlagajo, štejejo ter zvijajo.

V radeški papirnici izdelujejo papir le iz cunj; to je boljši papir za risanje, za važne listine in za slike. Drugod ga delajo tudi iz lesa. Izdelujejo ga na isti način kakor iz cunj, le da les v posebnih mlinih prav na drobno zmeljejo. Papir iz lesa je mnogo slabši. V ovojnem papirju najdemo včasih še kar cele treščice.

Ivan Maticič:

5. Tako tiskamo

Barica je spesnila pesemco, drobno pesmico o beli mucu. Pa jo je kar poslala tovarišu uredniku in ga prosila, naj jo sprejme v list. Tako rada bi videla, da bi jo natisnili. Tovariš urednik jo je prečital: »Nu, zakaj ne; drobcena, čedna reč je.« — Miško je bil pa že dijak,

a kaveljč, pa je napisal pravljico, skoro resnično pripoved o ateju, ki je bil pet let v tujini in se povrnil ravno za novo leto; prav tedaj je prišel, prav kakor bi bil čakal pred durmi. In tudi to je sprejel tovariš urednik, jo opilil in okrtačil, kakor se spodobi za javnost. Zatem je dobil še več pesmi, pravljič in dopisov. Zbral je vse te nežne ropotije, pa jih nesel v tiskarno: tu imate in skrbite, da izide list natanko ta in ta dan.

In stvar pride črnim umetnikom v roke. Pesmico dobi mlad stavec v modri halji in je je kar vesel. Spoštljivo prime rokopis, da bi ga ne umazal, ker je tako lep in bel, se postavi pred črkovnik,¹ roka mu kar sama seže po začetno črko. Potem pa šviga roka sem in tja, stavec *feca*, kakor bi muhe lovil: črko k črki, besedo k besedi. Kot bi mignil, stoji »Bela muca« na nogah. Za naslovno vrsto seže v drug črkovnik, ki ima za stopnjo večje *tipe*² in celo drug značaj. Značaj? Imajo tudi črke značaj? Seve! Prav kot povest ali pesem: vesele so in čmerikave, mladostne in starikave.

Miškova reč pa roma na stavni stroj, kër je daljša. Tu jo zgrabi star *tipograf*,³ debela očala ima pa pust je kakor mašina. Včeraj je bil v mislih v zahodni Afriki, stavil je zgodbo o lovu na progasto hijeno, zatem o indijskih kmetih, pripravil še mnogo drugih stvari. Njemu pade v roke Miškova »Očetova vrnitev«. Kar oddahne se. In spusti vse prste na tipke, da kar zvončklja. *Matrice*⁴ se usipajo kakor iz vreče, beseda se uliva k besedi, vrsta izriva vrsto, svinec lije. Miško je kracljal »Očetovo vrnitev« teden dni, morda se potil celo dva, tri tedne, a tipograf tipka na klaviaturo uro, dve, tri — in »Očetova vrnitev« je ulita, sveti se kakor samo srebro.

Zdaj vzame Miškovo zadevo *korektor*⁵ pod drobnogled: ali se ni stavec morda zagalopiral, ni Mišku kaj izpustil ali celo dodal; vse je mogoče; je matrica preskočila drugo, pa se gledata dve črki kakor pes in mačka. A Miško je napačno vstavil vejice, naj ga koklja brnel! Za vsako napačno vejico bo treba vlitl novo vrsto, stavec bo hud. Nu, Miško je še mlad, kdaj bo še profesor; morda nikoli.

Stavljeno je vse in popravljeno. Zdaj nastopi *metér*.⁶ Ta ima črno haljo pa cigaro kadi. Ves *stavek*⁷ vam bo čedno razlomil na 16 enakih delov, na las enakih. Pa uvidi, da je gradiva preveč; nekaj bo treba odložiti za prihodnjič. Toda »Bela muca« mora noter, saj je tako drobena; »Očetova vrnitev« tudi, ker je tako zanimiva, skoraj pretresljiva: jo bo že kako stlačil. Torej najboljše naprej, na prvo stran odlično reč, Miškovo na tretje mesto; kajpada, so tu še bolši kaveljci od Miška; »Belo muco« potisne šele na šesto mesto; seveda: Barice *metér* ne pozna. Počasi napolni 16 strani, ravno 16; vse so enako sekane in lepe, nove, kakor bi jih odžagal. Nu, pa jih kar poveže vseh 16. Nato pa pod

krtačo, kajti tovariš urednik je zahteval ščetni odtis, da vidi in se prepriča, če se je izvršilo vse tako, kot je naročil. In pregleda vse po vrsti in prebere pa popravi to in ono. Nazadnje malo zamežikne in prekriža »Belo muco«: ven! Mu je prav žal, toda med tem je bil prejel od priznanega pesnika »Črno muco« — in seveda, mora bela ven; je še premlada.

Metér popravi brez ugovora, kakor je zapisano — in že se prikaže mojster v modri obleki. Če je mladinski list goden za tisk, bi rad vedel; čas poteka; čez dva dni mora list iziti, zato ga skrbi. Nu, godno je, naj le vzamejo! In pridejo možje, mišičasti in jaki, dvignejo vseh šestnajst strani in jih odneso na deskah dol v tiskarno. Za njimi stopa srečni metér. Doli jih lepo uredi, kakor se spodobi, da ne bi stala katera na glavi ali bi vskočila na napačno mesto, morda celo z zadnjega na prvo, in bi se vsem drugim pačila. Ravno šestnajst jih je, ne več ne manj, vsaka ima natančno odrejeno mesto, kako in kje mora stati, in sicer nepremično stati, brez vsake šale. Zato jih vklene mojster v klešče, trdo jih zaklopi, stisne nemilostno tako, da bi se jim pocedila kri, ako bi ne bile iz svinca.

Zdaj jih pa kar v stroj potisnejo. Namazan je in masten, strani kar zdrknejo vanj, nobena ne zaostane. Tiskar se vzpne na stroj, malo pritisne in že izvleče prvi odtis: revizijsko polo. Da jo metérju: naj korektor pregleda, če je vse prav, če ne škili morda kaka vrsta na stran ali ne sili celo ven. Ta bi bila lepa, ko jo je vendar tako trdo vklestil! Treba jo udariti po glavi. Ena vrsta stoji celo nespodobno: vsa je zveržena in neolikana. Ven z njo, drugo noter!

Zadnji pregled je končan — in mojster požene stroj. Vseh šestnajst jih stoji trdno, nobena se ne gane, ne vda. Nežna roka vlaga bele pole, izlagajo jih grablje; natiskane pole padajo iz stroja, naglo, ena na drugo pada mehko, kakor listje. Tisoč, dva, pet, deset tisoč, vse so enake, na vseh »Očetova vrnitev«, »Bele muce« na nobeni. A šestnajst svinčenih se ne vda.

Zdaj ima besedo knjigovez. Da vse lepo poveže v ovoj, da ne pade ven »Očetova vrnitev« ali morda »Črni muc«.

¹ »Črkovnik« je miza s predali, polnimi kovinskih črk.

² »Tipi« so razne vrste črk po velikosti in debelosti.

³ »Tipograf« je črkostavec.

⁴ »Matrica« je vrsta besed, ki jih stroj naprej sestavi in nato celo vrsto vlije iz svinca.

⁵ »Korektor« je oni, ki popravlja napake stavca.

⁶ »Metér« je stavec, ki sestavlja in ureja strani.

⁷ »Stavek« imenujejo tiskarji vse matrice ali vrste, zložene drugo za drugo v dolgo vrsto; ko razdeljujejo stavek v strani, pravijo, da se stavek lomi.

Na pošto! Barica težko čaka — pa dobi in hitro najde, zažgoli od veselja. »Črni muc« — kar samo se ji zasmee. Te lepe črke, tako nebeško lepe! — »Črni muc«? Kako? Bere, bere, dvakrat, trikrat — in ne razume. Kar skloni se in zajoka, žalostna in nesrečna. Ob nogah se ji igra majhna muca, razigrana, prav nič žalostna. Miško pa najde svoje in skoro pobledi od sreče. Gleda, ogleduje, prebira: toliko črk, morda milijon — vse njegove. In vrste, tiskane vrste, ravne, lepe — njegova last.

M. Utkotič - Fr. Drnovšek:

6. Pri usnjarju

Ta Cene! Le pomislite, kaj je zopet napravil: v nedeljo popoldne sta se oče in mati odpravila na obisk k stricu, Cene pa na drsališče. Še skoraj nove škornje je imel. Zvečer pa je bila v podplatu luknja... To je bil oče hud!

»Fant misli, da bo vsa Sivka le zanj!« se je hudoval oče. Sivka? Sivka, tista krava, ki ga je lansko leto tako neusmiljeno pod rebra sunila, ker jo je dražil, in ki so jo mesarju prodali ter si kožo izgovorili? Pa mu je zvečer razložil brat Bine, ki obiskuje že zadnji razred: Sivka — mesar — strojar — usnje — čevlji! Saj res! Kolikokrat je poleti, ko se je v Savi kopal, videl starega usnjarja Jožeta, da pere neke kože, a kdo bi se za to še kaj več zanimal. Vedel je sicer, da je sredi mesta usnjarna, da delajo iz kož usnje, ali kako, to mu je bilo doslej neznano. Pa je bil Cene korajžen, ukaželjen, z Jožetom sta si bila prijatelja, pa zaradi raztrganih podplatov ga je pekla vest.

Kar sam jo je mahnil drugega popoldne tja v usnjarno: »Bom poprosil Jožeta, da mi razloži, kako se usnje dela!«

V težkih, močnih škornjih, z dolgim usnjatim predpasnikom, takšnega je našel Jožeta na dvorišču, prav ko je tehtal kože, ki jih je pripeljal mesar. Toda Jože ni bil sam; poslovodja in mesar stojita poleg in gledata, koliko bo tehtnica potegnila. Cene jo je že hotel odkuriti, a bilo je prepozno; poslovodja ga je že ugledal. »Lej ga, Cene! Kaj pa bi rad?« »Prosim, prosim, rad bi videl, kako bo Jože usnje delal!« je odvrnil Cene v zadregi; nekoliko nerodno mu je bilo pred poslovodjem, ki ga je večkrat takole malo — uščipnil. »Ali iz tvoje kože, Cene?« ga je hudomušno vprašal. »No, seveda, kar z Jožetom se domenita!« je nato dostavil, sam pa je odšel z mesarjem v pisarno, da mu izplača za kože.

»Jože! Koliko pa tehta takale koža?« se je sedaj ojunačil Cene, ko sta bila sama. »Voľovska ima do 35 kg, kravja do 20, telečja pa kakih 6 kg. Debele kože bodo za podplate, tanke pa za gornje usnje,« je razlagal Jože, nesoč kože v delavnico, kamor mu je sledil tudi Cene. Tu jih je vrgel v vodo in jih dobro namočil. »Tu ostanejo 12 ur,« pravi,

»nato pa jih vložim tjale v apno, da odstopi dlaka in meso. Vidiš tamle delavca, ki na stolici pravkar strga z nožem apno, dlako in meso, kolikor ga je na koži še ostalo? Nato pa bo šel v Savo izpirat kožo. Tako očiščeno kožo denemo za 8 tednov v čreslenko, t. j. v čreslo, poparjeno z vrelo vodo. Tamle je tista kad, Čreslenko moramo vsak teden menjavati. Iz čreslenke pridejo kože v drugo kad, kjer jih potrosimo z zmleto ježico. Po dveh mesecih jih očistimo in ponovno potrosimo. In zopet po 2 mesecih kože očistimo ter razobesimo, da se nekoliko posuše. Nato jih še zgladimo in popolnoma posušimo: podplati so gotovi! V tvornicah gre vse to seveda mnogo hitreje; tam delajo s stroji.«

»Kako pa izdelujete gornje usnje?« je prekinil Cene zanimivo Jožetovo razlaganje. »Skoraj ravno tako; le še natančneje: ko jih vzamemo iz čreslenke, jih posušimo ter napojimo s posebno mastjo, mešanico iz loja, ribje in še nekaterih drugih masti. Šele potem posušimo kožo in jo ugladimo. Taka koža je rjave barve; rabijo jo za rjave čevlje. Druge kože pa počrnimo in sicer samo na eni strani. Počrnimo jih s prežilko in to v sušilnici pri 35 stopinjah toplote, ker se mrzle ne dajo barvati.«

»Po čem pa prodajate usnje?« se jeanimal Cene; morda ga je zapekla vest zaradi raztrganih podplatov. »Hm, drago je, drago, kar vprašaj v zadružni trgovini.« »Kam pa zmečete odpadke?« »Nikamor; tudi to se proda: rogovi za glavnike, za držaje pri nožih itd., apneno meso za klej, žima za krtače, dlaka za izdelovanje konjskih odevj.«

»Ne, na podplate bo treba bolj paziti!« je sklenil Cene, ko se je poslavljal od prijaznega Jožeta. Prav tisti hip je vstopil v delavnico poslovodja. »Ti, Cene!« je še mogel hudomušni mož zaklicati za njim, »ali so ti res oče včeraj — hlače ustrojili!« Cene je že bil izginil skozi vrata...

7. Pri apnenici

Tisti dan je bilo pri Gorjančevih vse narobe. In kako tudi ne? Prazniki 1. maja so bili pred durmi, treba je bilo prenoviti in počediti vso hišo! — Mati in teta Špela sta nosili iz sob pohištvo, starejša Marjanica je ometala pajčevino in pomivala tla, oče pa je poklical osemletnega Peterčka in mu velel: »Ker že pospravljamo, bomo tudi še sobe prebelili. Vzemi voziček s starim zabojem in stopi do bližnje apnenice! Govoril sem že s stricem Ambrožem, pa ti bo naložil apna.«

Peterček se zavrti, ena, dve in bil je nared. Dobro mu je bila znana bližnja apnenica, še bolj pa stric Ambrož, ki je imel otroke rad in jim je vedno povedal kaj zanimivega. Hitro je zropotal z vozičkom čez dvorišče in dalje po beli cesti do gozda. Od daleč je zagledal gost oblak črnega dima, ki se je valil izza pravkar ozelenelega drevja. V vedno večjih kolobarjih se je dvigal više in više ter se naposled raz-

blinil. Na zadnjem ovinku pa je Peterček že opazil strica Ambroža, ki je z visoko zavihanimi rokavi nalagal v peč težka polena. Jasen plamen mu je osvetljeval zagoreli obraz, na katerem so se določno črtale dolge brke. Vse osmojene so bile na konceh; saj je stric Ambrož prebil skoraj vse življenje ob apnenici.

»Dober dan, stric!« pozdravi Peterček. Stari se okrene, si z začnelo roko zasenči oči, pogleda prišleca ter zagodrnja nekaj v odgovor. Peterček je vedel, da mora sedaj mirno čakati, dokler ne bo stric opravil svojega posla, kajti, ne trpi, da bi ga pri delu kdo motil. Peterček je opazoval ogromno peč, ki pa je bila drugačna kakor pri njih doma v kuhinji. Bila je sezidana iz velikih, surovo obdelanih kamnov, spodaj obsežnejša, proti vrhu ožja. Toda zgoraj ni bila pokrita, niti ni imela dimnika, temveč je iz nje gledalo kamenje. »Prav kakor doma žganci iz lonca,« si je mislil Peterček. Izmed kamenja so sikali dolgi, ognjeni jeziki. Kadilo se je huje nego doma iz dimnika. Spodaj so bila pa vratca. Skoznje je stric Ambrož nalagal na ogenj.

»Stric,« vpraša Peterček, »kako dolgo kuhate takole veliko peč kamenja?« Ambrož se počasi obrne, vzame iz ust pipo, ki je tudi med delom ni nikdar odložil, počasi in premišljeno pljune pred se in odgovori: »V ponedeljek zvečer sem zakuril, sedaj bo pa gorelo venomer tja do četrтка.« Peterček gleda in se čudi: »Naša mama pečejo kruh, stric Ambrož pa kamen. Ali ni to čudno!« Glasno pa reče: »Stric, zakaj pa pravzaprav pečete to kamenje?« »Norček,« odvrne stric, »poslušaj: temu kamnu se pravi apnenec, ves ta hrib ga je poln. Delavci ga nalomijo tukaj v kamnolomu, ga nalože v peč, a jaz pod njim zakurim. Vročina izpremeni kamen v belo, krhko snov. Pravimo ji žgano apno. Takega ti bom naložil na voziček, da ga boš odpeljal domov očetu, ki te bržčas že težko pričakuje.« Potem vzame lopato in mu naloži apna s kupa poleg apnenice. Ko je bil zaboj poln, se Peterček zahvali in hoče oditi. Stric ga še opozori: »Ne prijemaj apna z roko, da ti ne razje kože.«

Doma je bil oče medtem na vrtu izkopal jamo. Vanjo sta s Peterčkom stresla apno. »Sedaj ga bova pa gasila,« reče oče in jame nositi nanj vode. Peterčka pošlje medtem v drvarnico po lesen drog. Rado-veden je čakal Peterček, čemu te priprave. — Ko je bilo vode dovolj, vzame oče drog in prične apno mešati. Iz vode so se dvigali mehurčki. »Pazi, da te ne oškropim; sicer se pokvari obleka, kožo si pa opečesh.« Peterček se umakne za nekaj korakov in gleda. Res, iz jame se dviga sopara, kakor če vre voda v loncu. Oče mu pojasni: »Apno vpija vodo, ki se pri tem segreje.«

Kmalu je bilo apno ugašeno. Niso več silili mehurčki iz vode in tudi kadilo se ni več. Oče vzame star škof in nadeva vanj nekoliko gašenega apna. Še vode prinese in je dolije. Voda postane kot mleko

in oče pojasni Peterčku: »To je sedaj belež, s katerim bova prebelila stene. Boljše je sicer uležano apno, toda to bi se reklo čakati kar več mesecev!« Škof sta nesla v sobo, oče je vzel velik čopič in kmalu je dobila soba novo, snežno belo obleko.

I. Mikulič:

8. Pri slivarjih

Ko začno zoreti slive, ožive Artiče. Ves mladi ženski svet se pripravlja na delo. Dečenski kovač skuje v ta namen posebne krive, pločevinaste nože. Ze so tu slovenski Brici, Goričani. Ožgani so od sonca in po laško kaj povedo, pa so jih naši ljudje krstili za »Italijane«.

Vroč dan je sicer, a vendar: obiščimo slivarje! Nakupljenih vidimo že velik kup sliv (čespelj), a jih še vedno, dan za dnem, dovažajo sadjarji iz bližnje in daljnje okolice. Okrog kupa sede dekleta z nazaj zavihanimi, rumenimi rutami in med veselim čebljanjem ter petjem hite lupiti vsaka v svojo posodo, da kup kar naglo kopni.

Poldne je. Delavke prestanejo z delom in utihnejo. Že prihajajo matere in sestre, ki jim prinašajo kosilo. Malo je oddiha. Treba je zopet nad slive, saj slivarji že kómaj čakajo, da olupljeni sad nadevajo na lese. Lese so velike, iz protja pletene plošče, ki jih po bližnji trati izpostavijo pekočemu soncu, da se slive čimbolj in hatreje suše.

Pravkar je prišel slivar iz kadilnice, iz »pacóna«, kjer je posušene slive požveplil. Čudno se nam je zdelo, saj požveplane slive vendar ne morejo biti užitne. A možak nam je smehljaje odgovoril, da se to prav nič ne pozna, saj požveplane slive nato zopet izpostavijo zraku in soncu, in sicer tako dolgo, da napokajo. Napokanim slivam odstranijo dekleta koščice in jih po dve in dve stiskajo skupaj v suhi figi podobne oblike, nakar jih zopet polagajo na lese, da se osuše. Slivar nas je povabil, naj jih pridemo pogledat, ko jih bodo vlagali v zaboje, in se prepričat, če bodo takrat tudi še dišale po žveplu: tudi pokusiti jih bomo smeli. Pa smo šli domov; predolgo bi bilo treba čakati.

Čez teden dni nas je pot zopet privedla tod mimo. Mrtvo je bilo na podu in trati. Ni bilo več deklet, ne njihovega petja, le po žganju je dišalo vse naokrog. Preudarni slivar je iz slivovih olupkov skuhal slivovko, posušene slive pa je vložil v zaboje in kot posebno dobro, cenjeno slaščico imenovano prinele razposlal po svetu. In mi jih nismo pokusili, čeravno nas je vabil! Pa prihodnje leto! Prav za gotovo!

9. Pri tericah

Lepo jesensko jutro. Izpod kozolca bližnje kmetije nam udarja v uho čuden ropot, vmes pa se čuje smeh in govorjenje. Kaj neki imajo?

Stopimo bliže. Aha, terice! Ko starejša ženica vidi, kako se radovedno približujemo, nas povabi bliže: »Le bólte sem, se róde pokóžemo!«

Za hip je obstalo enakomerno ropotanje, ko smo jih pozdravili, nato so zopet nadaljevale z delom. Le naša ženica, najbrž gospodinja, je odložila orodje ter nam zgovorno začela pojasnjevati:

»Slišali ste glas trlic ter prišli pogledat, kaj delamo. Ni snažen naš posel; vse smo prašne.

Vsi poznate platnene »plahte«, a dolga je pot lanu od njive preko teric do krojača in šivilje. Lan posejemo že meseca avgusta in mu pravimo po naše »türšek«. Najbolje je menda sejati türšek ob koncu avgusta. Türšek prezimi kot ozimno žito, spomladi pa sejemo spomladni lan, čigar predivo je lepše od türškovega. Spomladi zrasteta türšek in lan do pol metra visoko in še više. Meseca junija cvete. Kakor modro morje se nam zdi laneno polje v cvetju. Ko lan odcvete, počakamo, da seme napol dozori. Meseca julija ga popipljemo iz zemlje ter mu stolčemo semenske glavice s peračami, z orodjem, ki je nekoliko podobno kuhalnici. Nato lan razgrnemo po pokošenem travniku, da se »zrosi« ali »zgodi«, t. j. da postane goden. Lan se zrosi na ta način, da je tri tedne izpostavljen vremenu (soncu, dežju, vetru in rosi). Posebno mora nanj delovati vlaga. Ponekod ga³ zgođe tudi na ta način, da ga denejo v potok. Tak lan je goden že čez pet dni. Potem lan pobermemo ter ga spravimo v sušilnico, t. j. v posebne jame, ki jih pokrijemo s pokrovi iz tršljikovine. Na te pokrove položimo lan, v jamo pa napeljemo toploto iz bližnje, posebej v ta namen prirejene peči. Ko se lan posuši, ga šele taremo, kakor tu vidite. Včasih smo se terice zbirale že ob prvem petelinovem klicu, no, dandanes je drugače...

Taremo pa tako-le: S stopo stolčemo lan, da se deloma oprusti pezdirdja. Potem taremo s trlico, naposled pa sčešemo (»mikamo«) z grebenom, ki je podoben glavniku. Tako dobimo lepo predivo, ki ga hranimo v povesmih in slabše, ki ostane manj urejeno, v kodeljah. Pozimi, ko se je kmetško delo uletelo, spredemo povesma in kodelje na kolovratih v boljše in slabše niti. Prijetno je ob zimskih večerih na preji. V dolnji hiši brnijo kolovrati, vmes pa se kratkočasimo s petjem, šalami in pripovedkami. Hitro mineva čas, predivo gineva pod rokami spretnih predic, dolge niti pa se navijajo na vretenu, od koder jih potem previjemo v štrene. Štrene nato še obelimo ter jih končno zvijemo v klobčiče. Te nesemo tkalcu, da jih na statvah stke v platno. Toda tudi sedaj še ne začnemo takoj šivati rjuh, brisač, sraje itd., zakaj platno je še zelo rjavo, zato ga še dlje časa »belimo«: dolge platnene kose razprostiramo po trati ter jih polivamo z vodo, da jih nato sonce polagoma pobeli.

Nekdaj smo sejali mnogo več lanu, saj se celo velik del naše vasi imenuje »Lanišče«. Do nedavna so moški in ženske nosili samo »hodno« obleko. Hrvatski kmetje in kmetice jo še danes prav radi nosijo. Kar

rada jih pogledam, te brhke Hrvatice, kadar nesem živila na zagrebški trg naprodaj. Prav čedne so te obleke, posebno še, če so lepo vezene.«

Ženica je pogladila začetno povesmo in otresla iz njega še zadnje drobce pezdirja.

Fr. Drnovšek:

10. Na pošti

V glavnem šolskem odmoru, ob desetih, je Jožek z učiteljevim dovoljenjem vsak dan stopil na pošto po očetov časopis. Danes pa je imel prav posebno važno pot: njegov starejši brat Cene, ki služi vojake doli v Beogradu, bo obhajal jutri svoj rojstni dan, pa so mati naložili nekaj dobrot v zavoj, ki ga je Jožek nato moral na pošti oddati. Potrebno spremnico je izpolnila sestra Anica, oče so pa napisali razen tega še pošno nakaznico, glasečo se na din 100.—, »Cenetu za priboljšek«, kakor so dejali. »S to-le položnico pa plačaj tudi še naročnino za časopis! Konec meseca poteče naročnina, pa ne bi rad, da mi časopis ustavijo.«

Vse je Jožek v redu opravil: na pošti je pri prvem okencu oddal zavoj, pri drugem, pri blagajni, pa denar. Ni mu bilo to nič novega; večkrat je že izvrševal taka naročila. Pač pa je bilo to novo njegovemu bratcu Ivanu iz I. razreda, ki mu je pomagal nositi zavoj. Kaj vse je Ivan tu videl! Ljudje so prihajali in odhajali. Tam pri prvem okencu so oddajali razne zavoje in pisma, pri drugem so izročali ali pa tudi prejemale denar. Posebno je Ivana zanimalo tisto kolesje tam na mizi: brzojavni aparat. Pravkar je prišel vajenec iz trgovine ter izročil uradnici listek, brzojavko. In uradnica je sedla k aparatu ter začela tako čudno pritiskati na neko kljuko; brzojavila je. — Ali zdaj! Vstopil je poslovodja iz zadruga. »Prosim za telefon!« Stopil je k neki skrinjici ob steni, pritisnil neko čudno stvar, slušalo, na uho in začel govoriti: »Halo! Ljubljana! Tu zadruga! Kdo tam? A, ti si? Zdravo, prijatelj! Prosim te, bodi tako dober in...« »Jožek, s kom pa govori, ko ni nikogar videti?« je Ivan začudeno dregnil brata. Jožek mu je razložil brzojav in telefon ter ga tudi opozoril na žice, ki jih je videti na obcestnih drogovih. Poslušal je Ivan, nato pa neverno zmajal z glavo, rekoč: »Veš, zadnjič so pravili sosedov stric, da so svojemu Tončetu k vojakom brzojavno poslali nekaj denarja. Pa so potem stopili na cesto k brzojavnemu drogu, da bi videli, kdaj se bo denar po žici mimo pripeljal, pa ga niso pričakali...« Na glas se je zasmel Jožek, pa tudi poštarju, ki je vse to slišal, je šlo močno na smeh.

11. Zrno do zrna ...

Oče Martin, ki je na zadnjem sejmu prodal vole, se je odločil naložiti izkupiček v mestni hranilnici. Takoj jutri bo to storil, saj mora že tako svojemu najmlajšemu, Tinetu, kupiti novo obleko.

Drugega dne sta jo s Tinetom že zarana mahala proti mestu. Tine je bil kar poskočen: novo obleko bo dobil!

V zadružni trgovini sta kmalu opravila: Tinetov obraz je žarel: to bodo tovariši v šoli občudovali njegovo obleko.

Sedaj pa še v hranilnico! Tudi to je bilo za Tineta nekaj novega! Kupce denarja bo videl tam, je mislil, morda celo stroje, s katerimi ga izdelujejo! Pa kakšno razočaranje, ko vstopita v pisarno. Oprema je čisto preprosta: velika pisalna miza, nekaj stolov, velika omara pa nekaj kovinast pokončen zaboj tam v kotu! Takale je hranilnica?

»Dober dan, tovariš blagajnik?« pozdravi oče. Blagajnik, ki je pri veliki mizi pravkar listal po ogromni knjigi, pogleda kvišku in prijazno odzdravi. »Tole malenkost bi rad določil k svoji glavnici,« reče oče, »tukaj pa je vložna knjižica. Sinoči sem prodal par volov, pa bi se rad odkrižal skrbi; nimam rad toliko denarja doma!« »Ste pač skrben gospodar, oče Martin,« odvrne blagajnik in odpira glavno knjigo hranilnih vlog; »ravnote se pač po geslu naših umnih očetov: denar ima polzek rep, zato z njim čimprej na varno, kajne?«

Nato vpiše blagajnik vloženo vsoto v veliko knjigo, seže pa tudi po oni mali, ki mu jo je izročil oče. V tem hipu potrka nekdo in v sobo stopi mlajši mož. Tiho je govoril z blagajnikom, na kar ta odpre drugo veliko knjigo z napisom »Knjiga posojil«, vpiše vanjo nekaj, stopi k železnemu zaboju, vzame iz njega nekaj denarja in ga odšteje možu. Večrejšega obraza kakor ob vstopu se mož zahvali in poslovi.

Zopet povzame besedo oče in prosi, da mu blagajnik vpiše v hranilno knjižico tudi obresti za preteklo leto. »Sicer smo že v aprilu, a do danes nisem imel prilike priti semkaj.« Uradnik mu rad ustreže in med delom pripoveduje: »Mož, ki je bil pravkar tu, je bil še pred nekaj leti prav premožen posestnik. Toda zaradi nespretnega gospodarstva, zaradi nesreče pri živini, mnogokrat nepotrebnega pohajanja po sejmih, in potratnega življenja se je začelo njegovo premoženje krčiti. Vidite, tako je primoran iskati pomoči pri našem zavodu. Posestvo je sicer že precej zadolženo, a naše posojilo je doslej še vendar krito. Ali v bodoče bo pa že moral privedsti s seboj poroke! Pa upajmo, da se bodo časi tudi zanj izboljšali.«

Domov grede je Tine šele začel urejevati svoje misli in vtise. »Oče, oni pokončni zaboj, čemu ga pa imajo? Ali je v njem ves denar shranjen?« »To je blagajna! V njej je denar varen pred tatovi in

ognjem.« je pojasnjeval oče. »Nikakor pa ne smeš misliti, da leži tamkaj ves denar, kar ga ljudje v hranilnico nanosijo! Videl si, da je ravno tedaj, ko sva bila v posojilnici, izplačal blagajnik nekaj tisočakov posojila onemu možu. Zanj je ta denarni zavod posojilnica, za naju pa, ker sva denar tamkaj shranila, hranilnica.«

»Ali opravlja blagajnik pisarniške posle brezplačno?« vpraša Tine. »Kaj še: kako bi pa mogel živeti? Stvar je tale: denar, ki ga imam v hranilnici naloženega, se večja od leta do leta. Hranilnica namreč plača od vsakih vloženih 100 din 5 din letnih obresti. Kdor si pa denar izposodi, mora plačati za to neko odškodnino: pri nas 7 odstotkov. Ta razlika je hranilnični dobiček, s katerim krije izdatke za potrebne knjige, plačo blagajniku i. dr. Da pa se vse poslovanje vrši v redu, načeljuje posojilnici odbor, ki se večkrat sestane, da ukrepa o potrebem, da pregleda poslovne knjige itd.

Prihodnjič, ko pojdeva zopet v mesto, ti podarim manjšo vsoto, ki jo boš vložil v hranilnico; vložna knjižica pa se bo glasila na tvoje ime. K tej glavnici dolagaj vsak dinar, ki si ga doslej po nepotrebnem izdajal za sladkorčke in podobno. Hranilnica ti bo vsako leto pripisovala obresti in tako bo kupček polagoma naraščal.«

Tako se je tudi zgodilo: Tine je na svojo hranilno knjižico zelo ponosen. Vse kaže, da bo nekoč prav tako varčen gospodar kakor njegov oče.

K. Grabeljšek:

12. »Koruzo smo kožuháli...«

Računali smo: vsa naša pozornost je bila pri računu na tabli. Pa se mi je zždelo, da je pozornost kar nenadoma pojenjala. Ozrem se po razredu. Res, drug za drugim so se obračali tja proti predzadnji klopi. Pritajen smeh jih je silil, vmes pa so pogledovali mene. I seveda: Mihec vleče dreto kot za stavo.

»Hej, Mihec, zaspanec! Zdrami se vendar; ura je devet!« Prestrašen se vzravna ter se tiho opraviči: »Prosim, koruzo smo kožuháli!« Vidim, kako se s spancec bojuje; da ga vzdramim, ga pozovem, naj nam pove, kako je bilo. Na mah so postale njegove oči živahnejše: »O, lepo je bilo!« »Ali ste imeli dosti koruze?« »O, dosti! Dva dni smo jo na njivi obtrgavali: ata, mama pa Micika in Franca. Jaz sem pa samo doma pomagal, ko smo jo na pod zmetavali.« »In včeraj ste kožuháli?« ga povprašam. »Da, že ob osmih zvečer smo pričeli. Iz »sosečke« je prišlo vse polno kožuháčev in kožuháčic, pá so bili mama zelo veseli. Nekateri so kožuháli, drugi smo pa vezali. O, pa sem jaz dobil pet rdečih koruz, sosedov Francek pa samo dve...« »Ti imaš pa srečo! Ali ste tudi kaj zapeli?« »O, in pa še kakšne! Najlepša je bila tista

o lisici; sosedov stric znajo celo vseh trideset kitic!« In kakor da se je spomnil na nekaj prav veselega, je prasnil v smeh ter nadaljeval: »Veste, ko smo ravno to o lisici peli, smo nekateri podkopali kup, na katerem sta sedeli naša Micka in sosedova Tona, Rump, sta se zrušili med koruzo, mi smo se pa smejali, da nas je vse bolelo!« »Kajpada, na neumnosti ste mislili, drugi so pa kožuhalí namesto vas!« »Pa smo bili vseeno pridni. Ob eni popólnoči smo že zgotovili. Takrat so mama prinesli pogače in vina, vsega dovolj. Ko smo se najedli in napili, je začel Cene še na harmoniko igrati, drugi so pa plesali in »juškali!« Tako navdušeno je pripovedoval, da sem ga moral podražiti: »Pa si ti tudi plesal?« Nekoliko je bil v zadregi: »Jaz sem samo gledal, ko pa je bilo tako lepo. Ob treh sem zaspal in so me ata nesli v posteljo.«

Skoraj bi bili pozabili, da imamo računanje...

B. Medved:

3. Zadruga si je uredila vinograd

Južno pobočje Orlice ima sončno lego. Zgodovina nam pove, da so bili na tem pobočju že v zgodnjem srednjem veku vinogradi. Solnograški nadškofje so bili lastniki teh vinogradov, ki pa niso bili tako urejeni, kot so dandanašnji; po položnih gričih so rasli redki trsi, ki so jih v letih razrasta razkolili tako, da je trta imela do 40 kolov.

Takratno obdelovanje je bilo zelo primitivno. Okopali so samo okoli trsa, s trto ali beko so privezali rožje h kolom in delo je bilo do trgatve opravljeno.

Trta je obilno rodila, vina so pridelali veliko in je za takratne razmere imelo še dokaj dobro ceno. Z vinom so trgovali daleč v severne dežele. Vino so v bariglah — sodih (približno 7—8 hl) prevažali vozniki s konjsko vprego, ker takrat ni bilo drugih prometnih sredstev. Iz tistih časov je še ostala napitnica: »Furmani so furali bariglo zrelega vina...«

Pred sto leti so kmetje dobili zemljo v svojo last, tedaj so si uredili vinograde podobno, kot so bili škofovski.

Na vse naše lepe gorice pa je prišlo zlo. Iz novega sveta — tako so takrat imenovali Ameriko, je prišlo mnogo novih kulturnih rastlin in z njimi različne bolezni in škodljivci. Pred sedemdesetimi leti je napadla trto trtna uš, ki se je naselila na koreninah vinske trte. V nekaj letih so bili naši vinogradi uničeni. Ljudje so bili obupani, glavni vir dohodkov je odpadel.

Takratna oblast je z vso silo hotela zatreti trtno uš. Pošiljala je strokovnjake v vinograde, da so pregledali korenine vinske trte. Ako so našli le en sam okužen trs, so posekali ves vinograd in trte sežgali, da bi uničili trtno uš. Ljudje so se temu postopku uprli. S koli so pognali

komisijo in delavce. Oblast je poklicala za zaščito komisije vojaštvo, ki je ostro nastopalo. Prišlo je tudi do streljanja. Na Sromljah so padle prve žrtve.

Vinogradniški strokovnjaki so prišli trtni uši kmalu do živega. Iz Amerike so pripeljali trtni divjak, podlogo, ki ni bila občutljiva za trtno uš.

Na divjak so cepili plemenito trto. Uredili so poizkusne vinograde. V Pišecah so napravili tak vinograd v Pernaverju. Seveda, nova trta je bila zelo občutljiva rastlina. Zemljo so morali globoko zrigolati, trse zasaditi v vrstah, jih škropiti ter žeplati in okopavati, česar prej niso delali.

Ljudje so spočetka z nezaupanjem gledali nova in po njihovem mnenju pretežka in nepotrebna dela.

Nepopisno veselje je zavladovalo, ko so se v jeseni po dvch, treh letih dela pokazali prvi grozdi. Ljudje so uvideli, da bo treba obnavljati vinograde in jih obdelovati po novem načinu. — Z veliko voljo so se lotili dela; dan jim je bil prekratek, še pri mesecu so delali. Griči so dobili v kratkem novo lice. Trta je rodila, a zahtevala je mnogo več skrbi in dela. Tako še sedaj rodi trta; toda stari nasadi kličejo po obnovi.

V sedanjem času, ko ni toliko delovnih moči na razpolago, bo treba misliti na obdelavo vinogradov s stroji.

Napredni vinogradniki, združeni v Kmetijski zadrugi v Pišecah, so sklenili urediti vinograd po vseh sodobnih načelih.

Z motornim plugom so globoko zorali najlepši sončni predel v izmeri 5 ha in ga pripravili za saditev. — Še prej so uredili trsnico, ki je na najsodobnejši način vzgojila nove trte, okoreničene cepljenke.

Bodoči vinograd so razdelili v vrste, oddaljene druga od druge 2 m, za nove trte so skopali jame v razdalji 1,5 m. Med 1200 betonskimi stebri je napeto en vagon žice. Ves vinograd so zasadili samo z dvema vrstama žlahtne trte, in sicer z laškim rizlingom in muškarnim silvancom, ki dajeta najboljše vino.

Novi vinograd že rodi, izborna kapljica bo širila sloves pišečkih vin, delovnim zadrudnikom pa bo trud bogato poplačan.

Kakor je bil vinograd v Pernaverju gonilna sila za obnovo vinogradov po trtni uši, tako naj bo novi vinograd Kmetijske zadruge spodbuda vinogradnikom pri sodobni ureditvi novih nasadov žlahtne trte.

Poleti sonce ves dan greje zemljo in napeto grozdje. Ko dahne na pišečke gorice prva jesen, zapoje svojo pesem klopotci, neumorni črički pa godejo v pozno noč.

14. Slovenska pesem

*Pesem zaplovi prek sinje poljane
pesem veselih, svobodnih ljudi,
z modrega neba do Alp in Ljubljane,
plani do zadnje slovenske vasi.*

*U soncu se dvigajo plavži, tovarne,
ceste in proge, prekopi, vasi,
mesta cvetoča, domovi, livarne,
delo junaških in silnih ljudi.*

*Trdni in budni na straži stojimo,
čuvamo zvesto, kar ljudstvo gradi;
tiho se delovnih zmag veselimo,
močne in trdne so naše pesti.*

*Dvigni se, dvigni, zemlja slovenska,
naša ljubezen vsa živa gori.
U borbah krvavih in delovnih zmagah
za te vsak dih, vsako kapljo krvi.*

V zbirki »Pesem svobodnih ljudi« (Gobec, Mihelčič, Simoniti)
Ljubljana, 1953.

SHICA REGULACIJE SAVE, HRKE IN SOTLE TER NAČRT OSUŠITVE BREŽIŠKEGA OBSOTELJSKEGA POLJA IN HRAKOVŠKEGA BAZENA TER NAMAKANJE HRŠKEGA POLJA

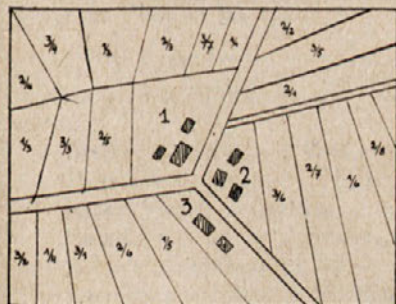
15. Delo mladega rodu

Ravnina ob Savi in Krki na Spodnjem slovenskem Posavju je v naši republiki eden izmed predelov, ki ima najboljše pogoje za napredno kmetijsko gospodarstvo. V trikotniku med Savo in Sotljo od Vidma pri Krškem do Stare vasi ob Sotli je puhlica, rodovitna zemlja, ki jo sedaj zamočvirjajo potoki, kateri tečejo z Orlice v Savo; zato raste v velikem delu tega prostora samo kislja krma. Ob Krki so od Škocijana do Brežic lepe ravnine z rodovitno zemljo, ki jo poplavlja Krka. Od Leskovca do Cerkelj ob Krki in do Save je plitva zemlja, kjer ne uspevajo pridelki zaradi suše. Ob Sotli so poplave vsako leto. Brežiško-krško polje ima najtoplejše poletne mesece v vsej Sloveniji.

Ustvariti moramo pogoje, da ne bo pridelek na tem polju odvisen od suše in moče. Tukaj so dani pogoji, da ustvarimo najlepši primer socialističnega kmetijskega gospodarstva.

Zemljo je treba tam, kjer je zamočvirjena, najprej osušiti in jo obvarovati z nasipi pred poplavami, obenem opremiti kanale tako, da v primeru suše lahko namakajo zemljo.

PRED KOMASACIJO

PO KOMASACIJO

Na Krškem polju bi bilo treba napraviti kanale, iz katerih bi črpali vodo za škropljenje polja z brizgalkami. Vodo za namakanje bi dali na levem bregu Save potoki z Orlice in na desnem bregu potoki, ki prihajajo iz gričevja nad Leskovcem; večji del vode pa bi pritekal iz Save, ko bi zgradili hidrocentralo pri Krškem.

Kanalov za osuševanje in namakanje pa ni mogoče graditi za vsako njivo in vsak travnik posebej in vsakemu posestniku po želji; zato je treba prej opraviti naslednja dela:

1. napraviti načrte za osuševanje in namakanje;
2. izvršiti komasacijo zemljišč;

3. zgraditi kanale in naprave za namakanje;

4. urediti ceste in pota ter poskrbeti za vzdrževanje osuševalnih in namakalnih naprav.

Tega dela ne more opraviti en sam gospodar, niti ena občina. Že izdelava načrtov je veliko delo, še več priprav pri ljudeh zahteva komasacija zemljišč. V nekaterih vaseh pri Cerkljah so že pred leti izvršili združitev zemljišč, to se pravi, da posestnik, ki ima njive in travnike v različnih delih občine, dobi po komasaciji vse njive in travnike skupaj, preračunano tako, da tisto vkupno zemljišče da približno toliko pridelkov, kakor vsi prej raztreseni deli zemljišča. Komasacijo je treba izvršiti tako, da tečejo glavni kanali ob zemljiščih posameznih posestnikov. Kako se to uredi, nam kažejo sprednje skice.

Na rodovitni zemlji, ki bi jo osušili in po potrebi namakali, bi lahko gojili rastline, ki dajo večji dohodek kot pšenica, koruza ali krompir; to so sladkorna pesa ali tobak in povrtnine za preskrbo mest. Priprave za komasacijo zemljišč trajajo nekaj let, gradnja kanalov in naprav za namakanje pa več časa. Pri teh delih bi imeli ljudje dovolj zasluzka; na novih rodovitnih površinah bi pozneje lahko zaposlili z gojitvijo zahtevnejših rastlin ter vrtnarstva ves višek prebivalstva iz bivšega krškega okraja.

Mladina ima pred seboj veliko nalogo, da ta dela izvrši.

D. Upravna razdelitev

J. Knapič:

Upravna razdelitev v Spodnjem slovenskem Posavju in ostali Sloveniji

Z zakonom o območju okrajev in občin v Sloveniji, ki ga je sprejela Ljudska skupščina LRS na svoji seji dne 28. junija 1955, so bili določeni okraji in občine za celotno ozemlje Slovenije (Uradni list LRS, št. 24 z dne 30. VI. 1955).

Spodnje slovensko Posavje, ki je zemljepisno-gospodarska celota, je vključeno v glavnem v *okraj Trbovlje* s sedežem v Trbovljah, okoliš občine Kostanjevica- Podbočje je v okraju *Novo mesto*, okoliša občin Kozje in Planina pa spadata v okraj *Celje*.

Okraj Trbovlje

je družbeno-politična in gospodarska samoupravna skupnost sledečih občin:

- Brežice s sedežem v Brežicah;
- Hrastnik s sedežem v Hrastniku;
- Krško-Videm s sedežem v mestu Videm-Krško;
- Radeče s sedežem v Radečah;
- Senovo s sedežem na Senovem;
- Sevnica s sedežem v Sevnjci;
- Trbovlje s sedežem v Trbovljah;
- Zagorje s sedežem v Zagorju.

Okraj pospešuje gospodarstvo manj razvitih občin in zagotavlja skladen razvoj okraja kot celote; okraj tudi ustanavlja gospodarske organizacije in zavode ter prosvetne, kulturne, zdravstvene in socialne zavode, ki imajo skupen pomen za okraj ali za več občin.

Delovno ljudstvo izvršuje oblast in vodi družbene zadeve po svojih predstavnikih v ljudskih odborih, v delavskih svetih in drugih samoupravnih organih.

Okrajni ljudski odbor nadzoruje delo občinskih ljudskih odborov.

Razen okrajev Trbovlje, Novo mesto in Celje so v LRS še naslednji okraji:

okraj Gorica s sedežem v Gorici,
okraj Kočevje s sedežem v Kočevju,
okraj Koper s sedežem v Kopru,
okraj Kranj s sedežem v Kranju,
okraj Ljubljana s sedežem v Ljubljani,
okraj Maribor s sedežem v Mariboru,
okraj Murska Sobota s sedežem v Murski Soboti,
okraj Ptuj s sedežem v Ptuj.

Vsak okraj ima z odločbo Izvršnega sveta LRS določeno število odbornikov.

Okraj Trbovlje ima 60 odbornikov v okrajnem zboru in 45 v zboru proizvajalcev. (Od teh je 40 iz skupine industrije, trgovine in obrti, 5 odbornikov pa iz kmetijstva).

Okraj Novo mesto ima 60 odbornikov v okrajnem zboru in 50 odbornikov v zboru proizvajalcev.

Okraj Celje pa ima 70 odbornikov v okrajnem zboru in 70 odbornikov v zboru proizvajalcev.

Občina

ima svoj temeljni poslovni načrt, ki ga imenujemo statut. Vsak statut je izdelan po razmerah in potrebah občine. Občina je najmanjša socialistična družbeno gospodarska skupnost prebivalstva in samoupravna politična teritorialna enota.

Občina neposredno uravnava vse družbeno življenje na svojem področju v neposrednem odnosu do državljanov, gospodarskih in drugih organizacij ter organov družbenega upravljanja.

Svoje posle vrši z občinskim ljudskim odborom, krajevnimi odbori, ki so na njenem področju, delavskimi sveti v gospodarskih podjetjih, raznimi sveti pri zavodih prosvetnega, kulturnega, socialnega in zdravstvenega področja ter raznimi odbori, ki vodijo društva in organizacije.

Vsak občinski ljudski odbor ima določeno število odbornikov, ki so jih izvolili volilci na področju celotne občine. Odborniki izvolijo izmed sebe predsednika in imenujejo predstojnike raznih oddelkov, ki so na občinah:

oddelek za splošne zadeve in proračun,
oddelek za gospodarstvo in komunalne zadeve,
oddelek za zdravstvo in socialno politiko,
referat za prosveto in kulturo,
davčni urad,
katastrski urad.

Občina ima svoje dohodke in izdatke, ki se določajo z občinskim družbenim planom in proračunom.

Krajevni odbori

Občine, ki poslujejo od 1. IX. 1955 dalje, so precej razsežne. Zato ne morejo iz svojega središča vršiti vseh nalog, ki so krajevnega pomena in važne samo za določene kraje. Take naloge so n. pr.:

vzdrževanje krajevnih cest, kolovozov in poti,

javna razsvetljava,

urejevanje krajevnih vodnih strug (potokov, vodnjakov, napajališč, perišč itd.),

skrb za zatiranje rastlinskih in živalskih bolezni,

skrb za sirote in onemogle ljudi,

zanimanje za delo krajevnih društev in organizacij in še nekatere druge naloge. Zato je v vsaki občini več krajevnih odborov za okoliše posameznih vasi in zaselkov. Krajevni odbor sestavljajo občinski odborniki z območja krajevnega odbora in državljani, ki jih izvolijo volilci iz svoje srede.

Krajevni odbor šteje 5 do 7 članov, ki se vsaka dva meseca sestanejo na svojih sejah. O svojem delu poročajo dvakrat letno zboru volilcev, ki ga sestavljajo vsi volilci tega področja. Tako je vsakemu volilcu dana prilika, da sodeluje v upravi svojega okoliša.

E. Pomembne osebnosti

V Spodnjem slovenskem Posavju rojene znamenite osebnosti

Zap. št.	Priimek in ime:	Rojstni kraj:	S čim se je proslavil:
1.	Albreht Vera	Krško	slovenska pesnica
2.	Balon Ivan	Bizeljsko	vinarski strokovnjak
3.	Belle Ivan	Kostanjevica	kmetijski strokovnjak
4.	Bohorič Adam	Brestanica	protestantski pisatelj
5.	Dalmatin Jurij	Krško	protestantski pisatelj
6.	Dobovšek Franc	Boštanj	metuljar in muzejski preparator
7.	Fabinc Franc	Kostanjevica	pedagoški pisatelj
8.	Gorjup Jože	Kostanjevica	slikar in kipar
9.	Gspan Alfonz	Krško	pesnik in bibliotekar
10.	Humek Drago	Raka	mladinski pisatelj, ilustrator
11.	Humek Martin	Raka	sadjarski strokovnjak
12.	Klemenčič Franc	Boštanj	slikar
13.	Knapič Rudolf	Videm	univ. profesor
14.	Lapajne dr. Stanko	Krško	univ. profesor
15.	Mrzel Ludovik	Loka	pesnik in urednik
16.	Pleteršnik Maks	Pišece	jezikoslovec
17.	Premru Vladimir	Boštanj	pesnik
18.	Poljanec Ljudmila	Brežice	pesnica
19.	Rostohar dr. Mihajlo	Leskovec	univ. profesor
20.	Sevnik ing. Franjo	Kapele	univ. profesor
21.	Stoviček Vladimir	Leskovec	kipar
22.	Stoviček Jaromir	Leskovec	pisatelj

Zap. št.	Priimek in ime	Rojstni kraj:	S čim se je proslavil:
23.	U m e k Anton	Okič, Boštanj	pesnik
24.	Z a v r l Albin	Radeče	kartograf
25.	Z a b k a r Albin	Krško	pisec učnih knjig, univ. profesor
26.	Ž m a v c Andrej	Kapele	vinarski strokovnjak
27.	Ž m a v c Ivan	Kapele	univ. bibliotekar, Praga
28.	R e s a n s k i Dragotin	Videm	narodni buditelj (1850)

Znameniti možje, ki so živeli in delovali v Spodnjem slovenskem Posavju

Zap. št.	Priimek in ime:	Kje so delali:	S čim se je proslavil:
1.	A š k e r c Anton	Podsreda	slovenski pesnik
2.	B e z l a j Josip	Krško	pisec strok. knjig
3.	B r i n a r Josip	Sevnica, Krško	mladinski pisatelj
4.	G a b r š e k Franc	Krško	pedagoški pisatelj
5.	G a s p a r i Tone	Krško	mladinski pisatelj
6.	C h o l e w a dr. Josip	Brežice	raziskovalec rakastih obolenj
7.	J a m š e k Franc	Brestanica	pisec pedagoških knjig
8.	J u r k o Blaž	Razbor	planinec
9.	L a p a j n e Ivan	Krško	pisec strokovnih knjig
10.	M e n c i n g e r Janez	Krško	slov. pisatelj
11.	M e š i č e k Josip	Sevnica	pisec strokovnih knjig
12.	O r o ž e n Janko	Artiče	zgodovinar
13.	P e t e r l i n Lojze	Dobova	pesnik
14.	R a z l a g dr. Radoslav	Brežice	nar. buditelj, pesnik
15.	R o m i h dr. Tomaž	Krško	pisec strokovnih knjig
16.	S e i d l Ferdinand	Krško	pisec strokovnih knjig
17.	S e l i š k a r Tone	Cerklje	mladinski pisatelj
18.	S t i a s n y Ljudevit	Krško	pisec strokovnih knjig
19.	S t i p l o v š e k Franjo	Krško, Brežice	akad. slikar
20.	T r u b a r Primož	Loka	pisec prvih slov. knjig
21.	V a l v a z o r Ivan Vajkard	Krško	zgodovinar
22.	W i n k l e r Venceslav	Veliki Podlog	mladinski pisatelj
23.	R i p š l Dragotin	Videm	slov. pesnik

F. Kaj bomo risali

Kako bomo spoznali našo domovino

V tretjem razredu osnovnih šol se učimo domoznanstvo; to se pravi, da spoznamo najprej dom, nato domačijo, to je okolico doma, domačo vas, širši okoliš domače vasi, občino, sosednje občine in nato ves okraj ter do konca leta še glavne podatke o LR Sloveniji.

Opazovanje domačije bomo začeli skupno z vsemi učenci v razredu, ogledali si bomo šolo, najbližji šolski okoliš, našo vas in domačo občino. Spoznali bomo hribčke in hribe okoli domače vasi, dolinice in doline, studence, potočke, potoke, rečice in reke, ki tečejo skozi vas ali ob vasi, opazovali bomo, kakšno je kamenje v naši okolici, kakšna je zemlja in katera drevesa, grmi in trave rastejo pri nas, ter katere živali žive v naših krajih.

Povedali bomo, kakšno delo opravljajo odrasli ljudje v naši vasi in s čim se bavijo v sosednjih vaseh.

V knjigah bomo našli zapisano, kako so živeli naši predniki.

Borci iz NOB nam bodo pripovedovali zanimive zgodbe o junaških dejanjih naših partizanov. Ogledali bomo razvaline starih hiš in gradov, ter nove hiše, naselja, tovarne, ki smo jih zgradili v novi Jugoslaviji.

Sami bomo razmislili, katere naloge čakajo naš mladi rod, da bodo ljudje v naših krajih srečnejše in lepše živeli.

Naše hribčke in hribe, dolinice in doline, potoke in reke, ceste in železnice bomo najprej napravili v zmanjšanem merilu v glini ali v pesku, nato jih bomo narisali.

Vsega se bomo naučili z opazovanjem na prostem, potem bomo o tem govorili v šoli, le to, kar je treba znati, o preteklih časih, bomo poiskali v knjigah.

Tako bomo spoznali našo ljubljeno domovino.

OPOMBA

Zbornik obsega gradivo za pouk domoznanstva, ki naj ga na vsaki šoli porabijo smiselno v obsegu, kolikor je za tisti kraj primerno.

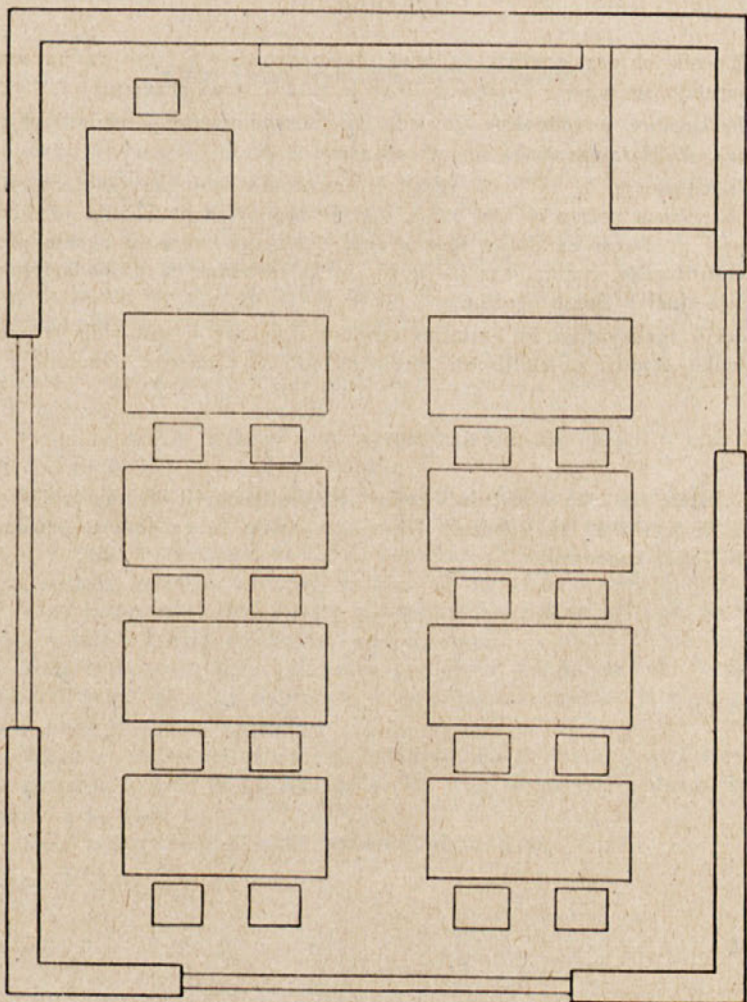
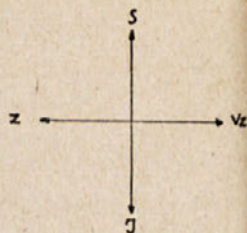
Zemljepisne, prirodopisne, gospodarske in zgodovinske posebnosti ožjega šolskega okoliša mora vsaka šola zbrati sama.

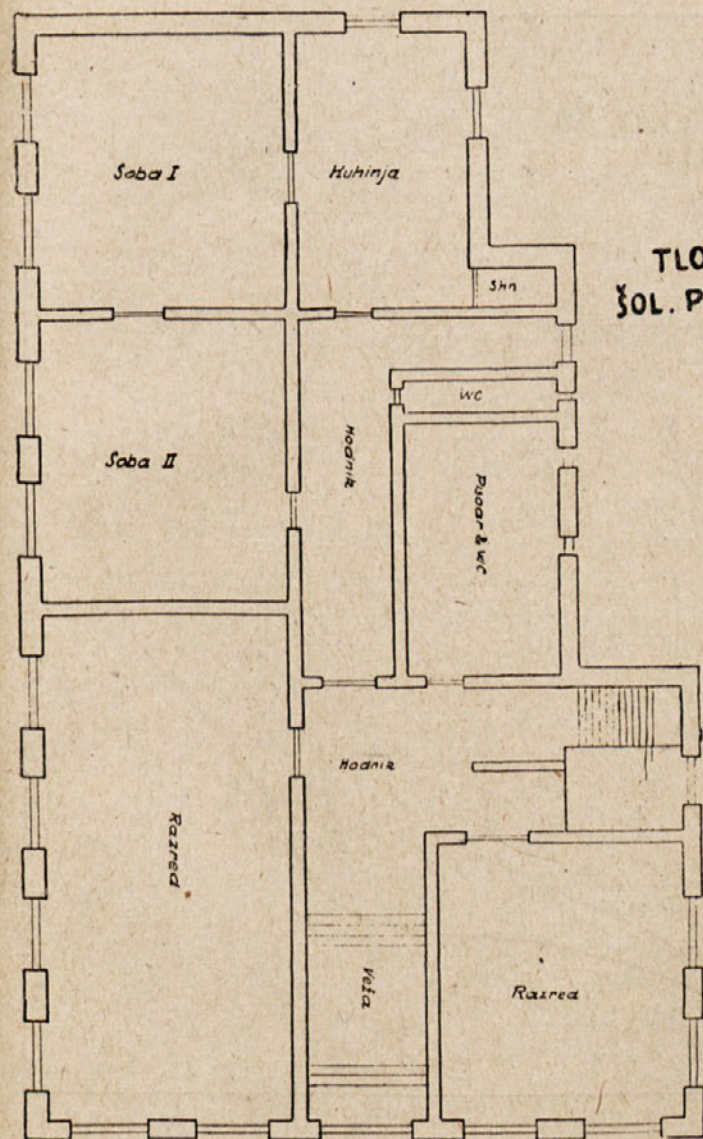
Prirodoslovje, ki se mora vezati z domoznanstvom ima določeno učno snov po učnem načrtu iz leta 1953., vendar naj bi se pouk tega predmeta naslanjal predvsem na dobro spoznavanje domačega kraja in okraja glede kakovosti zemlje, rudnin, rastlin in živali, ki so važne za gospodarstvo in življenje ljudi v tistem okolišu.

Težjo zgodovinsko in kulturno zgodovinsko snov v sestavkih je treba pri pouku stopnji dojemljivosti otrok metodično primerno obdelati.

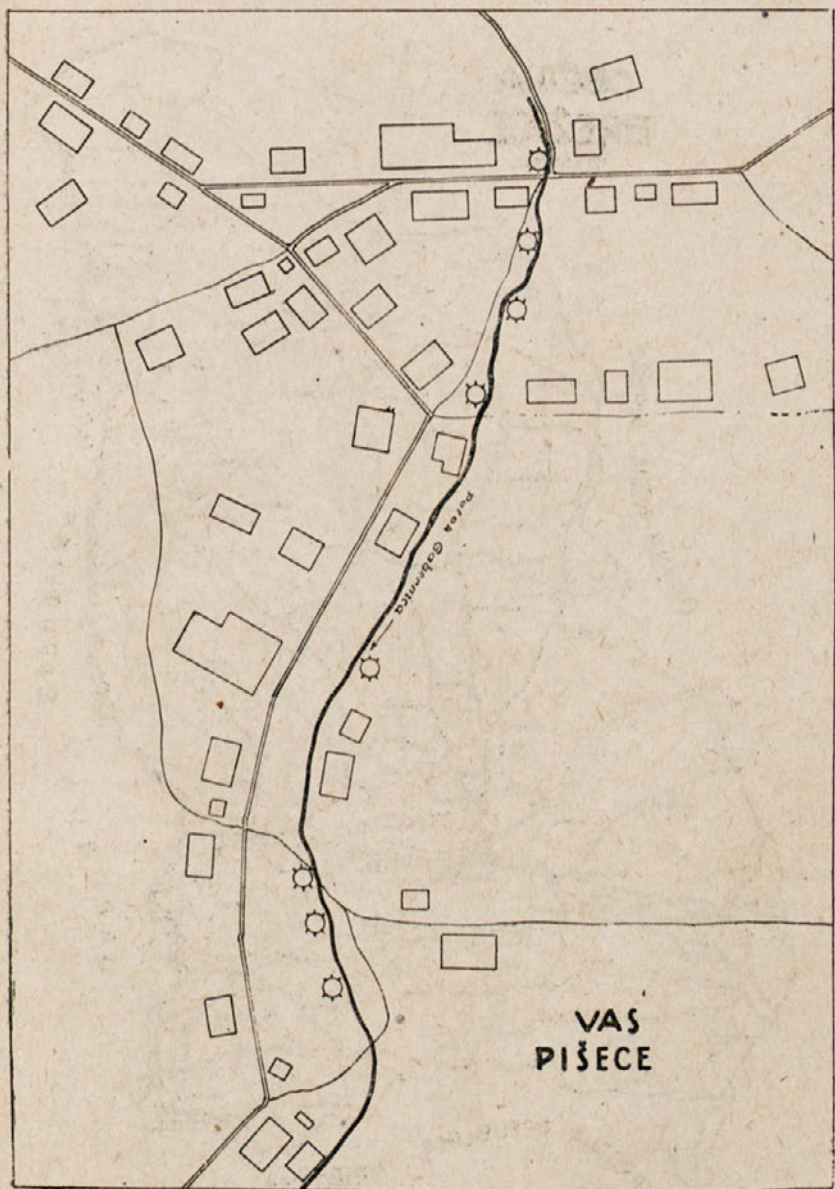
Nekatere sestavke v pričujoči knjigi so spisali učitelji bivšega brežiškega okraja že leta 1933 za Priročnik iz domoznanstva, ki ga je uredil tedanji okrajni šolski nadzornik.

NAČRT ŠOLSKE SOBE

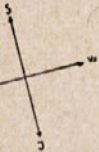

TLORIS
1. POSLOPJA

OBČINA BREŽICE

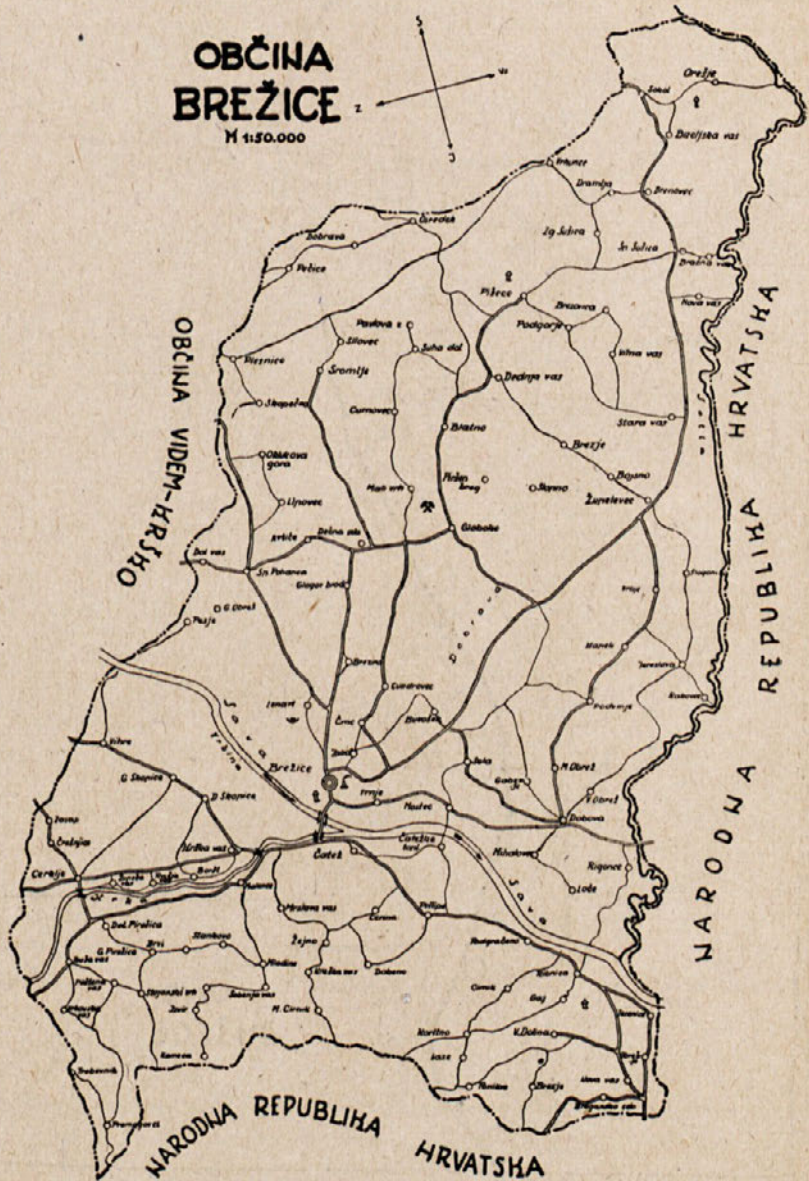
M 1:50.000

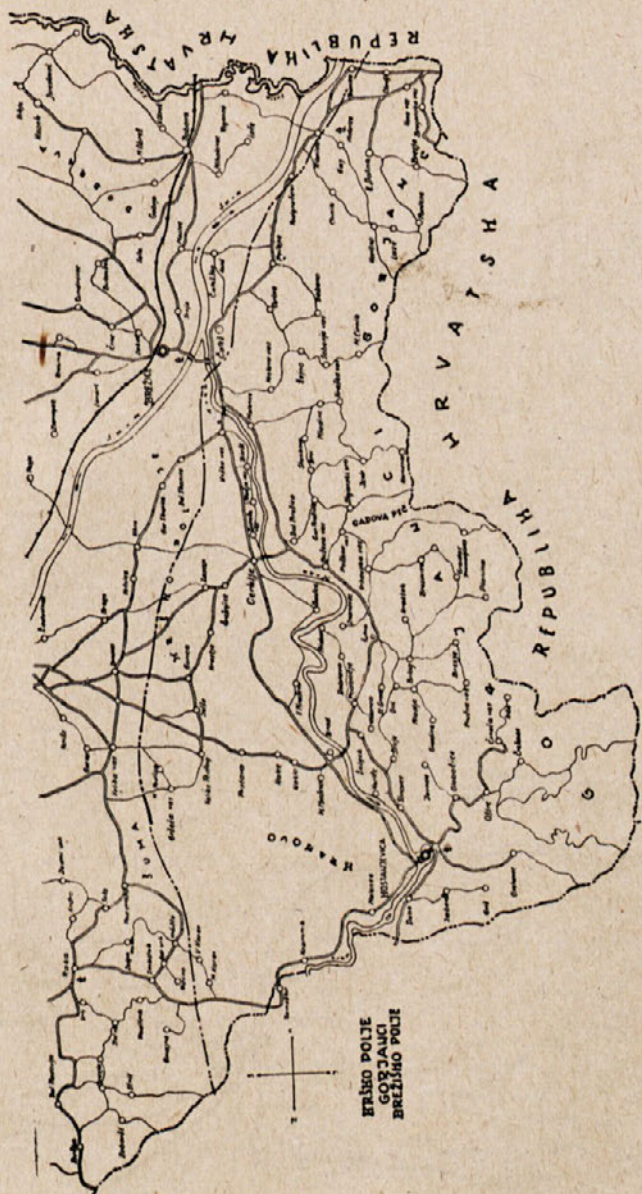

OBČINA VIDEM-VRŠHO

HRVATSKA
NARODNA
REPUBLIKA

NARODNA REPUBLIKA
HRVATSKA

FRANCO POLLE
 GOZZI
 BRILLINO POLLE

BOHOR
S SENOVŠIM
BAZENOM

KAZALO

A. SPODNJE SLOVENSKO POSAVJE

Fr. Drnovšek - J. Knapič:

I. Iz Radeč do Kompolj	3
II. Sevniški predel	4
III. Pod Bohorjem	8
IV. Gričevje med Mirno, Savo in Krko	12
V. Orlica	16
VI. V ravnini	18
VII. Ob Sotli	24
VIII. Po dolini Bistrice	27
Dr. Radoslav Razlag: Domovini	29
Anton Pohar: Zakaj so v Kapelah hiše rdeče pobarvane	29

B. IZ ZGODOVINE NAŠIH KRAJEV

I. Življenje v starih časih	
Stanko Škaler: Življenje na Libni v železni dobi	30
Po J. Apihu: V srednjeveškem gradu	32
Franc Zomer: Na Savi pred sto leti	33
Stanko Škaler: Brežiški grad v preteklih stoletjih	35
Stanko Škaler: Posavski muzej v Brežicah	38
II. Za staro pravdo	
Avgust Senoa: Za staro pravdo	41
Anton Aškerc: Boj pri Brežicah	43
Anton Aškerc: Kronanje v Zagrebu	44
Lado Smrekar: Matiji Gubcu	47
III. Narodnoosvobodilna borba	
Stanko Škaler: Prvih deset žrtev	48
Marjan Jerin: XIV. divizija je prekoračila Sotlo	50
Lado Smrekar: Beseda iz groba	53
M. Jerin - J. Knapič: Na Silovcu spomladi 1944	54
Lojze Avsenak: Tehnika Franceta Prešerna na Bohorju	57
Miško Žmavc: Kozjanski kurir Marjanček	59
Marjan Jerin: Zelence je ukani	61
Lado Smrekar: Zemljo je poljubila	62
Naši narodni heroji	63

C. NAŠE DELO

Lojze Avsenak: V rudniku na Senovem	71
Lojze Avsenak: O družbenem upravljanju podjetij	72
Fran Drnovšek: V kopitarni	73

Alojzija Razpotnik: V papirnici	74
Ivan Matičič: Tako tiskamo	75
M. Vutkovič - Fr. Drnovšek: Pri usnjarju	78
*** Pri apnenici	79
Ida Mikulič: Pri slivarjih	81
*** Pri tericah	81
Fran Drnovšek: Na pošti	83
Ljudmila Gomilšek: Zrno do zrna	84
Karel Grabeljšek: Koruzo smo kožuhali	85
Branko Medved: Zadruga si je uredila vinograd	86
Lado Smrekar: Slovenska pesem	88
Venčeslav Čopič: Delo mladega rodu	89
Č. UPRAVNA RAZDELITEV	
Janko Knapič: Upravna razdelitev v Spodnjem slovenskem Posavju in in v ostali Sloveniji	91
D. POMEMBNE OSEBNOSTI	
E. KAJ BOMO RISALI	
Skice	98—106

SPODNJE SLOVENSKO POSAVJE — Zbornik za pouk domoznanstva —
 Gradivo zbral odbor, uredil Čopič Venčeslav — Založil SPK — OLO Trbovlje
 — Tiskala Blasnikova tiskarna v Ljubljani — Natisnjeno v 1700 izvodih
 julija 1956

Sk 1
SPODNJE

5482

019561481

COBISS ®

KRAJINSKI N. JARICA
STUDIJSKI DOBDELIX